

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM

Németh József Lajos:

**A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK
NÉHÁNY VITÁS KÉRDÉSE
BIZTONSÁGPOLITIKAI MEGKÖZELÍTÉSBEN**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

Témavezető: Dr. Matus János, DSc.
egyetemi tanár

-Budapest, 2006-

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
<i>Az értekezés célkitűzései</i>	6
1. FEJEZET A KUTATÁS PROBLEMATIKÁJA	8
1. 1. A NYELVI TERMINOLÓGIAI PROBLEMATIKA.....	8
1. 2. A JELENTÉSTANI PROBLEMATIKA.....	9
1. 2. 1. <i>Atlantizmus, euro-atlantizmus</i>	10
1. 2. 2. <i>Transzatlanti vita</i>	11
2. FEJEZET A TRANSZATLANTI VITA KÖZPONTI KÉRDÉSEI 1945-1990 KÖZÖTT	12
2. 1. A TRANSZATLANTI KÖZÖSSÉG KAPCSOLATAINAK FORMÁLÓDÁSA AZ ATLANTI CHARTÁTÓL A NATO MEGALAKULÁSÁIG.....	12
2. 2. VITÁS KÉRDÉSEK A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOKBAN 1945-1974 KÖZÖTT.....	13
2. 2. 1. <i>Nézeteltérések a Német Szövetségi Köztársaság jövőjét és az Európai Védelmi Közösséget illetően a transzatlanti kapcsolatokban 1949-1955 között</i>	14
2. 2. 2. <i>A Többnemzetiségű nukleáris erő koncepciója: érvek és ellenérvek</i>	18
2. 2. 3. <i>Hatás és ellenhatás: Franciaország kilépése a NATO katonai szervezetéből</i>	19
2. 3. VITÁS KÉRDÉSEK A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOKBAN 1975-1990 KÖZÖTT.....	21
2. 3. 1. <i>Nézeteltérések a transzatlanti közösség tagjai között a különböző védelmi kérdésekben</i>	21
2. 3. 2. <i>Nézeteltérések a brit-amerikai és az USA-NSZK közötti kapcsolatokban</i>	31
2. 3. 3. <i>Nézeteltérések a transzatlanti gazdasági kapcsolatokban</i>	36
2. 3. 4. <i>Vitás kérdések a transzatlanti légi közlekedésben</i>	39
2. 3. 5. <i>Magyarázatok a nézeteltérések okaira, megoldási kísérletek</i>	41
KÖVETKEZTETÉSEK	49
3. FEJEZET A TRANSZATLANTI VITA KÖZPONTI KÉRDÉSEI 1991-2005 KÖZÖTT	50
3. 1. TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK RÖVID ÁTTEKINTÉSE A HIDEGHÁBORÚ UTÁN.....	50
3. 2. FRANCIAORSZÁG, NAGY-BRITANNIA ÉS NÉMETORSZÁG HIDEGHÁBORÚ UTÁNI BIZTONSÁGPOLITIKÁJA A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN.....	52
3. 2. 1. <i>Franciaország és a transzatlanti biztonság</i>	52
3. 2. 2. <i>Nagy-Britannia és az Egyesült Államok: egy "speciális kapcsolat"</i>	55
3. 2. 3. <i>Növekvő felelősségvállalás: Németország a transzatlanti biztonsági közösségben</i>	58
3. 2. 4. <i>Összefoglalás</i>	60
3. 3. A LEGFONTOSABB VITÁS KÉRDÉSEK.....	62
3. 3. 1. <i>A Balkán és a Közel-kelet: az eltérő érdekek és a különböző eljárás módok színterei</i>	62
3. 3. 1. 1. <i>A Balkán</i>	62
3. 3. 1. 2. <i>A Közel-kelet</i>	64
3. 3. 2. <i>Az amerikai globális rakétavédelmi rendszer</i>	65
3. 3. 3. <i>A nemzetközi terrorizmus elleni harc</i>	67
3. 3. 4. <i>A Kiotói Jegyzőkönyv amerikai elutasítása</i>	68
3. 3. 5. <i>Az USA külpolitikájának megítélése</i>	69
3. 4. A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK TÁRSADALMI MEGÍTÉLÉSE NAPJAINKBAN.....	71
3. 4. 1. <i>Közvélemény-kutatások napjainkban a transzatlanti kapcsolatok lényeges kérdéseit illetően</i>	71
3. 4. 2. <i>A "héják" és a "galambok" mint a közvélemény befolyásolói</i>	78
KÖVETKEZTETÉSEK	81
4. FEJEZET A TRANSZATLANTI VITA INTENZÍTVIZSGÁLATA, MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK	82
4. 1. AZ INTENZÍTVIZSGÁLAT SZÜKSÉGESSÉGÉNEK INDOKAI.....	82
4. 2. AZ INTENZÍTVIZSGÁLAT MÓDSZERTANA.....	82
4. 3. AZ INTENZÍTVIZSGÁLAT EREDMÉNYEI.....	83
4. 4. A VITÁS KÉRDÉSEKET BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK.....	85
KÖVETKEZTETÉSEK	86
ÖSSZEGZETT JAVASLATOK	87

BEFEJEZÉS.....	88
<i>A kutatómunka összegzése.....</i>	88
<i>Új tudományos eredmények.....</i>	89
<i>Ajánlások.....</i>	89
FELHASZNÁLT IRODALOM: HIVATKOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE	91
NEM HIVATKOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE.....	98
AZ ÉRTEKEZÉSBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	101
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	102
A PÁLYÁZÓ PUBLIKÁCIÓS MUNKÁINAK JEGYZÉKE	104

BEVEZETÉS

„...Az amerikaiak a Marsról származnak, míg az európaiak a Vénuszról: kevés dologban egyeznek meg, és egyre kevésbé értik meg egymást ...”

(Robert Kagan)¹

Napjainkban az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok a világgazdaság és a világpolitika meghatározó szereplői, olyan globális partnerek, amelyek felelőssége az egész világra kiterjed. Az Amerikai Egyesült Államok hatalmát annak teljes spektrumában – a katonai erő lehető leghatékonyabb körű felhasználásával – gyakorolja, míg az Európai Unió sokkal inkább a békés eszközöket: a megegyezést, az együttműködést részesíti előnyben a nemzetközi kapcsolatok formálásában. A hatalom gyakorlása kapcsán annak mindhárom összetevője: a hatékonyság, az erkölcsi alap és megszerzésének mikéntje eltérő értelmezést kap mindkét fél részéről.

Tény, hogy jelentős különbségek vannak az amerikai és az európai életstílus és gondolkodásmód között. Míg az előbbi alapvetően gyakorlatias jellegű és azonnali válaszokat keres a felmerülő problémákra, addig az utóbbi számos megoldási lehetőséget elemezve egy hosszabb folyamat alapján hoz meg döntéseket. Tudjuk azt is, hogy az Egyesült Államokon és Európán belül is számos eltérő kulturális, társadalmi és politikai irányvonal van jelen. E tekintetben elég csak arra gondolnunk, hogy az amerikai republikánusok nem feltétlenül ugyanúgy vélekednek a transzatlanti kapcsolatokról, mint a demokraták. A britek sem mindig értenek egyet a francia vagy a német állásponttal az amerikai-európai kapcsolatok vitás kérdéseinek kezelésében.

Tényszerű különbség van abban is, ahogy a két fél önmagát és egymást látja. Amíg az amerikaiak magukat a világ egyetlen vezető szuperhatalmának tekintik, és Európát alapvetően gyengébbnek tartják, addig az európaiak egy sokpólusú világrend egyik meghatározó szereplőjének vélik magukat, amelyben Amerikát alapvetően agresszívnek tartják. Ez nem mindig volt így, hiszen pár évszázaddal ezelőtt még az amerikaiak az európai nagyhatalmakat tartották annak, és csaknem mindent pont fordítva éltek át, mint napjainkban. Ők akkoriban ugyanazokat az eszközöket használták, mint most az európaiak. Ezek az eszközök jellemző módon korlátozottak, és nem a meglévő nyers fizikai erőre, hanem a sokkal inkább a gyengébb fél által szükségszerűen alkalmazni vélt együttműködésre és megegyezésre irányulnak. A történelem menete azonban napjainkra az USA-t a világpolitikai vezető szereppel látta el, míg az európai államok korábbi szembenállásukat a békés együttműködéssel és nemzeti érdekeik közösségi szintre emelésével váltották fel.

A II. világháború keserű tanulsága – a borzalmas személyi és anyagi veszteségek mellett – az volt, hogy a korábban vezető pozíciót birtokló európai nagyhatalmak elveszítették addigi pozícióikat: helyükre két, teljesen ellentétes ideológiát valló és gyakorló állam: a Szovjetunió és az Egyesült Államok lépett be. Európa ekkor abba a helyzetbe került, mint előtte még so-

¹ KAGAN, Robert: *Of paradise and power: America and Europe in the new world order*, Vintage Books, New York, 2004., p. 3. A fenti mottót akár úgy is folytathatnánk tovább, hogy bár a Mars is és a Vénusz is bolygó, mégis számos alapvető különbség van köztük. Az ókori római mitológiában Mars a háború istene, a valós fizikai erő megtestesítője, míg Vénusz a szépség istennője, a kiegyensúlyozottságra való törekvés megjelenítője. A párhuzam mindenesetre elgondolkasztó és számos további elméleti és gyakorlati kérdést hordoz magában az amerikai-európai és ezen keresztül a transzatlanti kapcsolatokat illetően.

sem: mások kezdtek el rendelkezni felette földrajzi, politikai, gazdasági, társadalmi és katonai értelemben egyaránt. A fenti helyzet feloldására két lehetőség volt: vagy meghajolnak az erősebbek akarata előtt – ahogy azt a kelet-európai államok tették –, vagy olyan megállapodásra törekcszenek, amelyben – legalábbis papíron – egyenrangú felek lehetnek, ahogy azt a nyugat-európaiak tették.

A megállapodás alapját olyan érdekek és közösen vallott értékek képezték, amelyek továbbra is változatlanok maradtak napjainkra, azonban a különböző történelmi események más-más megközelítésbe helyezték megvalósításuk mikéntjét.

A hidegháborúban Európa az USA és a Szovjetunió egyik legfontosabb ideológiai „had-színtere” lett, ahol a szembenálló felek egymásnak feszültek. A transzatlanti közösség elkezdte kiépíteni intézményeit, amelyek egyben keretet és lehetőséget is biztosítottak az együttműködésre. Ma már jól látjuk, hogy ezen szervezetek létrehozása alapvetően a politikai, gazdasági és katonai biztonság megteremtésére és annak közös fenntartására irányult oly módon, hogy a résztvevők abban a lehető legnagyobb határfokkal vehessenek részt. Az elkötelezettség és az együttműködésbe vetett hit azonban nem volt mindenkinél ugyanakkora és időben sem volt állandó: ez legalább annyira megterhelte a transzatlanti kapcsolatokat, mint a meglévő fenyegetések hatékony kezelése.

A hidegháború után a szovjet-amerikai szembenállás helyét más jellegű és rendkívül összetett módon jelentkező új típusú kockázatok, veszélyek és fenyegetések vették át. Ebben a helyzetben Európának és az Egyesült Államoknak ismét döntenie kellett: vajon folytatják-e a korábbi együttműködést, és ha igen, akkor milyen formában? Ma már tudjuk, hogy az érintett felek a szoros együttműködés mellett döntöttek: például az elmúlt tizenhat évben az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének nemzetközi szerepvállalása jelentős mértékben kiterjedt, a szervezet számos új taggal bővült. Az USA illetve az Európai Unió közötti megállapodások lehetővé tették a szoros együttműködést, amely arra utal, hogy az amerikai-európai együttműködés napjainkban is fenn áll: annak alapvetően nem a keretei, hanem a tartalma változott meg.

Az együttműködés keretei jogi, erkölcsi és technikai értelemben is adottak voltak az amerikaiak és az európaiak számára: a transzatlanti kapcsolatok részben a már hidegháborúban kiforrt eljárásmodok alapján tovább élnek. Az együttműködést azonban gyakran komoly viták kísérték és kísérik napjainkban is. A helyzetet kétségtelenül tovább bonyolították a bekövetkezett történelmi események, amelyek közül a legnagyobb befolyást a világpolitikára – így a transzatlanti kapcsolatokra is – az USA ellen 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadás és annak hatásai fejtették ki. Ekkor úgy tűnt, hogy a transzatlanti viszonyrendszerben meglévő nézeteltérések részben feloldódnak, részben eltompulnak, tekintve a terrortámadás miatt kialakult helyzetre adandó sürgető válaszok elsőbbségére. Ez látszólag meg is történt addig a pillanatig, amíg az USA 2003-ban – az európaiak határozott tiltakozása ellenére – megtámadta Irakot, amelynek területén azóta is csapatokat állomásoztat. A támadás ténye, és az, hogy annak indokai valótlanná váltak, minden addiginél jobban megnehezítették a transzatlanti kapcsolatrendszer, mi több, már régebben elfeledett sérelmek is újra napvilágra kerültek.

Bár napjainkban az iraki helyzet megoldásának mikéntje még mindig napirenden van, azonban van néhány égetően fontos megoldandó kérdés is, amelyre mind Európának, mind pedig az Egyesült Államoknak oda kell figyelnie: az iráni atomprogram és az észak-koreai nukleáris fejlesztések, a globális felmelegedés, a közel-keleti helyzet rendezése és a nemzetközi terrorizmus elleni harc egyaránt ide sorolandók.

A legfőbb kérdés napjaikban tehát az, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Európa hogyan tud együttműködni a fenti problémák megoldásában? Másképpen megfogalmazva a kér-

dést: a felek közötti kapcsolatokban meglévő nézeteltérések mennyire befolyásolják együttműködésüket?

Az előzőekben említettek folyamányaként számos más kérdés is adódik: vajon tényleg akkora a különbség a két fél között, mint amekkorának az jelen pillanatban tűnik, vagy azok csupán felszínes jellegűek? *Hogyan* juthatott el a transzatlanti kapcsolatrendszer ebbe az állapotba? *Melyek voltak* ennek az eseménysorozatnak a főbb történeti állomásai? *Melyek napjainkban a legjelentősebb* vitára okot adó biztonságpolitikai kérdések? *Mi* az európaiak és mi az amerikaiak *véleménye* a különböző biztonságpolitikai kérdések kapcsán, illetve melyek a vélemény- és nézetkülönbségek okai? *Milyen hatásai* lehetnek a vitás kérdéseknek a nemzetközi – különös tekintettel a transzatlanti – viszonyrendszerre a jövőt illetően? Vizsgálható-e valamilyen módon a viták intenzitása, és ha igen, akkor abból milyen következtetések vonhatóak le? *Végezetül: milyen tanulságokkal* szolgálhatnak Magyarország számára a fenti kérdésekre adott válaszok?

Kutatómunkám alapján azt a hipotézist állítottam fel, hogy az ún. „transzatlanti vita” gyökerei már a hidegháború kezdeti időszakában megjelentek. Az elvégzett kutatások alapján úgy ítélt meg, hogy napjainkban a vitás kérdések rendkívül komplex módon jelennek meg a transzatlanti kapcsolatokban.

Feltételeztem azt is, hogy a transzatlanti vita intenzitása erősebb mértékben és kiterjedése szélesebb skálán mutatkozik meg a hidegháborút követő időszakban.

A transzatlanti kapcsolatok tartalmát illetően azt a hipotézist állítottam fel, hogy bár a transzatlanti közösség tagjai – a közös politikai és kulturális értékek és az alapvetően egyező globális érdekek alapján – az együttműködésre törekszenek, mégis azt olykor megnehezítik a különböző világ- és biztonságpolitikai folyamatok hatására bekövetkező események.

Az értekezés célkitűzései

1. A transzatlanti vitához kapcsolódó kifejezések és fogalmak tartalmi értelmezése.
2. A transzatlanti vita legfontosabb eseményeinek történeti áttekintése a biztonság átfogó értelmezése alapján az Atlanti Chartától napjainkig.
3. A transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseit leginkább befolyásoló tényezők meghatározása.
4. A transzatlanti vita intenzitásának vizsgálata.

A kitűzött célok megvalósítása érdekében tanulmányoztam a hidegháború és az azt követő időszakban a transzatlanti kapcsolatokkal és különös tekintettel a transzatlanti vitával foglalkozó hazai és külföldi szakirodalmat és a legújabb kutatási eredményeket.

Tudományos kutatómunkám középpontjába a komplex biztonságfelfogás szemléletét emeltem be, így tanulmányoztam a témakör politikai, gazdasági, katonai, társadalmi és környezeti összefüggéseit.

Csak azokkal a leglényegesebb nézeteltérésekkel foglalkoztam részletesen, amelyek huzamos időn át alapjaiban érintették vagy érintik napjainkban is a transzatlanti kapcsolatokat, így alapvetően a vitás kérdések folyamatjellegének vizsgálatára koncentráltam.

Nem tekintettem kutatásaim tárgyának a magyar külpolitika és a transzatlanti kapcsolatrendszer viszonyrendszerének vizsgálatát, ugyanakkor törekedtem olyan következtetések megfogalmazására, amelyek annak alakításában felhasználhatóak. Nem tekintettem kutatásom

közvetlen tárgyának a nemzetközi szervezetek (pl. az Európai Unió vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete) bővítéseinek a transzatlanti kapcsolatokra gyakorolt hatásának vizsgálatát sem, mivel ezzel a kérdéskörrel számos más publikáció foglalkozik.

Kétségtelen tény, hogy a magyar nyelvű szakirodalom, bár nem átfogó módon, de tárgyalja a transzatlanti kapcsolatok néhány vitás kérdését, azonban a kutatási célkitűzések maradéktalan teljesítésének érdekében alapvetően a külföldi – elsősorban angol nyelvű – szakirodalomra hagyatkoztam.

A hazai források közül ki kell emelnem a különböző biztonságpolitikai kutatásokkal (Teleki László Intézet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutató Központ, stb.) és a nemzetközi kapcsolatok oktatásával (Corvinus Egyetem, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) foglalkozó szellemi műhelyeket és az ott tevékenykedő kiváló szakértők publikációit.

A külföldi források közül kiemelkednek azok a nemzetközi szervezetek, amelyek vagy rendeltetésük (például a NATO, az EU) vagy célkitűzéseik alapján résztvevői, formálói és/vagy elemzői (EU Institute for Security Studies, George C. Marshall European Center for Security Center, és számos más amerikai és európai kutatóközpont) a transzatlanti kapcsolatok folyamatainak.

Disszertációm megírásához nemcsak szakértők elemzéseit használtam fel, hanem igyekeztem olyan elsődleges forrásokat is beemlíteni, amelyek közvetlenebb módon világítanak rá a vitás kérdésekre.

Konzultációt folytattam magyar és külföldi szakemberekkel, hazai és nemzetközi konferenciákon vettem részt, amelynek eredményeképpen folyamatosan pontosítottam kutatási eredményeimet. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Biztonságpolitikai Szakkollégiumának elnökeként több alkalommal vettem részt a témával kapcsolatos előadásokon, vitaesteken és gyakorlatokon.

Kutatási témámhoz kapcsolódóan igyekeztem megismerni a szakma és a tágabb közösség véleményét is, továbbá folyamatosan közreadtam aktuális kutatási eredményeimet.

Kutatásaim során felhasználtam a 2002-ben szerzett, 6 hetes maastrichti (Hollandia) biztonságpolitikai tanfolyamon megszerzett tapasztalataimat.

2005. szeptemberétől 2006. júniusáig az Amerikai Egyesült Államokban található Virginiai Katonai Intézet vendégkutatója és vendégoktatója voltam, amelynek során számos alkalommal konzultáltam a témában elismert szakemberekkel. Lehetőségem volt továbbá az amerikai álláspont megismerésére konferenciák, vitaestek előadójaként, valamint az intézmény oktatójaként egyaránt.

Felvettem a kapcsolatot és folyamatosan eszmét cseréltem kutatási eredményeim kapcsán az Európai Unió illetékes szerveivel és szakembereivel.

Kutatásaim során végrehajtottam a téma tudásmetriai vizsgálatát is, amelynek során feltérképeztem a rendelkezésre álló forrásokat, illetve azok felhasználhatóságát.

Részeredményeimet pályázatokon, konferenciákon és publikációkkal tettem közzé.

A téma kutatása kidolgozása során az általános kutatási módszerek közül az analízist, a szintézist, az indukciót, a dedukciót, a hadtudomány különleges módszerei közül a történeti módszert alkalmaztam.

1. FEJEZET

A KUTATÁS PROBLEMATIKÁJA

Tudományos kutatásom során számos előre nem látható problematikával szembesültem, amelyek szerteágazó és eltérő értelmezési lehetőségei különösképpen indokolják azt, hogy egy önálló fejezetben foglalkozzam velük. E tekintetben két fő témakör áttekintése szükség-szerű: egyrészt az eltérő nyelvi terminológiából fakadó problematika, másrészt annak a kérdéskörnek a vizsgálata, hogy a transzatlanti vitához kapcsolódó fogalmak milyen jelentéstartalommal bírnak. *Új fogalom megalkotására nem vállalkozom*, tekintettel annak logikai és folyamatbeli nehézségeire, ugyanakkor megvizsgálom az értekezés során használt kifejezések jelentéstartalmát.

1.1. A nyelvi terminológiai problematika

Kutatási témám forrásainak feltérképezése során egyértelművé vált, hogy magyar nyelvű forrásokban legtöbbször a „transzatlanti vita” kifejezést használják a szerzők. A külföldi – elsősorban angolszász – irodalomban azonban legalább négy különféle kapcsolódó fogalommal találkozhatunk, így ide sorolandó szó szerinti fordításban

- a „transatlantic debate – transzatlanti vita”,
- a „transatlantic rift – transzatlanti hasadás”,
- a „transatlantic shift – transzatlanti fordulat”,
- és a „transatlantic gap – transzatlanti szakadék/szakadás” kifejezések.

A fenti fogalmak eltérő használata legalább két tényezőre vezethető vissza: egyrészt kifejezik a transzatlanti kapcsolatrendszerben aktuálisan fennálló nézeteltérések intenzitását, másrészt az adott publikáció szerzőjének szándéka szerint rámutatnak az amerikai-európai kapcsolatok közötti távolságokra is. Kutatási témám minél teljesebb és átfogóbb feldolgozásának érdekében mind a négy kifejezéssel foglalkoztam, egyben ezek segítségével sikerült a transzatlanti vita intenzitásvizsgálatát is elvégezni, amellyel értekezésem negyedik fejezetében foglalkozom részletesen.

A fenti kifejezések egyenként történő vizsgálatokor elmondható, hogy a „transatlantic debate – transzatlanti vita” kifejezés áll legközelebb a nézeteltérések leírásához, ugyanakkor ez adja a legtágabb keretet is annak értelmezésére.

A „transatlantic gap – transzatlanti szakadék/szakadás” és a „transatlantic rift – transzatlanti hasadás” kifejezések terminológiai értelemben már egyfajta folyamat, az esetek döntő többségében negatív előjelű, eredményét feltételezik, amely a transzatlanti kapcsolatokban létrejött eltávolodásra utalnak.

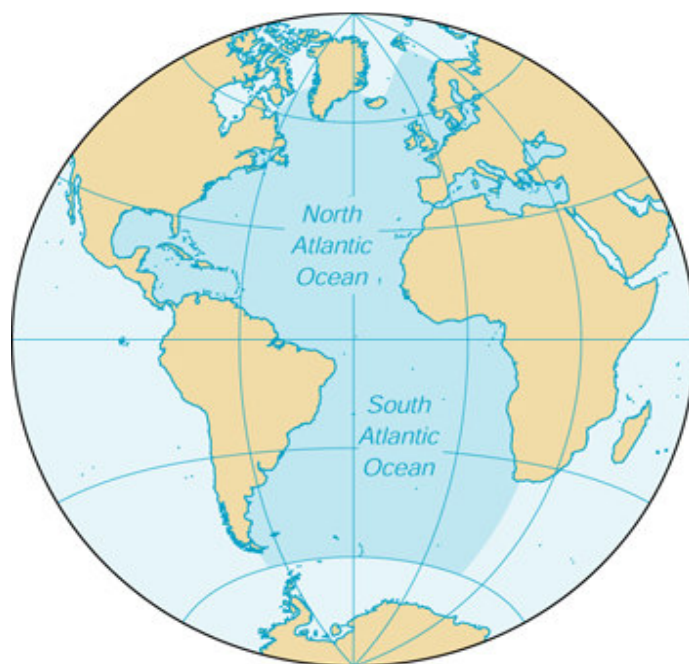
A „transatlantic shift – transzatlanti fordulat” kifejezés egy meglévő helyzethez képest következő változást sejtet, amely pozitív és negatív értelmezést egyaránt kaphat.

Kétségtelen tény, hogy a fenti fogalmak egyfajta emocionális tartalmat is hordoznak, amelyek könnyen abba a csapdába sodorhatják a téma kutatóját, hogy bizonyos eseményeket annak valós lefolyásától és hatásától eltérően értelmezzen, így ennek elkerülésére *értekezésemben alapvetően két kifejezést: a „transzatlanti vitát” és a „transzatlanti kapcsolatokban fellelhető nézeteltéréseket” használom.*

1.2. A jelentéstani problematika

A tudományos kutatás első időszakában az egyik legfontosabb célkitűzésként a témához kapcsolódó fogalmak feltérképezésében és szükség szerint újak megalkotásában határoztam meg. A rendelkezésre álló források és információk számának növekedésével azonban egyre világosabbá vált, hogy a meglévő fogalmak – jelentős mértékben az előzőekben tárgyalt problematikák miatt – csak részben adnak megfelelő megközelítési formulákat. *További nehézségként jelent meg a transzatlanti kapcsolatok fogalmkörének kaméleon jellege*, amely értelmezésében rendkívüli változatosságot, olykor jelentős eltéréseket mutat. Ebből következően szükségesnek láttam a meglévő fogalmak jelentéstani vizsgálatára kísérletet tenni oly módon, hogy az a lehető legteljesebb mértékben fedje le az általam vizsgált témát, egyben megfelelő eligazodási és viszonyítási pontot is nyújtson.

A transzatlanti kapcsolatok bármilyen módon történő értelmezésekor szükséges annak vizsgálata, hogy földrajzi értelemben melyik térségről beszélünk. Kutatásaim alapján egyértelművé vált, hogy annak megközelítése országokként és időszakokként jelentős eltérést mutat.

1. számú ábra
Az Atlanti-óceán

(Forrás: <http://geography.about.com/library/cia/blcatlantic.htm>, letöltve: 2006.október 30.)

Alapértelmezésben a transzatlanti térség országai közé soroljuk mindazon államokat, amelyek az Atlanti-óceán partjai mentén terülnek el, így azonban ide tartoznak Dél-Amerika és Afrika vonatkozó területei is, amelyek a vizsgálat szempontjából már közel sem képezik a témakör szempontjából releváns területet, tehát ennek szűkítése szükségszerű. Földrajzi értelemben a transzatlanti kapcsolatrendszer általános értelmezésekor alapvetően az Atlanti-óceán északi területeiről beszélünk, így ide soroljuk Észak-Amerikát és Nyugat-Európát.

A csak földrajzi megközelítés azonban nem elegendő a témakör teljes vizsgálatakor, hiszen a transzatlanti kapcsolatok kiterjednek a politikai, gazdasági, kulturális és biztonsági dimenziókra is, amelyek jellegüknél fogva túlnyúlnak a földrajzi határvonalakon. Fentiek alapján te-

hát adódik a kérdés, hogy a transzatlanti kapcsolatok csak földrajzi alapon történő értelmezése megfelelő kiindulási alapot jelent-e a tudományos kutatás lebonyolítására vagy sem?

A kérdés megválaszolása közel sem egyszerű, hiszen a „transzatlanti kapcsolatok” fogalomköre napjainkban már kiterjed azokra a területekre is, amelyek nem fekszenek közvetlenül az Atlanti-óceán északi partjai mentén, azonban részesei a transzatlanti közösségnek formális és informális tekintetben egyaránt. Ha mindezt történelmi szemszögből is megvizsgáljuk, akkor nyilvánvalóvá válik az is, hogy a hidegháborúban a transzatlanti kapcsolatok elsősorban az Egyesült Államok és a Nyugat-Európai országok interakcióban értelmezhetőek. A hidegháborút követő időszakban – a világpolitikai változásoknak köszönhetően – annak már a közép- és kelet-európai államok is részeseivé váltak.

Tudományos kutatásomat tehát a fentiek figyelembevételével végeztem el: *a hidegháború alatt a transzatlanti kapcsolatokban felmerült vitás kérdéseket alapvetően az Egyesült Államok (olykor Kanada) és Nyugat-Európa (olykor Dél-Európa) kontextusában vizsgáltam, míg az azt követő időszakban Európát – földrajzi értelemben – már a lehető legegységesebbnek tekintettem.*

A konkrét fogalmak meghatározására tett kísérleteim azonban egy idő után azt a veszélyt hordozták magukban, hogy következetes használatuk során értekezéseimből ki kell hagynom olyan összefüggéseket, amelyek nélkül a transzatlanti kapcsolatokban felmerülő ok-okozati összefüggések lényegi jegyei nem jelennek meg.

A fenti ellentmondás kiküszöbölésére végül olyan rugalmas megközelítést választottam, amely ugyan kijelöli a kutatás határvonalait, azonban lehetőséget biztosít a szükség szerinti átjárhatóságra is.

1.2.1. Atlantizmus², euro-atlantizmus

A transzatlanti kapcsolatok vizsgálatakor leggyakrabban előforduló fogalmak az „atlantizmus” és az „euro-atlantizmus”. Nyilvánvaló, hogy mindkét meghatározás kapcsolatban áll egymással, azonban van néhány olyan lényegi különbség, amelynek tisztázása elengedhetetlen a kutatás objektív módon történő lefolytatásának érdekében.

A Hadtudományi Lexikon szerint „az atlantizmus a II. világháború utáni években az USA-ban és Nyugat-Európában is meghonosodott külpolitikai elméleti tétel. Az atlantizmus szerint az Atlanti-óceán két partján fekvő USA és Kanada, valamint a nyugat-európai országok szoros politikai, gazdasági katonapolitikai, kulturális, stb. kapcsolatai, összefogása képezik a zálogát az egyes államok biztonságának.”³ Az „atlantizmus” fogalmát gyakran összekötik az 1941-ben az USA és Nagy-Britannia vezetői által aláírt Atlanti Chartával, amely kétségtelenül ideológiai és technikai alapját is képezte a későbbi együttműködésnek.

Bár az „atlantizmus” fogalma a hidegháború utáni időszakban földrajzi és ideológiai értelemben is tágult, tekintettel az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Európai Unió bővítésére, illetve biztonságfelfogásunk komplexebbé válásának köszönhetően, mégis annak alapjegyei, kulcselemei továbbra is viszonylag állandónak tekinthetőek.

Ennek megfelelően *napjainkban az „atlantizmus” olyan rugalmasan értelmezendő kapcsolatrendszer feltételez, amelyben az észak-amerikai és az európai államok által közösen vallott értékek, az alapjaiban azonos érdekek és a folyamatos és hatékony együttműködés fenntartására irányuló szándék és erőfeszítés dominálnak.* Ezen együttműködés alapját a közös törté-

² A magyar szaknyelvben előfordul az „atlantizmus” szóalak is, amely gyakorlatilag ugyanazt jelenti mint az „atlantizmus” kifejezés. Az értekezésben ez utóbbit használom a továbbiakban.

³ Hadtudományi Lexikon, főszerkesztő: Szabó József, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, p.80.

nelmi és kulturális múlt, valamint a biztonságos jövőbe vetett hit együttes megvalósításának szándéka jelenti.

Az „euro-atlantizmus” fogalmában már sokkal jobban kidomborodik a fenti kapcsolatrendszer európai összetevője, amely annak köszönhető, hogy a földrész államai a gazdasági egységen túlmenően már határozott és közös (biztonság)politikai együttműködésre törekszenek. Az „euro-atlantista” fogalomkör közvetlenül jelenik meg például Nagy-Britannia biztonságpolitikájában, ahol az USA-val meglévő „speciális kapcsolat” kiegészül az „európai hídfő” megerősítésének szándékával is. A fenti fogalom ugyanakkor lehetőséget ad az európai térség szerepének kidomborítására, nagyobb függetlenségének megjelenítésére is.

Kutatásaim szerint az „euro-atlantizmus” fogalmának használata közelebb áll a közép- és kelet-európai államokhoz, nemcsak a fenti okok miatt, hanem azért is, mert számukra azt az érzetet is keltik, hogy gyakorlati értelemben is befolyással bír(hat)nak a transzatlanti kapcsolatokra.

1.2.2. Transzatlanti vita

Fentiek alapján tehát megállapítható, hogy a transzatlanti vita olyan nézeteltérések rendszere, amely az észak-amerikai és az európai államok közötti politikai, gazdasági, kulturális, stb. együttműködés mikéntjének esetenként eltérő megközelítéséből fakad.

A transzatlanti vita különböző dimenzióiban a felek tehát arra keresik a választ, hogy egy adott helyzetben vagy folyamat során közös tevékenységük hogyan és milyen formában valósuljon meg. A téma vizsgálatakor – tekintettel az atlantizmus demokratikus alapértékeire – nem az a lényeges kérdés, hogy voltak-e, vannak-e viták, hanem az, hogy azok milyen intenzitással és milyen általános befolyásoló tényezők mentén jelentek, jelennek meg?

2. FEJEZET A TRANSZATLANTI VITA KÖZPONTI KÉRDÉSEI 1945-1990 KÖZÖTT

2.1. A transzatlanti közösség kapcsolatainak formálódása az Atlanti Chartától a NATO megalakulásáig

A II. világháború éveiben számos alkalommal tették fel a kérdést a szövetséges hatalmak vezetői, hogy a harcok befejeztével milyen lesz az új világrend és hogy milyen módon lesz biztosítható a béke és a biztonság? *Az 1940-es évek elejétől számos olyan politikai és diplomáciai erőfeszítés vette kezdetét a transzatlanti kapcsolatokban, amelyek arra irányultak, hogy megteremtse az alapjait azoknak a megállapodásoknak, amelyek garantálni tudták a közösség jövőbeni fejlődését és nyugalalmát.*

Fenti megállapodások első lépése az Atlanti Charta aláírása⁴ volt Franklin D. Roosevelt amerikai elnök és Winston Churchill angol miniszterelnök által, akik a dokumentumban hitet tesznek egymás kölcsönös támogatására annak érdekében, hogy „a világ jobb jövőjébe vetett reményeiket megalapozzák”. A Charta aláírása egyben azt a szándékot is jelezte, amely szerint az Egyesült Államok tevékeny szerepet kíván játszani a háború lezárását követő nemzetközi rendszer formálásában, annak ellenére, hogy az országon belül rendkívül nagy vita bontakozott ki az Európában történő amerikai szerepvállalás szükségességéről. Nagy-Britannia számára már ekkoriban fontos perspektívaként jelent meg nagyhatalmi pozíciójának megtartása, Németország erejének féken tartása és az, hogy az esetleges világháború utáni szovjet terjeszkedés hogyan akadályozható meg. A világháború lezárásakor azonban egyik államférfi sem állt már a világpolitika színpadán: Rooseveltt a harcok befejezése előtt nem sokkal meghalt, míg Churchillnek át kellett adnia helyét Clement R. Attlee-nek a brit választásokon győztes Munkáspárt vezetőjének.

1945. júniusában az ENSZ Alapokmányát az a Harry S. Truman amerikai elnök írta alá, aki szembesült azzal a ténnyel, hogy a Szovjetunióval való viszony egyre inkább elmérgesedett. Churchill 1946. március 5-én a Missouri államban található Fultonban elmondott beszédében annak adott hangot, hogy „a vasfüggöny leereszkedett” Európára.⁵

Csaknem pontosan egy évvel később, 1947 március 04-én Nagy-Britannia és Franciaország aláírta a Dunkerque-i Szerződést, amelyben kölcsönös támogatásról biztosították egymást amennyiben Németország bármelyiküket újra megtámadná. Ugyanebben az évben immár egyértelműen a kommunista terjeszkedés elleni ideológiai harc jegyében az amerikai elnök kiadta az ún. „Truman-doktrínát”, amelyben minden szabad embert támogatásáról biztosított bármiféle – elsősorban kommunista – (el)nyomás ellen.⁶

1948 tavasza rendkívül mozgalmasnak bizonyult a transzatlanti közösség számára, hiszen aláírták az ún. Brüsszeli Szerződést⁷ és létrejött a Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete⁸ (OEEC - Organization for European Economic Cooperation). Míg ez előbbi a gazdasági, szociális, kulturális együttműködés és a kollektív önvédelem kereteit adta meg Belgium,

⁴ Az Atlanti Chartát 1941. augusztus 12-én írták alá az említett felek.

⁵ Winston S. Churchill fultoni (Missouri, USA) beszéde 1946. március 05-én a Westminster College-ban, in: <http://www.hpol.org/churchill/>, letöltve: 2006. szeptember 14.

⁶ A doktrínát 1947. március 12-én adták ki.

⁷ 1948. március 17.

⁸ 1948. április 16.

Franciaország, Luxemburg, Hollandia és Nagy-Britannia számára, addig az utóbbi az ún. Marshall-segély által adandó amerikai pénzügyi támogatás hatékony elosztását és az európai gazdasági együttműködést hivatott elősegíteni.

1948 júniusában kitört a berlini válság, amelyre a transzatlanti közösség tagjai először adtak egységes és hatékony választ a város nyugati felének ellátására létrehozott léghíd fenntartásával. Ugyanebben a hónapban nagyon komoly viták után az Egyesült Államok Szenátusa elfogadta az ún. Vandenberg-határozatot, amelynek értelmében az USA támogatja, és közvetlenül is részt vesz a Nyugat-Európát érintő politikai, gazdasági és katonai kezdeményezésekben, ha és amennyiben azok valóban szolgálják nemzeti érdekeit.⁹

Fentiek alapján tehát a II. világháborút követő három évben számos diplomáciai lépéssorozat eredményeként egy olyan együttműködés öltött formát, amely kiterjedt a politikai, gazdasági, kulturális és katonai kooperáció területeire. Ennek egyik mozgatórugóját a kommunista fenyegetés elleni közös fellépés szükségessége, másrészt az új világrendben való szerepvállalás mikéntje, harmadrészt az európai államok önmeghatározási kényszere jelentette. Részben e három tényező kulminálódott 1949. április 04-én, amikor létrejött az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO - North Atlantic Treaty Organization).

A transzatlanti közösség tagjainak együttműködése eredetileg tehát olyan kölcsönös megállapodásokon nyugodott, amelyben mindegyik fél képes volt saját nemzeti érdekeit is artikulálni, és amely megnyugtató keretet biztosított bármiféle külső fenyegetés vagy veszély hatékony kezelésére. Stanley R. Sloan „A NATO, az Európai Unió és a transzatlanti közösség: a transzatlanti megállapodás újragondolása”¹⁰ című könyvében az együttműködés létrejöttének lényegét abban látja, hogy az amerikaiak vállalták, hogy segítséget nyújtanak az európai államok számára azok gazdaságának és védelmének talpra állításában, amelyért cserébe azok vállalják, hogy olyan módon szervezik meg annak elosztását és felhasználását, hogy ezáltal képesek lesznek önmaguk megvédelmezésére a Szovjetunió ellen. Ez a megállapodás tehát kölcsönösnek és egyenrangúnak tűnt legalábbis elméletileg, azonban a történelem menete hamar rácaffolt erre, hiszen egyre több olyan nehézség és érdekellentét merült fel a megállapodás résztvevői között, amelyek annak gyakorlati kivitelezését ellehetetlenítették.

2.2. Vitás kérdések a transzatlanti kapcsolatokban 1945-1974 között

A NATO-t létrehozó Washingtoni Szerződés valós formát és keretet adott a külső fenyegetések elhárításához és a belső stabilitás fenntartásához, azonban nem adott konkrét választ arra, hogy az amerikai partner milyen konkrét formában fog eleget tenni vállalt kötelezettségeinek, és hogy mi legyen a sorsa az európai földrész jövőjét illetően a kulcsfontosságú Németországnak. Míg az előbbieket kapcsán leginkább arról volt szó, hogy az amerikai fegyveres erők milyen diszlokációban és milyen eljárásmod alapján kerüljenek alkalmazásra Európában, addig Németország kapcsán a központi kérdés az volt, hogy milyen módon és milyen időtartamban történjen annak integrálása a transzatlanti megállapodás nyújtotta keretekbe. A fenti két kérdés lényegi jegyeinek feltérképezését egyrészt Nyugat-Németország NATO-csatlakozását megelőző időszak vitáinak elemzésével és a Szövetség által tervezett majd elvetett Többnemzetiségű Nukleáris Erőhöz (MLF - Multilateral Force) kapcsolódó nézeteltérések vizsgálatával végzem el az alábbiakban.

⁹ A különböző szövetségekben való részvétel elutasítása hosszú idő óta az amerikai külpolitika lényeges elemét képezte. E felfogás szerint a szövetségekben való részvétel egy idő után azt a veszélyt rejtette magában, hogy az ország akarata ellenére bonyolódik olyan veszteségekbe, amelyek nem szolgálják nemzeti érdekeit.

¹⁰ STANLEY, R. Sloan: NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The transatlantic bargain reconsidered, Rowman&Littlefield, Lanham, 2003, p. 12.

A transzatlanti kapcsolatok alakulására a fenti időszakban nagy hatást gyakorolt Franciaország, amikor 1966-ban kilépett a NATO katonai szervezetéből, így feltétlenül szükségesnek tartom a francia lépés háttérének és eredményeinek áttekintését is.

2.2.1. Nézeteltérések a Német Szövetségi Köztársaság jövőjét és az Európai Védelmi Közösséget illetően a transzatlanti kapcsolatokban 1949-1955 között

A NATO létrejöttének pillanatában az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország nemzeti biztonsági érdekei jelentős eltéréseket mutattak az 1949-ben megalakult Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) jövőjét illetően. Különösen jelentősnek bizonyultak ezek az ellentétek a franciák és az amerikaiak között: míg az előbbieket legfontosabb céljuknak azt tekintették, hogy megakadályozzák a németek újbóli katonai és politikai megerősödését, addig az utóbbiak – bár megértették a francia aggályokat – előbbre helyezték egy olyan katonai erőegyensúly kialakítását Európában, amely képes lett volna az NSZK bevonásával a szovjeteket kordában tartani. A franciák számára az amerikaiak jelenléte Európában elengedhetetlen volt, hiszen tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy egymaguk nem lennének képesek a németekkel megbirkózni. Az amerikaiak számára viszont sokkal fontosabb volt az, hogy olyan nagyméretű ipari és emberi erőforrásokat hozzanak létre és tartsanak fenn a szovjetekkel szemben, amellyel csak a németek rendelkeztek. E tekintetben nem volt az sem elhanyagolható tényező, hogy az NSZK földrajzilag beékelődött a nyugat-európai országok és a szovjetek közé, így geostratégiai szempontból is nélkülözhetetlennek bizonyult. A Washingtoni Szerződés amerikai ratifikálását rendkívül megnehezítette volna az a tény, ha a Kongresszusban nem sikerült volna azt hitelesen bizonyítani, hogy az NSZK várható integrációjával a továbbiakban nem kerül sor az amerikai csapatok túlzott mértékű európai állomásoztatására. Az amerikai honatyák ugyanakkor katonai stratégiai értelemben is értésükre adták az európaiaknak, hogy elengedhetetlen a németek bevonása, ugyanis a védelmi erőfeszítésekhez való hozzájárulásuk akkoriban – egy esetleges szovjet támadás esetén – leginkább a stratégiai bombázók alkalmazásában (nukleáris garancia) és a tengeri uralom biztosításában merült ki.¹¹

A probléma elméletileg kezelhető lett volna oly módon is, hogy Nagy-Britannia nagyobb mértékben vállalja csapatainak állomásoztatását a kontinensen, azonban a brit nemzeti érdekek jóval erősebbnek bizonyultak a Brit Nemzetközösség belső ügyeinek rendezésére és saját elképzeléseik Európán kívül történő határozott megjelenítésére. Azzal, hogy Nagy-Britannia gyakorlatilag kivonta magát az európai ügyekből, a német kérdés gyakorlatilag az amerikaiak és a franciák között kellett, hogy eldőljön. E tekintetben az amerikaiak elkerülhetetlennek tartották szigorúan ellenőrzött keretek között a németek felfegyverzését, amelyre a NATO lett volna a legmegfelelőbb intézmény. Ugyanakkor szerintük a nyugat-európai államok által 1948-ban megkötött Brüsszeli Szerződéshez való csatlakozásuk is szükséges lett volna, hiszen ezáltal a franciák folyamatosan ellenőrizni tudták volna a németek szándékait. A franciák viszont elképzelhetetlennek tartották a németek újra felfegyverzését, mi több, szerintük ha ez esetlegesen a NATO keretein belül történne meg, úgy az lehetőséget biztosítana számukra, hogy kibújjanak más európai államok ellenőrzése alól. Ebből következően Franciaország továbbra is rendkívül szükségesnek látta az amerikaiak határozott katonai jelenlétét Európában és párhuzamosan erősíteni kívánta a földrész államainak együttműködését politikai, gazdasági, társadalmi és katonai téren egyaránt, hogy így valóban biztosítani tudja a németek ellenőrzését. Hogy a franciák mennyire ellenezték azt, hogy a németek kezébe újra fegyvert adjanak

¹¹ STANLEY, R. Sloan: NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The transatlantic bargain reconsidered, Rowman&Littlefield, Lanham, 2003, p.17.

jól példázza, hogy a francia nemzetgyűlés azzal a tudattal ratifikálta a Washingtoni Szerződést, hogy az NSZK katonai erejének jelentős mértékű fejlesztésére a továbbiakban egyáltalán nem kerül sor.¹²

Amikor 1950 nyarán Észak-Korea megtámadta déli szomszédját, a transzatlanti közösség megdöbbenve vette tudomásul, hogy a kommunista terjeszkedés valós veszélyt jelent. Ez az esemény egyben újra rávilágított a német kérdés rendezésének szükségességére, ugyanakkor elegendő okot szolgáltatott arra is, hogy az amerikaiak megnöveljék az Európában állomásozó csapataik számát. A növekvő amerikai jelenlét elősegítette a franciák enyhülését is, hiszen nagyban hozzájárult biztonságérzetük növeléséhez. Közben az Egyesült Államokban a Pentagon egyre nagyobb nyomást fejtett ki a külügyminisztériumra annak érdekében, hogy stratégiai okokból az NSZK bevonása a NATO-ba egyre inkább elengedhetetlen, így győzze meg a franciákat annak szükségességéről. Ugyanakkor az amerikai külügy attól tartott, hogy a német kérdés felhevítése az éppen létrejött Észak-atlanti Szerződés Szervezetének megingásához, sőt összeomlásához vezethet, ha és amennyiben azt a franciák a németek miatt elhagyják.

1950. szeptember 9-én Truman amerikai elnök bejelentette, hogy az USA jelentős mértékben megnöveli katonai erejét Európában, amelyet egy olyan integrált katonai parancsnokság alá kíván helyezni, amelynek segítségével annak hatékony felhasználása biztosított. Ez a struktúra egyben arra is hivatott lett volna, hogy biztosítsa a német fegyveres erők ellenőrzését, így a franciák számára is biztosította volna beleszólás jogát. Franciaország számára tehát adott volt a feladat: valamilyen módon választ kellett adni az amerikai kezdeményezésre. Mivel továbbra is elképzelhetetlennek tartották azt, hogy az NSZK a NATO tagja legyen, így abba az irányba mozdultak el, hogy egy olyan szervezeti keretbe illessék be az országot, amely egyrészt eleget tesz az amerikai kívánalmaknak, ugyanakkor biztosítja a franciák számára a korlátlan ellenőrzést a németek felett. A francia miniszterelnök a fenti kívánalmaknak megfelelően 1950. október 24-én jelentette be a nemzetgyűlésben az ún. Pleven-tervet, amely szerint az európai államok hozzanak létre egy olyan haderőt, amelyben német egységek egyaránt helyet kapnának, és amely egy közösen kialakított összeurópai döntéshozatali folyamat alapján egy európai védelmi miniszter irányításával egy európai parlament által biztosított anyagi forrásokból hajtja végre a kijelölt műveleteket.¹³ Ez a terv, amely egyben az Európai Védelmi Közösség (EDC - European Defence Community) létrehozásának alapjául szolgált, azonban számos kérdést vetett fel. Egyrészt az amerikaiak nem teljesen értették a franciák motivációit, másrészt nem nagyon tudták azt elképzelni, hogy a franciák milyen módon lennének képesek ellenőrizni egy – ironikus módon – általuk újra felfegyverzett NSZK-t.

1950. december 17-én az Észak-Atlanti Tanács elfogadta az ún. Spofford-tervet¹⁴, amelynek értelmében a NATO tagjai elfogadják a francia javaslatot egy önálló európai haderő létrehozására, amellyel párhuzamosan kijelentették, hogy annak létrejötte nem akadályozhatja a német katonai erő mihamarabbi bevonására történő kezdeményezéseket. Ugyanekkor döntöt-

¹² STANLEY, R. Sloan: NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The transatlantic bargain reconsidered, Rowmann&Littlefield, Lanham, 2003, p.19.

¹³ Helga Haftedorn, Professor Emeritus, a Transzatlanti Kül- és Védelempolitikai Tanulmányok Központjának volt igazgatója szerint „abban az időben valójában három lehetőség létezett. A legkevésbé vitatott egy német szövetségi rendőrség felállítását javasolta, a belföldi események megoldására, és a jövőbeni német hadsereg állományának biztosítására. A második Nyugat-Németország meghívását javasolta a NATO-ba, integrálva haderjét a Szövetségbe. A harmadik a Pleven-tervvel volt összhangban, s egy német kontingenssel rendelkező európai hadsereg felállítását kezdeményezte. A szövetségeseknek sikerült áthidalni a belső szakadékokat azzal a megegyezéssel, hogy mind a NATO-ról, mind az Európai Védelmi Közösség tervéről tárgyalnak a Szövetségi Köztársasággal. Azonban nem volt megegyezés abban, hogy melyik lehetőség kap prioritást”. Forrás: Helga Haftedorn: Németország csatlakozása a NATO-hoz: 50 évvel később, in: NATO Tükör, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>, letöltve: 2006. szeptember 30.

¹⁴ Charles Spofford az USA az Észak-Atlanti Tanácsba delegált képviselő-helyettese volt.

ték el azt is, hogy a NATO legfelsőbb parancsnoka amerikai lesz, így a további amerikai csapaterősítések felől is elhárultak az elsősorban technikai jellegű akadályok. Ezzel a döntéssel mindegyik érdekelt fél jól járt: az USA elérte, hogy a franciák belenyugodjanak az NSZK felfegyverzésének objektív szükségességébe, míg a franciák növelni tudták az amerikai csapatok európai jelenlétét.

A terv azonban még elfogadásra várt az amerikai döntéshozók által, akik közül a konzervatív republikánusok rendkívüli módon ellenezték az amerikai csapatok tengerentúli jelenlétének növelését különösen amiatt, hogy arról előzetes döntés nem született. Sokak szerint tulajdonképpen az elnök saját maga döntött így, amely ellenkezett az amerikai demokratikus normákkal. Végül hosszas meghallgatások után – a problematikus elemek fenntartásával – a szenátus támogatta a korábbi elképzeléseket, így Dwight D. Eisenhower legfőbb parancsnoksága alatt négy hadosztálynyi szárazföldi erő Európába történő vezénylése mellett döntött. Az amerikaiak lépése tehát egyértelműen azt jelentette, hogy ők továbbra is aktív részesei kívánnak maradni az eredeti megállapodásnak, ugyanakkor továbbra is elvárják, hogy az európai partnerek teljesítsék azt, amit vállaltak, nevezetesen, hogy fejlesszék védelmi képességeiket saját biztonságuk megteremtésének érdekében.

Az 1952-es lisszaboni NATO csúcstalálkozón Belgium, Hollandia, Olaszország, Luxemburg, Franciaország és az NSZK – jó egy éves előkészítő munka után – közösen mutatták be elképzeléseiket az Európai Védelmi Közösségről (továbbiakban: EVK) a jelenlévőknek.¹⁵ Ennek konklúziójaként két lényeges dolgot emeltek ki: az „EVK létrehozása két elengedhetetlen feltételnek tesz eleget: garanciát biztosít a nyugati világnak arra, hogy a korábbi megosztó konfliktusok ne szülessenek újjá, és lendületet ad a tagországoknak a szorosabb szövetségi együttműködés elérésére, történjen az föderációs vagy konföderációs formában”.¹⁶

1952. május 26-án Bonnban a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok képviselői aláírták a fenti országok közötti általános kapcsolatokról szóló konvenciót, majd egy nappal később Párizsban az EVK létrehozását kinyilvánító dokumentumon is ott szerepeltek a szükséges kézjegyek.

Nem sokkal a lisszaboni csúcstalálkozó után már megjelentek bizonyos repedések a szövetségesek között: ezek egyrészt annak volt köszönhetőek, hogy az európai államok által vállalt kötelezettségek betartása nehézségekbe ütközött¹⁷, másrészt egyre több olyan információ látott napvilágot, amelyek szerint az amerikaiak a megállapodások ellenére csökkenteni kívánják európai katonai jelenlétüket.

Tény, hogy 1952 végére az amerikai elnökválasztást a korábban már említett NATO főparancsnoki tisztelet viselő Dwight D. Eisenhower nyerte meg, aki egyrészt nagyobb hajlandóságot mutatott az amerikai nukleáris erők jelentősebb mértékben történő alkalmazására, mint elődje Truman; másrészt racionalizálni kívánta a katonai kiadásokat is. Fenti két cél elérését Eisenhower elsősorban abban látta, ha az európaiak – természetesen a németekkel szoros együttműködésben – katonai értelemben is megerősödnek, amelynek a későbbiek során számos alkalommal hangot is adott.

Mivel az 1953-as év során az európai államok közül páran (például annak kezdeményezője Franciaország) még mindig nem ratifikálták az EVK alapidokumentumait, az amerikaiak egyre többször nyilvánították ki nemtetszésüket. Fontos ugyanakkor megjegyezni azt is, hogy Sztá-

¹⁵ A lisszaboni csúcstalálkozón határoztak még a Szövetség fegyveres erejének növeléséről (ezt a tervet azonban végül soha nem tudták teljesíteni), az integrált katonai parancsnokság létrehozataláról, átszervezték a szervezet civil irányítását, és felvették a tagok közé Görögországot és Törökországot.

¹⁶ Foreign Relations of the United States, US State Department, 1952-1954/V., Western European Security, p. 246.

¹⁷ Ez alapvetően annak volt köszönhető, hogy a britek még mindig volt gyarmataikkal voltak elfoglalva, míg a franciák súlyos veszteségeket szenvedtek az indokínai harcokban.

lin halála érezhetően csökkentette a nyugat-európaiak számára a kommunizmus által jelentett fenyegetettséget, így az amerikaiakkal való együttműködési hajlandóságuk is csökkenő tendenciát mutatott. Ahogy az amerikai nyomás az EVK ratifikálására vonatkozóan egyre növekedett, úgy nőttek a franciák kételyei is. Szerintük ugyanis a közös európai védelmi együttműködés létrejötte esetén az amerikaiak kivonják erőiket a kontinensről, így Franciaország magára marad egy felfegyverzett Németországgal szemben. Eisenhower sikertelenül győzködte a francia partnereket arról, hogy az EVK nemhogy okot nem ad az amerikai kivonulásra, inkább még tovább növeli a szövetségesek tehermegosztását és egymás iránti elkötelezettségét. Az USA kongresszusa végül 1954 tavaszán a Kölcsönös Biztonsági Törvény (Mutual Security Act) elfogadásával elkötelezte magát katonai segítségnyújtásra a Szövetség irányában, azonban egy fontos kitétel szerint azok az államok, amelyek még nem ratifikálták az EVK létrehozásához szükséges dokumentumokat, nem részesülhetnek bizonyos haditechnikai eszközök szállításában: ennek pedíg kárát elsősorban Franciaország és Olaszország látta. Kétségtelen tény, hogy az amerikaiak e lépése bár eredendően a nyomásgyakorlás eszközeként jelent meg, alapvetően kontraproduktív volt, ugyanis a franciák ellenérzését tovább növelte. Tovább súlyosbította a helyzetet az a tény, hogy az USA jóval nagyobb szerepet szánt a NATO katonai stratégiájában a nukleáris erőknek stratégiai és taktikai értelemben egyaránt, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy a szovjetek erőteljesen növelték nukleáris képességeiket.¹⁸ A franciák ugyanis egyre kevésbé voltak hajlandók saját nemzeti szuverenitásukat feláldozni egy olyan közös európai konvencionális haderő oltárán, amelynek jelentősége az amerikai nukleáris fegyverek árnyékában gyakorlatilag eltörlődik. Ennek folyományaként a németek újrafelfegyverzése is szükségtelen, amely visszavezet a franciák eredeti félelméhez.

Mivel az Egyesült Államok úgy ítélte meg, hogy az EVK ratifikálása eltolódik, ugyanakkor továbbra is szükségesnek tartotta az NSZK katonai erejének bevonását az európai védelem biztosításába, új, párhuzamos megoldás után nézett, amelyre a legmegfelelőbb és már adott keretet a NATO biztosította. 1954 áprilisában a Szövetségen belül az amerikaiak egyértelművé tették, hogy a nukleáris képességek fejlesztése elengedhetetlen, ahogy John Foster Dulles amerikai külügyminiszter fogalmazott: „a nukleáris fegyvereket úgy kell kezelni, hogy azok tényszerűen konvencionálissá váljanak”.¹⁹

Időközben a Pierre Mendes-France vezette francia kormány számára világossá vált, hogy a EVK ratifikálása nem lesz sikeres a nemzetgyűlésben, vagy olyan csekély támogatással fogadják el, hogy az megkérdőjelezi annak hitelességét, így a többi tagállam irányába kezdeményezte az eredeti megállapodás módosítását, remélve, hogy azok elfogadása esetén a nemzetgyűlés egyértelműen kiáll az EVK mellett.²⁰ A többi tagállam megvizsgálván a francia módosító javaslatokat a belga külügyminiszter Paul-Henri Spaak vezetésével a francia javaslatokat módosítva újabb tervet vezetett elő, amelyet aztán maguk a franciák nem fogadtak el.²¹ A fenti előzmények után a francia nemzetgyűlés az EVK ratifikálását 1954. augusztus 19-én elutasította.

Az EVK elbukása egyrészt tragikusnak volt abból a szempontból, hogy ezzel gyakorlatilag megszűnt annak esélye, hogy az NSZK-t az európai védelmi erőbe integrálják be, ugyanakkor más értelemben megnyitotta az utat az ország NATO tagságának irányába. Innentől kezdve nem is az volt a kérdés, hogy az NSZK tagja lesz-e a Szövetségnek, hanem az, hogy az milyen

¹⁸ A szovjetek 1949-ben hajtották végre első atomrobbantási kísérletüket, majd 1953-ra a hidrogénbombát is kifejlesztették.

¹⁹ Foreign Relations of the United States, US State Department, 1952-1954/V., Western European Security, p. 511-512.

²⁰ A franciák ekkoriban nem csak az európai ügyekkel voltak elfoglalva, hiszen meg kellett küzdeniük az Algériában kibontakozó függetlenségi mozgalommal és be kellett látniuk, hogy vesztesre állnak Indokínában is.

²¹ A hat tagállam 1954. április 19-22. között Brüsszelben ülésezett.

*folyamat alapján és milyen garanciák mellett valósul meg.*²² Végül 1954. október 23-án az Észak-atlanti Tanács határozott a Német Szövetségi Köztársaság csatlakozására való meghívásáról, majd 1955. május 6-án, miután a ratifikáció minden országban megtörtént az NSZK a NATO tagjává vált.

2.2.2. A Többnemzetiségű Nukleáris Erő koncepciója: érvek és ellenérvek

A NATO gyakorlati értelemben 1954. decemberétől hagyatkozott a legnagyobb mértékben a nukleáris erő alkalmazására a szovjetek támadása esetén.²³ Erre az időszakra az Egyesült Államok már teljesen kiépítette stratégiai bombázói kapacitását a Szovjetunió ellen, amely azonban óriási léptekkel haladt előre saját nukleáris csapásmérő képességének kiterjesztésére. 1957-ben a „Szputnyik” műhold fellövésével egyértelművé vált, hogy immár a szovjetek is képesek a nyugati célpontok korlátlan megsemmisítésére, így a „tömeges megtorlás” amerikai stratégiája megkérdőjeleződött. Ezzel párhuzamosan *a nukleáris fegyverkezési verseny egyre nagyobb mértéket öltött*²⁴, ugyanakkor *a transzatlanti közösségen belül egyre több kérdés merült fel azok alkalmazásának mikéntjéről. A nyugat-európai államok maguknak is beleszólási jogot követeltek azok alkalmazásába, legfőképpen tekintettel arra, hogy esetleges bevetésük esetén saját területeik és élőerejük szenvedni el a legnagyobb veszteségeket.*

A nukleáris kapacitás közös felhasználására több elképzelés is született, azonban közülük csak az ún. Többnemzetiségű Nukleáris Erő Koncepciója (MLF - Multilateral Force) öltött kézzelfogható formát. Az eredeti tervek szerint az MLF-be integrált erőket 25 darab felszíni hajó – mindegyikén nyolc darab Polaris nukleáris rakétával – alkotta volna. A kötelék technikai kiszolgálását olyan többnemzetiségű állomány végezte volna el, amely a NATO főparancsnokának közvetlen alárendeltségbe volt sorolva. A tervek szerint a nukleáris fegyverek bevetését egy amerikai vétó az utolsó pillanatban még megakadályozhatta volna.

Bár maga az elképzelés katonai értelemben igencsak hatékony és indokolt lett volna, politikai értelemben számos támadásnak volt kitéve. A franciák úgy értékelték, hogy a nyugat-európai országok bevonása tulajdonképpen biztosította volna az amerikaiak számára a nemzeti atomerők ellenőrzését, amelyet ők elfogadhatatlannak tartottak. Különösen megerősödött e hitük akkor, amikor a britek úgy döntöttek, hogy a korábban már említett Polaris típusú rakétákat vásárolnak az amerikaiaktól, amely egyben az MLF stratégiájának brit részről történő támogatást is jelentette.²⁵ Az NSZK számára az MLF azt jelentette volna, hogy az ország úgy lenne képes beleszólni a Szövetség nukleáris erejének alkalmazásába, hogy maga nem rendelkezik (nem is rendelkezhetett) atomfegyverekkel. A nyugat-németek esetleges részvételét az MLF-ben a Szovjetunió hevesen támadta (ide értve azt, hogy a németek bármilyen nukleáris

²²Az NSZK tagságának realizálásához a továbbiakban szükséges volt Nagy-Britannia tevékeny szerepvállalása és olyan kölcsönös garanciák, amelyek mindegyik fél számára kedvezőek voltak. Erre a Brüsszeli Szerződés nyújtotta a megoldást. Az automatikus segítségnyújtási záradékkal, a szerződés az európai kollektív biztonság rendszerévé, a Nyugat-Európai Unióvá (WEU - Western European Union) volt átalakítható, amelybe beleágyazhatták a német újrafelfegyverzés mikéntjét is. A Szövetséges Erők megszállásának megszűntével és a Saar-vidék újbóli Németországhoz való csatolásával az ország gyakorlatilag teljes jogú tagjává a transzatlanti közösségnek.

²³ Az „MC 48” elnevezésű dokumentum, amely kijelölte a NATO leghatékonyabb katonai stratégiáját az elkövetkezendő pár évre, képezte az esszenciáját a Szövetség nukleáris erejének határozott fejlesztésére.

²⁴ 1959-ben az Eisenhower adminisztráció 60 darab „Thor” és 90 darab „Jupiter” fedőnévvel ellátott közep-hatótávolságú ballisztikus rakétát telepített Nagy-Britannia, illetve Olaszország és Törökország területére ellen-súlyozandó a szovjet SS-4 és SS-5-ös nukleáris fegyverrendszerek telepítését.

²⁵ Ez volt az ún. Nassau-megállapodás, amelyet Kennedy amerikai elnök és MacMillan brit miniszterelnök írt alá 1962. december 18-án.

eszköz felett rendelkezzenek), és gyakorlatilag ezt az adut játszotta ki az USA ellen a nonproliférációs szerződések aláírásakor.²⁶

A kötelék tervezett felépítését, amely eredetileg csak felszíni hajókból állt volna, az európaiak ellenezték, mivel szerintük azok nagyon könnyen sebezhetőek lettek volna. Alternatívaként egy, csak tengeralattjárókból álló flotta megalkotását javasolták az amerikaiaknak, akik elutasították ezt, mondván, hogy emiatt elvesztené többnemzetiségű lényegét az egész elképzelés, hiszen csak az USA volt képes megfelelő mennyiségű hadieszköz és kiképzett legénység kiállítására.

Az MLF gyakorlati megvalósítására csak korlátozott mértékben került sor, ugyanis 1964 közepén a USS Claude V. Ricketts (korábbi nevén USS Biddle) cirkáló-kísérő hajó tizennyolc hónapos hadgyakorlatba kezdett a fedélzetén hét NATO ország katonáival.²⁷ Bár ez ún. „Mixed-Manning Demonstration” elnevezésű művelet sikeresnek bizonyult, mégis az MLF koncepciója egyre jobban a háttérbe szorult a bekövetkezett történelmi események (pl. a hidegháború enyhülése) hatására.

2.2.3. Hatás és ellenhatás: Franciaország kilépése a NATO katonai szervezetéből

A transzatlanti védelmi közösség létrejöttekor már jól látszódtak azok az eltérő motivációk, amelyek alapján a franciák és az amerikaiak meghatározták az európai politika jövőjét és az abban betöltendő szerepüket. Míg Franciaország egyértelműen az európai vezető szerepre törekedett, nem utolsó sorban azért, hogy az NSZK-t mindenképp ellenőrzés alatt tartsa, addig az USA inkább az első akart lenni az egyenlők között, azaz olyan partneri viszony kialakításra törekedett, amelyben a leglényegesebb kérdések kapcsán ő mondta volna ki az utolsó szót.

Az önálló és határozott francia nemzeti érdekek folyamatosan azt igényelték az ország kormányaitól és vezetőitől, hogy adott esetben látszólag egyoldalú lépéseket tegyenek meg annak elérése érdekében, annak ellenére is, ha azok veszélyeztették a transzatlanti védelmi közösség egységét. Ezek az egyoldalú lépések nyilvánvalóan nem történtek ok nélkül, hiszen nem volt véletlen az sem, hogy a franciák mihamarabb szerettek volna szert tenni önálló nukleáris erőre, és az sem, hogy 1966-ban kiléptek a NATO katonai szervezetéből.

Az eredeti transzatlanti megállapodást szemükben vélhetően először az amerikaiak szegték meg két alkalommal is: először 1952-ben, amikor nem támogatták messzemenőig a franciák erőfeszítését Indokínában, másodszer 1956-ban a szuezi válság kitörésekor, ahol az USA nyíltan szembehelyezkedett a francia törekvésekkel. E sérelmek továbbgyűrűztek a NATO irányába is, így annak értéke a franciák szemszögéből egyre csökkenő tendenciát mutatott, amelyet tovább erősített az önálló nukleáris erő feletti rendelkezés szükségé.

Az 1962-es kubai rakétaválság rendezése és a kísérleti atomrobbantásokat megtiltó szovjet-amerikai szerződés, amelyet tovább tetézt a korábban már említett brit-amerikai Nassau-megállapodás mind abba az irányba mutattak, hogy Franciaország bekerített helyzetbe kerül, amely elfogadhatatlan volt számukra. A megoldást egy olyan „előremenekülés” jelentett, amely olyan külpolitika megalkotását követelte a De Gaulle vezette francia kormánytól, amely kihasználta a fennálló nemzetközi rend hiányosságait oly módon, hogy azokat egyértelműen Franciaország javára lehetett fordítani. Ennek dimenzióit felfedezhetjük politikai,

²⁶ Egészen pontosan a szovjetek azzal fenyegetőztek, hogy nem írják alá a szerződést. SELVAGE, Douglas: The Warsaw Pact and Nuclear Nonproliferation 1963-1965, Washington, 2001, http://www.isn.ethz.ch/php/research/RelationsWithAllies/Wp32_Selvage.pdf, letöltve: 2006. szeptember 30.

²⁷ Forrás: http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_military_history/toc/jmh69.3.html, letöltve: 2006. szeptember 30.

gazdasági, katonai és kulturális téren egyaránt. A NATO-ból való 1966-os kilépést számos más „kemény” lépés is megelőzte: a franciák például 1963-64 során megvétózták Nagy-Britannia felvételét az Európai Gazdasági Közösségbe, nem írták alá a korábban már említett atomcsend egyezményt, elutasították a már tárgyalat Multilaterális Nukleáris Erők létrehozatalát, továbbá – az amerikaiak erőteljes ellenérzése mellett – megerősítették bilaterális kapcsolatait a Szovjetunióval és Kínával. Franciaország a továbbiakban – érdekes fordulatként nyitott – a korábban nem egyenrangú partnerként kezelt NSZK felé, abban a reményben, hogy annak gazdasági és politikai ereje segíthet a francia összeurópai törekvések megerősítésében.

Tény, hogy amikor 1966-ban Franciaország kilépett a NATO katonai szervezetéből a Szövetség rendszere megremegett, azonban nem omlott össze. De Gaulle e lépésével példaként akart szolgálni más nemzetek számára azt az elvet követve, hogy van létező és működő harmadik alternatíva a szovjet és az amerikai mellett. A kilépést követően azonban először a többi szövetséges visszafogottan reagált, csak később jelezték azt névtelenül néhányan, hogy De Gaulle lépése „olcsó trükk” volt, amely saját hatalmának belpolitikai stabilizálására irányult.²⁸

Katonai értelemben veszteségként volt értékelhető, hogy a franciák kiléptek a katonai szervezetből, hiszen ez által egy esetleges szovjet támadás elleni védőbástya esett el földrajzi és logisztikai szempontból egyaránt. Politikai értelemben a franciák lépése tovább növelte a szövetségben belüli egyenlőtlen viszonyt az USA javára, jóllehet Nyugat-Európa gazdasági erősödése ekkortájt kezdte elérni csúcspontját, amely – feltételezhetően – elősegíthette volna az amerikai dominancia kezelését, ha a franciák bent maradnak a NATO-ban.

Azzal, hogy Franciaország kilépett a NATO katonai szervezetéből, ironikus módon akaratán kívül is elősegítette az NSZK szerepének növekedését a Szövetségben belül és a szovjet-nyugati kapcsolatok területén egyaránt. Az önálló francia nukleáris erő létrejötte pedig mindenképpen megnehezítette a szovjet katonai stratégiák dolgát, akik innentől kezdve egyszerre két, egymástól független atomerővel is szembe kellett, hogy nézzenek.

A francia lépés egyben elősegítette azt is, hogy a NATO áttekintse további működésének mikéntjét, amelynek eredményeként született meg 1967. decemberében a Pierre Harmel belga külügyminiszter neve által fémjelzett jelentés, amely a kelet-nyugati kapcsolatokat, a Szövetségben belüli kapcsolatokat, az általános védelmi politikát és az “egyéb államokkal” fenntartott kapcsolatokat vizsgálta meg.²⁹

²⁸ STANLEY, R. Sloan: NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The transatlantic bargain reconsidered, Rowmann&Littlefield, Lanham, 2003, p.45.

²⁹ KOVÁCS, József: A Harmel-jelentés mint a stratégiai tervezés Bartlett-féle modelljének eleme, in: <http://www.zmne.hu/tanszekek/kvt/digitgy/20014/alt/kovacsj.html>, letöltve: 2006. október 30.

2.3. Vitás kérdések a transzatlanti kapcsolatokban 1975 és 1990 között

Történelmi tény, hogy a 70-es évek közepére a gazdasági fejlődés fenntartása és a Szovjetunió jelentette fenyegetéssel szembeni hatékony fellépés voltak a transzatlanti közösség tagjai számára a legfontosabb stratégiai célok, amelyek elérésének módja már nem feltétlenül kapott azonos értelmezést mindegyik fél részéről. A fenti időszakban számos helyi háború is lezajlott, amelyek kétségtelenül befolyásolták a nemzetközi kapcsolatokat, így hatással voltak transzatlanti közösség tagjaira is.

Kutatásaim alapján a leglényegesebb vitás kérdések ekkoriban a védelmi kérdések (különösen a NATO), a gazdasági kérdések, a közösség tagjainak bilaterális kapcsolatai, a Szovjetunióval való bánásmód mikéntje, és a transzatlanti légi közlekedés témakörei mentén merültek fel. Ugyanakkor lényeges elemként jelenik meg az is, hogy a nézeteltérések okait egyre többen kezdték el vizsgálni, ennek megfelelően más-más válaszok és eltérő megoldási javaslatok születtek.

Mivel a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseinek átfogó bemutatására törekszem, így az egyes kérdések részletes elemzése helyett a folyamatok átívelő jellegének kidomborítása a célom.

2.3.1. Nézeteltérések a transzatlanti közösség tagjai között a különböző védelmi kérdésekben

1975. májusában a hivatalban lévő amerikai elnök, Gerald R. Ford, hatnapos látogatást tett Nyugat-Európában azzal a céllal, hogy erősítse a transzatlanti kapcsolatrendszerét. Ennek során azt demonstrálta a szövetségesek irányába, hogy Amerika nem fogja magára hagyni Európát, és hogy az USA még mindig elég erős ahhoz, hogy vezető szerepet töltsön be a világpolitikában. Látogatása nem volt véletlen, hiszen több probléma is a terítéken volt: Franciaország, bár ekkor már nem volt része a NATO parancsnoki struktúrájának, továbbra is állomásoztatott katonákat az NSZK-ban, jóllehet saját területén nem voltak NATO bázisok. Görögország folyamatosan akadályozta a Szövetség működését csapatainak az integrált katonai struktúrából történt 1974-es kivonása miatt. Törökország az amerikai fegyverkezés csökkentése miatt az amerikai csapatok az ország területéről való eltávolítását fontolgatta. Portugália pedig a kommunista kormánytagok hathatós közreműködése miatt a Szövetség nukleáris tervezését akadályozta. Ugyancsak érzékeny kérdés volt a NATO dél-keleti szárnyát, a törököket és a görögöket megosztó Ciprus hovatartozásának kérdése, amely összetűzés az amerikaiak szerint a Szövetség védelmi rendszerét gyengítette. A NATO-val kapcsolatosan az amerikai elnök kijelentette, hogy látogatásával „nyomást kíván gyakorolni a Szövetség tagjaira a minőség és az integráció növelésére a hatékony részvétel alapján, nem pedig a részleges és kivételezett együttműködés szerint”.³⁰ A kollektív védelemhez való elkötelezettségnek pedig „egyrészt teljesnek kell lennie, hogy hihető legyen, másrészt egységesnek, hogy megbízhatóvá váljon”. Annak egyik lehetséges oka, hogy Ford miért is gyakorolt erőteljes nyomást a szövetségesekre, az 1969-ben Nixon elnök által meghirdetett doktrína lehetett, amely a korábbi évek hibáiból okulva lefektette, hogy az Egyesült Államok védőernyőt nyújt, amennyiben egy, vele szerződésben álló nemzet vagy ország szabadságát, melynek fennmaradása létfontosságú az USA szempontjából, egy nukleáris hatalom fenyegetné. Ugyanakkor nem nukleáris erővel

³⁰ Ford's impact on Europe, in: US News and World Report, 1975. június 9., p.15.

végrehajtott agresszió esetén Amerika attól a nemzettől fogja elvárni, hogy a védelemhez szükséges erőt biztosítsa, amely közvetlenül veszélyeztetve van.³¹ Ez egyben azt is jelentette, hogy a szövetségeseknek nagyobb részt kellett volna vállalniuk a hagyományos fegyverzettel végrehajtandó védelemből, mint korábban. Az USA-nak a Szövetség megerősítése nemcsak azért volt érdeke, hogy egy integrált katonai erő álljon rendelkezésre egy esetleges szovjet támadás elhárítására, hanem azért is, mert a szervezetben folytatott párbeszéd által remélte megoldani az energiahiány (konkrétan az 1973-74-ben lezajlott olajválság), a kereskedelmi konfliktusok és a gazdasági pangás okozta nézeteltéréseket is. Nem utolsósorban fontos szempont volt az is, hogy megakadályozzák a kommunisták politikai előretörését Nyugat-Európában. Európa pedig nagyobb bizonyosságot akart arról, hogy Amerika ismét az „öreg földrészt” tartja elsőrendű érdekeltté területének, nem pedig Ázsiát, ahol hosszú éveken át csekély eredményeket tudhatott magáénak. Számos NATO hivatalnok szerint, amint az amerikaiak ismét állhatatosak lesznek az európai ügyek iránt, úgy a „gyötrő kételyek” az amerikai elkötelezettség iránt eltűnnek, és ezáltal a Szövetség ismét egységes lesz.³² Ugyanakkor az amerikaiak erősen kételkedtek abban, hogy szövetségesaik – egyénileg, vagy összefogva – hogyan képesek támogatni erőfeszítéseiket a problémák rendezése kapcsán.

Ford látogatásával azt kívánta sugalmazni a szövetségesek felé, hogy Amerika megéri gondjaikat, különösen azokat, amelyek megosztják őket, ugyanakkor igyekezett közös nevezőt is találni, ha nem is rögtön, de a későbbiek során mindenképpen. Ford helyzete nem volt irigylésre méltó, hiszen az európaiak szempontjából kétszeresen is hátrányban volt. Először is nem megválasztott elnök volt, hanem a Watergate botrányba belebukott Nixon után az amerikai Alkotmány alapján hatalomra került személy, másrészt nem őt tartották az amerikai külpolitika valós mozgatójának, hanem Henry Kissingert, az akkori külügyminisztert. Egy vezető nyugat-európai hivatalnok meg is jegyezte: „Figyelemre méltó a különbség aközött a Kissinger között, aki egyedül látogat el hozzánk, és aközött, aki Ford elnök úr kíséretében érkezik. Ha az elnök is ott van Henryvel, nem kérdés, hogy kié a nagyobb pozíció és kié valós hatalom”.³³ Kétségtelen tény, hogy Ford helyzete összességében nem volt könnyű, hiszen Amerikát egy hatalmas belpolitikai botrány, egy vietnámi vereség után, a szovjetekkel szemben való stratégiai alulmaradás lehetőségének közepette kellett „egyenesbe” hoznia az európaiak előtt. Körútját összességében véve elégedettséggel nyugtáztak Nyugat-Európában, különösen azt a megnyilatkozását, amely szerint az USA nem tervezi csapatainak csökkentését Európában a NATO hitelességének megőrzése érdekében. Ford hatnapos látogatása végezetül azzal a konklúzióval zárult, hogy az európaiak érdekei jelentősen megváltoztak a két évtizeddel korábbihoz képest. Nevezetesen, hogy kevésbé váltak érdekeltté a védelem kérdéskörében, ugyanakkor sokkal jobban foglalkoztatják őket a nyersanyagokhoz való hozzájutás kérdései, a kereskedelem, a monetáris rendszer és azok a problémák, amelyekkel meg kellett birkóznuk saját gazdaságuk szinten tartása érdekében.

Az 1975. május végi brüsszeli NATO-értekezleten több előrelépés történt - nem utolsósorban az egy évvel korábbi olajválságnak köszönhetően - mint az azt megelőző pár évben összesen, amelynek eredményeként az európai vezetők megerősítették, hogy egy változó és veszélyes világpolitikai környezetben az USA nélkül nem tudnak előrelépni. Támogatták az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet munkáját, amelynek eredményeként ugyan ezen év augusztusában megszületett a Helsinkii Záróokmány.³⁴ A szervezet célul tűzte ki a keleti-nyugati kapcsolatok erősítését a politikai-katonai, a gazdasági, a társadalmi és a kör-

³¹ KISSINGER, Henry: Diplomácia, Panem-Grafo, Budapest, 1998, p.706.

³² Ford's impact on Europe, in: US News and World Report, 1975. június 9., p.15.

³³ Ford's impact on Europe, in: US News and World Report, 1975. június 9., p.15.

³⁴ A záróokmányt 1975. augusztus 01-én írták alá.

nyezeti dimenziókban egyaránt, ugyanakkor folyamatosan teret adott a vitás kérdések rendezésére is.³⁵

Carter 1977. május 10-én Londonban - az európai szövetségesek jelenlétében - a NATO kapcsán kijelentette, hogy az USA „készen áll nagyobb erőfeszítések megtételére, abban a reményben, hogy más szövetségesek is hasonlóképpen cselekszenek”.³⁶ Az európai államok osztatlan örömeiket fejezték ki az amerikai elnök kezdeményezései kapcsán, azokat egyértelműen a kölcsönös bizalom növekedésének jeleként értékelték. Ugyanakkor néhány elemző felhívta a figyelmet arra, hogy a bejelentett vállalások betartása igencsak nehéz lehet, amennyiben a gazdasági növekedést Carter egyensúlyban kívánja tartani a munkanélküliség és az infláció párhuzamos csökkentésével, úgy hogy közben ne robbanjon ki egy újabb transzatlanti kereskedelmi háború.³⁷ Carter a Szövetség és a gazdasági-politikai kapcsolatok megújításának érdekében javaslatot tett a keleti-nyugati kapcsolat szakértői elemzésére, illetve a védelmi kiadások növelése mellett azok racionalizására is. Megerősítette továbbá azt, hogy az USA erősíteni kívánja a kapcsolatokat a kelet-európai országokkal, és nyomást kíván gyakorolni a Szovjetunióra az emberi jogok tiszteletben tartására. Szükségesnek tartotta a „kétirányú transzatlanti fegyverkereskedelem” erősítését, továbbá szorgalmazta a török-görög viszony mihamarabbi rendezését.

1978 májusára a NATO-ban nagyrészt megtörténtek az egy évvel korábban meghirdetett fejlesztések a szövetség erejének növelése érdekében.³⁸ Ugyanakkor a „kétirányú transzatlanti fegyverkereskedelem” nem valósult meg, ugyanis a Szövetség fegyverbeszerzései döntő módon az USA-ból történtek, köszönhetően az ország technológiai vezető szerepének, és a nagyon alacsony piaci árak. Ez egyben az európai hadiipar elsorvadását is okozhatta, amely azokat fegyverbeszerzései felülvizsgálatára és saját hadiiparuk védelmére készítette. Nem sokkal később Margaret Thatcher, brit konzervatív miniszterelnök az európai közösséget a NATO-hoz való közeledésre szólította fel, ugyanakkor az európai és transzatlanti szervezetek eltérő tagsági viszonyai, továbbá a különböző szervezeti és nemzeti érdekek, különösen, amely a NATO és az Európai Gazdasági Közösség (továbbiakban: EGK) védelmi ipari kezdeményezéseit illették, jelentős gyakorlati problémákat okoztak.³⁹

1978 őszén Carter amerikai elnök a transzatlanti hadiipar reformját kezdeményezte. Ez azt jelentette volna gyakorlati értelemben, hogy a 80-as évek elejére fegyverkezési koncepció került volna bevezetésre, amely az európaiakat nagyobb termelési lehetőségekhez juttatta volna. Carter javaslata az amerikai hadiipari cégek heves tiltakozását váltotta ki, amelyek ezáltal jelentős profitvesztést szenvedhettek volna el.⁴⁰

1979 januárjában a Guadeloupe-ban megtartott francia, nyugat-német, brit és amerikai csúcstekezőlet jól tükrözte a négy állam elkötelezettségét a SALT-2 tárgyalások kapcsán, ugyanakkor ismét rávilágított a Kínával és Iránnal szemben folytatott eltérő külpolitikára, valamint a közös védelmi együttműködés érzékeny pontjaira.⁴¹ Májusban a folytatódó SALT-2 tárgyalások ismét vitát váltottak ki a NATO-n belül, ugyanis a stratégiai atomfegyverek

³⁵ A szervezet 1994-től kezdve az „Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet” (OSCE-Organization for Security and Co-operation in Europe) néven folytatja munkáját 56 tagállam részvételével. Forrás: <http://www.osce.org/>, letöltve: 2006. szeptember 30.

³⁶ GETLER, Michael: Carter pledges U.S. support for maintaining NATO might, in: The Washington Post, 1977. május 11., p.8.

³⁷ After summit cheers - real challenges lying ahead, in: US News and World Report, 1977. május 23.

³⁸ Keep it moving; the next stage in Mr. Carter's spurring of the NATO carthorse requires an American carrot, in: The Economist, 1978. május 13., p.23.

³⁹ Two hands, one job: How far should get into NATO's work of defense?, in: The Economist, 1978. július 01., p.20.

⁴⁰ Splitting up NATO's arms trade, in: Business Week, 1978. október 23., p.22.

⁴¹ The Guadeloupe Summit Meeting, in: BBC Summary of World Broadcasts, 1979. január 09.

korlátozását néhány európai államban a védelmi képességek jelentős csökkentésének értelmezték, amely növelte az európaiak fenyegetettség érzetét a Szovjetunióval szemben.⁴² A The Washington Post a SALT-tárgyalások és nyugat-európai rakétatelepítések kapcsán egyfajta „bizalmi deficitről” ír a NATO-n belül a Carter adminisztráció iránt.⁴³

1979 végén a hivatalban lévő amerikai védelmi miniszter Harold Brown ismét felhívta az európai szövetségesek figyelmét a NATO-ban történő anyagi, személyi és technikai (technológiai) szerepvállalásuk növelésére.⁴⁴ A NATO védelmi minisztereinek december 14-ei brüsszeli tanácskozásán ugyancsak elhangzott a tagok szerepvállalásának kiegyensúlyozása különös tekintettel a szovjet fegyverkezés növekedésére. Ennek megvalósítását a résztvevők a „transzatlanti párbeszéd (dialógus)” keretein belül kívánták megvitatni.⁴⁵

1981 őszén a hivatalban lévő NATO főtitkár Joseph Luns az USA-t kritizálta annak alapján, hogy a nyugat-európai államok egyre inkább úgy látják, hogy a Reagan-adminisztráció nem képes a fegyverzet-leszerelési tárgyalásokon eredményt elérni.⁴⁶ Ugyanakkor szerinte az európai államok a Pershing 2-es rakéták⁴⁷ telepítése elleni viselkedése tovább bomlasztja a transzatlanti egységet, ugyanis az amerikaiakat nagyon érzékenyen érintette a szövetségeseik kérésére Nyugat-Európába telepítendő közép-hatótávolságú atomrakéták elleni masszív béketüntetések léte⁴⁸, nemkülönben a franciák fegyverreladási tevékenysége a nicaraguai szandinisták számára.⁴⁹ A helyzet odáig fajult, hogy az NSZK-ba delegált amerikai nagykövet, Arthur Burns, a NATO jövője kapcsán azt mondta, hogy amennyiben a fenti tendenciák folytatódnak, úgy „növekedhetnek Amerikában azok a vélemények, amelyek azt mondják, hogy inkább magunkkal törődünk és hagyjuk, hogy Európa legyen saját biztonságának és szabadságának vagy akár erőforrásainak kovácsa, netalán a szovjetek jóakarátának függvénye.”⁵⁰

Ronald Reagan amerikai elnök által 1982. június 9-én a nyugat-németországi Bonnban a fegyverkezésről és fegyverzet-leszerelésről elmondott beszédében a transzatlanti szövetség egyik fő mozgatórugójának azt a békepartnerséget tartotta, amely megjelenik az egyes államokon belül és a köztük lévő relációkban is.⁵¹ Beszédében elismerte, hogy az európai államok fenyegetettség érzete más, mint Egyesült Államoké, annak okán, hogy ők élnek közvetlen veszélyben, ők ismerik jobban a közvetlen környezetüket. Felhívta a szövetségesek fi-

⁴² US-NATO oppositon to SALT-2, mobilization of NATO nuclear capacity, in: BBC Summary of World Broadcasts, 1979. május 01.

⁴³ The Battle for Europe, in: The Washington Post, 1979. november 14., p.5.

⁴⁴ GAVSHON, Arthur L.: Alliance members urged to help ease US military burden, in: The Associated Press, 1979. december 11.

⁴⁵ NATO council meeting concerned about soviet military build up, in: The Xinhua General Overseas News Service, 1979. december 15.

⁴⁶ GRAHAM, Bradley: Luns Says U.S. Frays NATO Unity; Luns Blame U.S. for European Anxiety Over Missiles; Leader Also Chides Allies for Anxiety Over Missile Plan, in: The Washington Post, 1981. október 01., p.10.

⁴⁷ A Pershing-2 az 1964-ben rendszeresített Pershing-1A tüzérségi rakétarendszer továbbfejlesztett változata. Az amerikai gyártmányú Pershing-1A jellegzetes tüzérségi rakétafeegyver, a rakétarendszer minden eleme mozgó, a kétlépcsős szilárd hajtóanyagú rakéta program irányítású, hatótávolsága 185-740 km, fejrészében nukleáris töltettel. Forrás: <http://www.haditechnika.hu/ARCHIVUM/198001/800107.htm>, letöltve: 2006. október 30.

⁴⁸ A szandinisták 1961-ben indították mozgalmukat annak az Augusto César Sandinonak (1895-1934) késői követőiként, aki a XX. század első évtizedeiben komoly harcokat vívott az amerikai befolyás ellen Nicaraguában.

⁴⁹ Az amerikaiak számára a fenti kérdések kiegészültek más szövetségeseikkel kapcsolatos problémákkal is, mint például azzal a Japánéval, amely a vámkorlátozások eltörlését szerette volna elérni, illetve azon latin-amerikai államokkal, amelyekről a Kuba elleni hatékonyabb fellépést várta volna el.

⁵⁰ FROMM, Joseph: Where are America's allies?, in: US News & World Report, 1982. január 12.

⁵¹ Text of President's address in West Germany on arms and disarmament, in: The New York Times, 1982. június 10. p.16.

gyelmét arra, hogy mivel mindenki egyenlően érdekelt a biztonság megteremtésében és fenntartásában, ezért mindenkinek részt kell vennie a *terhek igazságos megosztásában*. Megemlítette azt is, hogy különösen a fiatalabb generáció nem érti meg Európában azt, hogy miért szükséges az amerikai jelenlét fenntartása, ugyanakkor további együttműködésre egy új „békatedrális” felépítésére ösztönözte a szövetségeseket. Tény ugyanakkor, hogy bár a beszéd hangzatos és szép volt, mégsem tartalmazta azokat a gondolatokat, amelyeket a nyugat-németek hallani szerettek volna, nevezetesen azt, hogy Amerika *tényleg megérti* félelmeiket és *elfogadja* a szovjet fenyegetés kapcsán adott időnként eltérő válaszaikat. Véleményem szerint, Reagan beszéde sokkal inkább a szovjeteknek szólt, mutatván Amerika elkötelezettségét Nyugat-Európa iránt, akik ekkoriban már előszeretettel lovagolták meg a szövetségesek közötti nézeteltéréseket.

1982 nyarára elkészült egy olyan amerikai tanulmány, amely az amerikai földi erők jelentős részének Európából történő lehetséges kivonását elemezte.⁵² A kivonás ötletét már a 70-es évek elején felvetette Mike Mansfield amerikai szenátor⁵³, aki szerint akkoriban erre két ok volt: egyrészt az, hogy az európaiak nem tettek meg mindent saját védelmük érdekében, másrészt az amerikai csapatok európai állomásoztatása befolyásolta a dollár árfolyamát. A tanulmány szerint az európaiak a 80-as évek elején továbbra sem költenek eleget saját védelmükre, ugyanakkor a másik ok a kivonásra már az amerikai tengeri hatalom megerősítése lett volna, tekintettel a Falklandi-háborúból levont tanulságokra.

1982 őszén egy nemzetközi felmérés szerint a nyugat-európaiak jobban tartották munkahelyük elvesztésétől, mint a NATO-n belüli viták eszkalálódásától.⁵⁴

1982 novemberében elemzés készült arról, hogy miként orvosolhatóak a védelmi kérdésekben meglévő ellentétek, amelyek elsősorban a NATO hagyományos erőit és a nukleáris elrettentő képességet illetik.⁵⁵ Az elemzés írója szerint ez európaiaknak saját maguknak kellene a hagyományos erőkre vetett bizalmat visszaállítani, oly módon, hogy növelik saját képességeiket. Ugyanakkor ez különösen Nyugat-Németországot érintően kecsegtetett csekély reménnyel, tekintettel arra, hogy ők nem akartak egy újabb fegyverkezési verseny áldozatai lenni.

Az 1983-as évet a szakértők és a különböző sajtóorgánumok a „Rakéták Évének” nevezték el, annak okán, hogy az év végére volt időzítve a Pershing 2-es rakéták Európába történő telepítése, továbbá folytak a genfi leszerelési tárgyalások és komoly viták zajlottak az ún. zéró megoldás kapcsán.⁵⁶ Tény, hogy mindjárt az év elején közeledés látszott a rakétatelepítések ügyében az NSZK és az USA között, hiszen az 1982 októberében kancellárrá választott Helmut Kohl sokkal határozottabban kiállt a NATO nukleáris politikája mellett, mint elődje Helmut Schmidt.⁵⁷ Ez azonban korántsem jelentette a vitás kérdések megoldását, hiszen az európaiak még mindig bizonytalanok voltak, ami egyértelműen kedvezett a szovjet propagandának. A rakétatelepítések ellen folytatódó tüntetések kapcsán Francis Pym angol külügyminiszter felhívta a figyelmét az európai szövetségeseknek, hogy eredetileg a Helmut Schmidt

⁵² DAVIDSON, Ian: Nato and the South Atlantic, in: Financial Times, 1982. július 27., p. 15.

⁵³ 1971 májusában Mike Mansfield amerikai szenátor az Európában állomásozó amerikai csapatok 50%-os csökkentését kezdeményezte, amelyet a Szenátus 61-36 szavazatarányban elutasított. Forrás: <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1982/sep-oct/record.html>, letöltve: 2006. október 31.

⁵⁴ COLCHESTER, Nicholas: Europeans worry more about jobs than NATO rift, in: Financial Times, 1982. október 25., p.1.

⁵⁵ DAVIDSON, Ian: Civil defence and self reliance, in: Financial Times, 1982. november 29., p. 17.

⁵⁶ Az 1981 novemberében Reagan elnök által meghirdetett „Zéró Megoldás” a közép-hatótávolságú nukleáris fegyverek Európából történő kivonását (elsősorban a szovjet SS-20-ok), és ezzel párhuzamosan a további telepítések (pl. amerikai Pershing-2-esek) leállítását irányozta elő

⁵⁷ DAVIDSON, Ian: The rifts begin to show, in: Financial Times, 1983. január 14., p.13.

vezette NSZK kezdeményezte 1977-ben a nukleáris elrettentő képességek növelését, tekintettel a szovjet SS-20-sok miatti növekvő félelemre.⁵⁸

1983 decemberében újabb vitás kérdés merült fel a NATO-ban arról az amerikai javaslatról, amely szerint új fegyverzetrendszerek kifejlesztése szükséges a technológiai fölény biztosításának érdekében.⁵⁹ Az európai védelmi miniszterek határozottan ellenezték az elképzelést tekintettel arra, hogy az sértené saját hadiiparuk érdekeit.

1984 márciusában Henry Kissinger hosszasan elemezte azt, hogy miként lenne szükséges átalakítani a NATO-t.⁶⁰ A transzatlanti viták okai között, a korábbiakban már felsoroltakon kívül, felfedezni véli a politikai intelligenciát és a filozófiát, mint befolyásoló faktort. *A NATO körüli vitákat négy problémakörre osztja: a közös megegyezésen alapuló és hiteles stratégia hiányára, a közép-hatótávolságú fegyverek és a fegyverzet-ellenőrzés kérdéseire, a keleti-nyugati kapcsolatok megítélése közti különbségre, illetve a harmadik világgal való kapcsolatra. A problémák megoldására szerinte új értelmezést kell adni a nyugati egységnek, amely magában foglalja a NATO revitalizálását is. Ennek a megoldási „csomagnak” három fő komponensét különbözteti meg: egyrészt meghatározóbb szerep biztosítását Európának a Szövetségen belül, másrészt a NATO szervezetének átalakítását, harmadrészt pedig a NATO erők telepítésének újraértékelését.* E három komponens gyakorlatilag egy új szerepet jelentethetett volna Európa számára, amelynek eredményeképpen az amerikai erők csökkentésre kerültek volna. Ezt az elképzelést az európai vezetők határozottan támadták, különösen, ami a nyugat-németeket illeti.⁶¹ Kissinger javaslatát éles kritikával illette Ian Davidson a Financial Times hasábjain, szerinte ugyanis Kissinger javaslata „túl amerikai”, ugyanis nem veszi figyelembe az európai államok eltérő érdekeit és különbségeit.⁶²

Nem sokkal később az Európai Gazdasági Közösség válaszul a védelmi költségvetés növelését szorgalmazó amerikai felvetésekre úgy reagált, hogy az EGK eredetileg „az európai belső piac létrehozására alakult, nem pedig azért, hogy egy másik NATO legyen”.⁶³

1984 októberében Michael H. Armacost amerikai külügyminiszter-helyettes az Atlantic Treaty Association (ATA) megalapításának 30. évfordulóján a NATO jövőjéről beszélt.⁶⁴ A vitás kérdéseket illetően külön kiemelte a közvélemény egyre növekvő szerepét, és annak megnyerését a problémák gyorsabb és hatékonyabb megoldásának érdekében. Beszédében nagy hangsúlyt fektetett a csendes-óceáni térség szerepének növekedésére, amely szerinte alapvetően befolyásolja a transzatlanti kapcsolatok jövőjét is.

1984 novemberében az európai szövetségesek között vita bontakozott ki arról a brit döntésről, amely szerint a meglévő Polaris típusú tengeralattjárókra telepített stratégiai atomfegyverrendszereket az amerikai fejlesztésű Trident II-es rendszerre cserélik le.⁶⁵ Elsősorban a franciák ellenezték ezt a lépést, akik pénzkidobásnak és a korábban meghirdetett brit védelmi stratégiával ellentétes lépésnek tartották azt.

1984 decemberében az amerikai Stanley R. Sloan arról ír, hogy az 1978-ban a NATO tagállamok által meghozott döntésnek, amely szerint öt éven belül évi nettó 3%-os növekedést

⁵⁸ Foreign secretary warns against anti-americanism, in: The Associated Press, 1983. február 14.

⁵⁹ BLOOM, Bridget: US railroading NATO on high-tech weapons, in: Financial Times, 1983. december 2., p. 2.

⁶⁰ KISSINGER, Henry: A plan to reshape NATO, in: Time, 1984. március 05., p. 20.

⁶¹ FOUQUET, David: American defense of Europe becomes the issue for NATO on its 35th anniversary, in: Christian Science Monitor, 1984. április 04., p.1.

⁶² DAVIDSON, Ian: The Kissinger recipe, in: Financial Times, 1984. március 05., p. 15.

⁶³ YERKEY, Gary: Europe's global role muffled by money dispute within EC, in: Christian Science Monitor, 1984. március 28., p. 10.

⁶⁴ ARMACOST, Michael H.: NATO and the challenges ahead, in: Department of State Bulletin, 1984. december, p. 63.

⁶⁵ DAVIDSON, Ian: The political costs of addiction, foreign affairs: Trident, in: Financial Times, 1984. november 12., p. 16.

kellett volna elérni a védelmi kiadások emelésében, nem sikerült végrehajtani, amely a már korábban említett komoly vitákat eredményezte a Szövetségen belül.⁶⁶ A probléma okaként alapvetően gazdasági nehézségeket jelölt meg, megoldásként pedig az ún. „nettó növekedés plusz egy százalék” bevezetését szorgalmazta.

1985 áprilisában komoly vita bontakozott ki a NATO tagok között az amerikai Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI - Strategic Defense Initiative) 1983-ban meghirdetett programját illetően.⁶⁷ Az elképzelés kapcsán a tagok növekvő félelmeiknek adtak hangot a technológiák megosztása, a fegyverzet-ellenőrzési tárgyalások jövője és a Szövetség stratégiájának köhéziója miatt. Az SDI különösen erős ellenkezésbe ütközött a franciák részéről, akik nem sokkal korábban az Európai Kutatásokat Koordináló Ügynökség (EUREKA - European Research Coordinating Agency) létrehozása mellett tették le voksukat.⁶⁸

1986 áprilisában amerikaiak líbiai akciójával szinte egy időben a NATO-n belül komoly vita zajlott az ún. bináris vegyi fegyverek hadrendbe állításának szükségességéről is.⁶⁹ Az ugyanekkor történt csernobili atomerőmű katasztrófa sajátos hatást gyakorolt a transzatlanti vitás kérdésekre, hiszen felerősítette a zöld pártok tevékenységét, akik korábban már élesen elleneztek az amerikai nukleáris fegyverek európai állomásoztatását is.⁷⁰ A katasztrófa az év második felében aktivizálta a baloldali pártokat is, akik a NATO atomstratégiájának újraértékelését kezdték el szorgalmazni.⁷¹

Az 1986 októberében Reykjavikban megtartott szovjet-amerikai csúcstalálkozó, bár jóllehet nem hozott jelentős áttörést a közép-hatótávolságú atomfegyverek leszerelésében, ugyanakkor növelte az európaiak azon korábbi ellenérzését, amely szerint a Reagan-adminisztráció kihagyja őket a stratégiai döntések meghozatalából.⁷² Különösen érzékenyen érintette őket az amerikai nukleáris erők tervezett csökkentése, nemcsak azért mivel azok európai telepítése is rendkívül nehézkes politikai folyamat eredményeként jött létre, hanem azért is, mert féltek attól, hogy elvesztik védettségüket a Szovjetunióval szemben.

1986 novemberében a Financial Times szerint az olasz hadiipar az elmúlt évtizedekben egyre jobban felzárkózott termelékenységét és eladásait illetően a nemzetközi élvonalhoz, amellyel nagyban hozzájárult a transzatlanti technológiai különbségek mérsékléséhez.⁷³

1986 telén komoly vita bontakozott ki a NATO-n belül a nukleáris és konvencionális erők jövőjéről, továbbá a „rugalmas reagálás” stratégiájának hitelességéről. A vita Nagy-Britanniában indult, ahol az ellenzékben lévő Munkáspárt kezdeményezte a nukleáris erők fenntartására szánt összegek lefaragását, illetve részben a hagyományos erők nagyobb fejlesztésére történő átcsoportosítását.⁷⁴ Ez az elképzelés támogatásra lelt egyes amerikai szakértők által, akik végső soron az Európában állomásozó csapatok csökkentésének lehetőségét látták benne. A NATO nukleáris elrettenő képessége – immár sokadszor - ugyancsak megkérdőjele-

⁶⁶ SLOAN, Stanley R.: NATO's solution, in: Christian Science Monitor, 1984. december 03., p. 38.

⁶⁷ DROZDIÁK, William: NATO Allies' Concerns Fuel Debate on „Star Wars”; High-Tech hopes, Strategic Qualms Clash, in: The Washington Post, Washington, 1985. április 04., p. 1.

⁶⁸ ISNARD, Jacques: Industrialists torn between „Star Wars” and Eureka, in: Manchester Guardian Weekly, 1985. június 16., p. 11.

⁶⁹ OWEN, Richard: Wrangle for NATO on nerve gases; Debate over new binary chemical weapons, in: The Times, London, 1986. április 28.

⁷⁰ SMITH, Geoffrey: Commentary, the Chernobyl nuclear disaster, in: The Times, London, 1986. május 01.

⁷¹ DAVIDSON, Ian: Illusions of the Left, in: Financial Times, London, 1986. szeptember 15., p. 21.

⁷² KNIGHT, Robin; CHESNOFF Richard Z.; STANGLIN, Douglas: Reagan stumbles, and NATO shudders, in: US News and World Report, 1986. december 29., p. 52.

⁷³ LANE, David: Italian engineering; rivals turn to allies, in: Financial Times, London, 1986. november 17., p.16.

⁷⁴ PLESCH, Dan: Agenda: Labour's unexpected US friends; American sympathy with opposition defence policy of reduced nuclear and conventional forces, in: The Guardian, London, 1986. november 14.

zódott, néhány szakértő azt idejétmúlnak tartotta, addig mások továbbra is elengedhetetlenül szükségesnek vélték.⁷⁵

1987 tavaszán, amikor úgy tűnt, hogy Mihail Gorbacsov elfogadja a közép-hatótávolságú nukleáris atomrakéták európai leszereléséről szóló korábbi amerikai javaslatot (gyakorlatilag a korábbi zéró-megoldásról volt szó) a nyugati szövetségesek között újabb vita alakult ki, hogy az elfogadás vajon mennyiben szolgálja a nyugati államok érdekeit?⁷⁶ Azok ugyanis attól tartottak, hogy ezáltal megszűnik a védelmüket biztosító amerikai atomernyő, amely végső soron Amerika teljes kivonulásához vezethetett volna Európából. Az amerikai fél folyamatosan cáfolta ezt, mondván hogy hagyományos erők és nagy-hatótávolságú rakétáik továbbra is rendelkezésre állnak egy esetleges szovjet támadás elhárítására. A fenti kérdés kapcsán a The Times egy jó fél évvel később azt írta, hogy közép-hatótávolságú atomfegyverek leszerelése súlyos gondot jelent majd a NATO számára, amely végső soron tovább szélesíti az amúgy is meglévő problémák körét.⁷⁷ A szerződés aláírta után egy héttel Nagy-Britannia és Franciaország együttműködési megállapodást írtak alá a nukleáris cirkáló rakéták közös fejlesztésére irányuló programról, amely részben támogatásra részben ellenzésre került a NATO tagállamok részéről.⁷⁸

A leszerelési megállapodás azonban nemcsak a transzatlanti vita felerősödését idézte elő, hanem egyre inkább arra ösztönözte a nyugat-európai államokat, hogy önálló védelempolitikai elgondolást alakítsanak ki. Ez egyrészt a már meglévő Nyugat Európai Unióra (WEU - Western European Union) és a Független Európai Tervező Csoportra (IEPG - Independent European Planning Group), valamint olyan elvekre épült, amelyek a nukleáris elrettentés képességének megteremtésére, hiteles hagyományos erők fenntartására, az amerikai csapatok továbbra is Európában történő állomásoztatására és reális és előnyös leszerelési megállapodások megkötésére irányultak.⁷⁹

A 1987 júliusában sajátos vita bontakozott ki az EGK tagállamok között arról, hogy azoknak mennyiben van szükségük önálló biztonságpolitika kialakítására és azt hogyan jelenítsék meg.⁸⁰

1988 elején a szövetségesek úgy érezték, hogy az amerikai-szovjet enyhülés egyre mélyíti a meglévő repedéseket, ugyanakkor még mindig szükségesnek tartották a gorbacsovi politika elleni egységes fellépést.⁸¹ A közepes hatótávolságú rakéták megsemmisítéséről szóló INF-szerződés (INF - Intermediate Range Nuclear Forces) megkötése utáni „páthelyzetben” a nyugati államok azon kezdtek vitázni, hogy megkezdjék rövid-hatótávolságú atomfegyverek leszerelését, vagy modernizálják-e azokat?⁸² Hasonlóan éles problémát generált annak eldöntése, hogy a továbbiakban mi legyen a sorsuk a hagyományos erőknek és a rendelkezésre álló vegyi fegyvereknek? Tágabb értelmezésben a fenti kérdések a NATO rugalmas reagálás stratégiájának további létjogosultságára irányultak.

1988 tavaszán a NATO főtitkári székéből leköszönő Lord Carrington, elismerte azt, hogy a Szövetségben belül folyamatosan jelen voltak a különböző viták, azonban azok szerinte egy

⁷⁵ Debate on deterrence, in: The Times, London, 1986. december 04.

⁷⁶ BURT, Richard: The reborn zero option, in: The New York Times, 1987. március 18., p.23.

⁷⁷ Beyond the summit, in: The Times, London, 1987. november 11., p. 2.

⁷⁸ Nuclear Franglais, in: The Times, London, 1987. december 16., p. 2.

⁷⁹ BUCHAN, David: The EEC 30 years on 6; Interests distinct from those of US, in: Financial Times, London, 1987. március 25., p.6.

⁸⁰ OWEN, Richard: Brussels view: EEC and US take different view of Soviet intentions, in: The Times, London, 1987. július 20., p. 18.

⁸¹ OWEN, Richard: West struggles for unity to counter Gorbachov: Brussels view, in: The Times, London, 1988. január 11., p.6.

⁸² OWEN, Richard: Brussels view: NATO searches for way through weapons maze, in: The Times (London), 1988. február 16., p. 8.

sajátos ciklikusságot mutattak.⁸³ A NATO jövőjét illetően felhívta a figyelmet arra, hogy a szervezetnek nem elég csak katonai szinten működnie, a jövőben ki kell tágítania politikai és földrajzi mozgásterét is. A március elején megtartott NATO csúcstalálkozón a résztvevő felek a Szövetség történetét „sikertörténetnek” nevezték, ugyanakkor a legtöbb vitás kérdés a Szövetség jövőjét érintette.⁸⁴ E tekintetben ismét az a dilemma került előtérbe, hogy miként tartható a Szövetségben az USA oly módon, hogy az továbbra is kedvező legyen az európai védelem biztosításának érdekében.

1988 márciusában Henry Kissinger és Zbigniew Brzezinski volt amerikai nemzetbiztonsági tanácsadók a *The Times* hasábjain megjelentett cikkükben az európaiak által generált védelmi kérdéseket három fő területen említik: a nukleáris garanciák eltérő értelmezésén, a hagyományos erők szerepének megítélésében, illetve a fenyegetések felvállalását illető tehermegosztás kapcsán.⁸⁵

A fenti év nyarán a Nyugat-Európai Unió (továbbiakban: NYEU) szerepe került a viták keretében, mint az „európai védelmi pillér” potenciális letéteményese.⁸⁶ A NYEU felélesztése mellett ekkoriban több érv is szólt, egyrészt a franciák újbóli bevonása a közös védelmi erőfeszítésekbe, másrészt mivel a szervezetben azok az államok vettek részt, amelyek alapvető – elsősorban hadipari – érdekeik azonosak voltak. A tervek ellen szólt az a potenciális veszély, hogy az USA kivonja csapatait Európából, másrészt hogy a szervezet nem rendelkezett hiteles védelmi képességekkel.

A NATO jövőjét illetően több szakértő is rámutatott, hogy a Szövetség feltétlenül szükséges az amerikai és európai biztonság szempontjából, azonban ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy egyben hatékony is.⁸⁷ A vitákat tehát arról kell folytatni, hogy hogyan erősíthető Európa szerepe a védelmi erőfeszítésekben, és a rendelkezésre álló anyagi eszközök hogyan használhatók fel még hatékonyabban. Ha és amennyiben erre megoldás kínálkozik, az minden bizonnyal magával hozza a NATO politikai szerepének és katonai szerepvállalásának újragondolását is, ezáltal a szervezet átalakítását.

Az 1988. július 1-jén hivatalba lépett új NATO főtitkár, *Manfred Wörner első hivatalos beszédjében a transzatlanti vitát a „a demokratikus gondolkodás csatájának” tartotta, amelyben a demokratikus értékek a mérvadók.*⁸⁸ A Szövetségen belüli tehermegosztás kapcsán, amely továbbra is az egyik legérzékenyebb elemként volt jelen, óva intett a „számháborútól”, a megoldást a védelmi költségek növelésére sokkal inkább a közvélemény támogatásának elnyerésében vélte felfedezni. A fenti beszédben a főtitkár azt is megemlítette, hogy a NATO két fő kihívással néz szembe: az egyik szerint, meg kell találni az egyensúlyt a változó keleti államokkal történő kapcsolattartásban a hiteles védelem és a párbeszéd között. Ezzel párhuzamosan ugyancsak szükséges az egyensúly a Szövetségen belüli szerepek és felelőségek tekintetében. Manfred Wörner a későbbiek során számos beszéd alkalmával említette meg a változás (változtatás) és folyamatosság szükségességét a Szövetségen belül, amelyek természetes velejárójának tartotta a különböző vitákat.

⁸³ PICK, Hella: Cool head in the hot seat: Lord Carrington looks back on his four-year stint as NATO's Secretary General, in: *The Guardian*, London, 1988. február 18., p. 7.

⁸⁴ BURNS, Robert: Beyond the Summit: Treacherous path for NATO, in: *The Associated Press*

⁸⁵ BRZEZINSKI, Zbigniew; KISSINGER, Henry: Europe will be not forsaken, in: *The Times*, London, 1988. március 25.

⁸⁶ Bridge between the pillars, in: *The Times*, London 1988. július 01.

⁸⁷ HEISBOURG, Francois: Europe's own NATO pillar; Future of NATO, in: *The Times*, London, 1988. július 08. p. 7.

⁸⁸ Address by NATO Secretary General Manfred Woerner to the Security Issues Forum, in: *Federal News Service*, 1988. szeptember 13.

1989 májusában a NATO fennállásának 40. évfordulóján Bush amerikai elnök ismét megerősítette az USA eltökélt szándékát a transzatlanti biztonság megőrzése érdekében, ugyanakkor elismerte azt is, hogy a Szövetségen belül meglévő vitákat még mindig nem sikerült feloldani.⁸⁹ Ezek közül továbbra is az egyik legkényesebbnek a nyugat-németek által szorgalmazott, de az USA által a nagy szovjet hagyományos erőfölény miatt elutasított rövidhatótávolságú atomfegyverek leszerelésének kérdése mutatkozott.

Bush nem sokkal később Rómában a Kelet-Európa irányába mutatott barátságos amerikai fellépést illetően úgy nyilatkozott, hogy „az Egyesült Államok üdvözli az egyesülni szándékozó és erősödő Európát, hiszen az és a transzatlanti partnerség kölcsönösen erősítik egymást”.⁹⁰

1989 nyarán a The Washington Times-ban megjelent cikk a NATO kapcsán már megemlíti azokat az új vitás kérdéseket, amelyek az egységesülő Európa kapcsán a szervezet jövőjét feszegetik.⁹¹ Ugyanitt szerepel az is, hogy a több mint negyven NATO szakértővel folytatott interjúk és előadások alapján a cikk írója szerint, amennyiben az akkori enyhülés folytatódna, akkor a NATO jövője maximum 15 további évre indokolt.

1989 decemberére az amerikai-európai kapcsolatok egyre erősödő tendenciát mutattak, jól példázta ezt idősebb George Bush erőfeszítései az európai integráció egyre határozottabb támogatását illetően.⁹² Ugyanakkor a kanadai álláspont a fenti kérdésben nem volt ennyire egyértelmű, sőt egyes vélemények szerint adott esetben az országnak döntenie kell az Európához vagy más területekhez (Harmadik Világ, Közép-Amerika, Dél-Afrika) kötődő érdekei között.⁹³

1990 tavaszán éles viták voltak a transzatlanti közösségben az amerikai csapatok jövőbeni európai állomásoztatását illetően arra való tekintettel, hogy a szovjet csapatok megkezdték kivonulásukat Kelet-Európából.⁹⁴

1990 tavaszára Franciaország egyre jelentősebben hangoztatta véleményét a NATO jövőbeni szerepét illetően, amely különösen az angolok számára volt meglepő, tekintettel arra, hogy a franciák a hidegháborúban többnyire távolt tartották magukat a Szövetséget érintő jövőbeni kérdésektől.⁹⁵ A franciák szerepének növelésére ekkor még az a sok vitát generáló ötlet is felmerült, hogy a NATO egyesített fegyveres erők európai főparancsnoka francia nemzetiségű személy legyen.⁹⁶

1990 júniusában Margaret Thatcher brit miniszterelnök a NATO jövőbeni szerepét illetően egy olyan elképzelést vázolt fel, amely szerint a Szövetségnek nemcsak a politikai dimenziók kiterjesztésének irányába kellene elmozdulnia, hanem abban a tekintetben is, hogy az esetlegesen alapját képezheti egy transzatlanti szabadkereskedelmi övezet kialakításában, amelyben

⁸⁹ RAUM, Tom: Bush praises NATO, but US-Germany impasse continues, in: The Associated Press, 1989. május 24.

⁹⁰ RIDDELL, Peter: US may reduce troops in Europe, in: Financial Times, London, 1989. május 27., p.1.

⁹¹ ALMOND, Peter: Frisky new Europe spins cobwebs on creaky alliance: What's next for NATO?, in: The Washington Times, 1989. július 31., p.1

⁹² RIDDELL, Peter: Warm western breeze for Europe, in: Financial Times, London, 1989. december 06., p.7.

⁹³ GWYN, Richard: Canada missing the boat on transformations in Europe, in: The Toronto Star, 1989. december 17., p.1.

⁹⁴ CASSIDY, John és JONES, Michael és NEIL, Andrew: Keeping the peace, in: The Sunday Times, 1990. március 11., p. 6.

⁹⁵ DAVIDSON, Ian: Line that links NATO's future and France's racial problems, in: Financial Times, London, 1990. április 05., p.2.

⁹⁶ ALMOND, Peter: France emerging as vital player in NATO power shuffle, in: The Washington Times, 1990. április 10. p.6.

a fő szerepet a dollár kapná.⁹⁷ A fenti javaslat nemcsak hogy a transzatlanti közösségben nem aratott sikert, de még a brit Parlamentben is jelentős vitákat váltott ki.

1990 júliusában ugyancsak a NATO jövője kapcsán a The Washington Times arra mutatott rá, hogy a nyugat-európaiak számára az USA katonai jelenléte továbbra is elengedhetetlenül fontos, ugyanakkor az ország politikai szerepét Európában át kell értékelni a jövőben.⁹⁸

Ugyanebben az időszakban hasonlóképpen vitás kérdésként jelentkezett az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (CSCE – Conference for Security and Cooperation in Europe) jövője, amelynek kapcsán a belgák a szervezet szerepének kiterjesztését javasolták, míg a franciák – korábbi támogató véleményükkel ellentétben – elutasítóak voltak.⁹⁹

A transzatlanti vita újabb fejezetét nyitotta meg Kuvait Irak által történő megszállása 1990 augusztusában, ugyanis a The New York Times arról cikkezett, hogy az Európa számára a nagyobb biztonságpolitikai függetlenség elérése, és a NATO politikai szervezetté történő átalakítása megkérdőjeleződött, hiszen a kialakult helyzetre csak az Egyesült Államok volt képes érdemben válaszolni.¹⁰⁰ A kialakult helyzettel és az arra adandó válaszokkal kapcsolatban a Financial Times megjegyezte, hogy az szinte még jobban „aláaknázza” a már így is számos vitával megterhelt transzatlanti kapcsolatokat.¹⁰¹ Az Öböl-válság komoly vitákat generált az Egyesült Államok politikai életében is, ugyanis ismét felszínre kerültek a neoizolacionista és az amerikai világpolitikai vezető szerep erősítését célzó elképzelések közötti különbségek, amelyek egyik központi kérdése az volt, hogy szükséges-e a továbbiakban is az amerikai katonai jelenlét Európában vagy sem?¹⁰²

2.3.2. Nézeteltérések a brit-amerikai és az USA-NSZK közötti kapcsolatokban

A 70-es és a 80-as években a transzatlanti közösség tagjai közötti interakciók a bilaterális kapcsolatok szintjén számos vitás kérdés meglétét mutatják. A francia-amerikai kapcsolatokban felmerült nézeteltérésekkel a vonatkozó magyar és külföldi szakirodalom átfogóan foglalkozik¹⁰³, így a vitás kérdések vizsgálatát – csak a leglényegesebb kérdésekre koncentrálna – a brit-amerikai és az USA-NSZK közötti viszony dimenzióiban végeztem el.

A *brit-amerikai nézeteltéréseket* illetően 1979-ben napirendre került Nagy-Britannia fegyverzeteladása (Harrier típusú vadászrepülőgépek) Kínának, amely nemcsak a transzatlanti közösség gyanakvását váltották ki, hanem a Szovjetuniót is.¹⁰⁴

1980 májusában Lord Carrington az akkori brit külügyminiszter egyeztetést folytatott az amerikaiakkal egy későbbi washingtoni látogatás előkészítése kapcsán.¹⁰⁵ Bár első látásra az

⁹⁷ ATKINS, Ralph: Tories dump old thinking on new Europe, in: Financial Times, London, 1990. június 12., p. 16.

⁹⁸ STROBEL, Warren: US leading role in Europe wanes as NATO changes, in: The Washington Times, 1990. július 04., p. 10.

⁹⁹ SWINTON, Donald W.: NATO members vary of meddling with their successful Alliance, The Associated Press, 1990. július 4.

¹⁰⁰ RIDING, Alan: Confrontation in the Gulf: Allies reminded of need for US shield, 1990. augusztus 12., p.14.

¹⁰¹ DAVIDSON, Ian: Saddam sets a mine under western military alliance, in: Financial Times, 1990. szeptember 13., p.6.

¹⁰² WALKER, Martin: The Gulf crisis: war debate opens cracks in coalition, in: The Guardian, 1990. szeptember 11., p.6.

¹⁰³ A magyar források közül ide sorolom például Dr. Gazdag Ferenc publikációit, Fregan Beatrix doktori értekezését „A Francia Köztársaság katonai stratégiája az európai védelem alakításában a hidegháborút követő időszakban” (ZMNE – Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2006), illetve Boros Anna doktori értekezését „Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája Franciaország szemszögéből vizsgálva” (ZMNE, 2006) címmel.

¹⁰⁴ British arm sales to China: Czechoslovak view, in: BBC Summary of World Broadcasts, 1979. január 29.

angolok látogatása a Carter elnök által folytatott politika iránti szolidaritást jelenthette, azonban a színpalak mögött mégis egy eléggé vitatott kérdés volt terítéken, amely nem volt más, mint a korábban már emlegetett Iránnal szemben alkalmazandó gazdasági és diplomáciai eszközök felhasználása körüli egyetértés, amelynek kapcsán Washingtonnak szüksége volt a nyugat-európai államok (így különösen London, Párizs és Bonn) támogatására.¹⁰⁶ Annak megszerzése azonban mégsem tűnt olyan egyszerűnek, mivel az USA, szövetségeseinek tudta nélkül egy túszmentő akciót hajtott végre Iránban, amely kudarcba fulladt. Az európaiak ismét zokon vették, hogy Washington nem tájékoztatta őket a tervezett akcióról, úgymond „a fejük felett átnyúlva” cselekedett, így a londoni diplomata washingtoni látogatása kétségtelesen nemcsak a zökkenőmentes együttműködésről szólt. Lord Carrington így jellemezte a transzatlanti ügyekben tapasztalható kényelmetlenséget: „A probléma az, hogy miként tudunk elmozdulni a kölcsönös érdekek iránt táplált érzelmeinktől egy adott probléma közös értékeléséig, amely elvezet egy konkrét megállapodásig...Ez a folyamat pedig nem egyszerű.”¹⁰⁷

1981 tavaszán a britek bejelentése, amely szerint úgy kívánják erősíteni atomarzenáljukat, hogy közben csökkentik hagyományos fegyverzetüket, a köztudottan kiváló angol-amerikai kapcsolatok megrendülését jelentette.¹⁰⁸

A The Guardian 1985. február 22-ei száma a brit-amerikai kapcsolatokat „speciális kapcsolatnak” jellemezte, amely „speciális problémákat” tartalmaz.¹⁰⁹ Ezek közé a túl erős dollárt, illetve az új amerikai „csillagháborús” elképzelések várható hatásait Nagy-Britanniára sorolta.

1986 elején az európai harci helikoptergyártás, ezen belül a brit hadiipar problémái jelentek meg a transzatlanti kapcsolatokban.¹¹⁰ Nevezetesen arról volt szó, hogy amennyiben a brit Westland cég pénzügyi gondjai miatt az USA-ba települne (a Sikorsky amerikai cég felvásárlása által), úgy az európai helikoptergyártás, és ezen keresztül az önállóbb európai hadiipar komoly stratégiai veszteséget szenvedne el. A Financial Times nem sokkal későbbi elemzésében a téma kapcsán hozzáteszi, hogy a „Westland elvesztése egyben a technológiai függetlenség elvesztését” is jelentené Nyugat-Európa számára a helikoptergyártás tekintetében.¹¹¹

1987 áprilisában a The Times a korábbi viták kapcsán már egységről írt a leszerelési kérdések kapcsán a Szövetségesek között, amelynek kialakításában Nagy-Britannia játszotta a döntő szerepet.¹¹² Egy hónappal később 1987 májusában a The Guardian című angol lapban érdekes elemzés látott napvilágot arról, hogy Nagy-Britanniának jobban kell közelednie az európai biztonságpolitikához, tekintettel arra, hogy az amerikai érdekek már korántsem esnek egybe a korábbi angol elképzelésekkel.¹¹³

¹⁰⁵ CHARIKOV, Igor: Lord Carrington in Washington: W-European concern about US foreign policy, in: BBC summary of world broadcasts, 1980. május 08.

¹⁰⁶ 1979-ben Iránban az ún. „iszlám” forradalom zajlott le, amelynek során az országból elüldözték a nyugati diplomatákat is, valamint megtámadták az USA bejrúti Nagykövetségét is

¹⁰⁷ FOUQUET, David: Listing alliance is taking on water, in: Christian Science Monitor, Boston, 1980. március 17.

¹⁰⁸ GAVSHON, Arthur: Changing British defense plans threaten trans-atlantic rift, in: The Associated Press, 1981. május 21.

¹⁰⁹ BRUMMER, Alex: A special relationship with special problems, in: The Guardian, London, 1985. február 22.

¹¹⁰ FAIRHALL, David: Payload on a European whirlybird/Strategic implications of dispute over Westland helicopter manufacturer, in: The Guardian, London, 1986. január 06.

¹¹¹ OWEN, Geoffrey: When logic is not enough, Europe's Defense Industry, in: Financial Times, London, 1986. január 10., p.14.

¹¹² THOMAS, Christopher: Washington view: Shultz hopes for INF deal with backing of West Europe, in: The Times, London, 1987. április 11., p. 12.

¹¹³ STEEL, David: Agenda: the best defence has to be European – Britain should ease the ties bind to America, in: The Guardian, London, 1987. május 18., p. 8.

1989 szeptemberében az új angol miniszterelnök John Major, látogatást tett az Egyesült Államokban egyrészt azzal a szándékkal, hogy megerősítse a brit-amerikai kapcsolatokat, másrészt azért, hogy jelezze az USA számára, hogy Nagy-Britannia támogatja a szorosabb európai együttműködést, az integrációt, mi több tevékenyen részt kíván venni benne.¹¹⁴ A brit miniszterelnök látogatása azonban nem aratott osztatlan sikert az USA-ban, ugyanis néhány amerikai szakértő szerint a britekkel eddig fennálló „speciális viszonyt” egy „más speciális viszony” fogja felváltani, amely alapvetően annak köszönhető, hogy az Egyesült Államok az eltelt időszakban sokkal inkább a németekre koncentrált, és elhanyagolta a brit kapcsolatokat.¹¹⁵

Az *Egyesült Államok és az NSZK bilaterális kapcsolatait* illetően 1976. július 31-én a *The Economist* az amerikai és a nyugat-német világnézet különbségéről jelentetett meg egy írásos anyagot.¹¹⁶ A cikk azt a kérdést teszi fel, hogy miként képes az USA és az NSZK eltérő európai politikája kiegyensúlyozni egymást? A kérdést több korábbi esemény is indokolta. Egyrészt míg az amerikaiak a kommunisták portugáliai előretörése kapcsán az országot elveszítettnek hitték, addig a nyugat-németek a diplomáciai segítségen felül – az EGK részvételével - komoly gazdasági előnyökhöz is jutatták a dél-európai államot, amely nem sokkal később megszabadult a kommunista diktatúra bekövetkezésének lehetőségétől. Ugyanez történt Olaszországban is, ahol amíg a kommunisták kormányba kerülését az amerikaiak elképzelhetetlennek tartották, addig a nyugat-németek - az olasz szociáldemokratákat támogatandó – egy milliárd dollárnyi hitelhez jutatták az országot egy a Deutsche Bank által vezetett konzorciumon keresztül. A két eset alapján az állapítható meg, hogy amíg az amerikaiak a keménykéz politikáját folytatták, addig az NSZK jóval engedékenyebben bánt más országokkal. Az amerikaiak nem tartották annyira megbízhatónak a dél-európai államokat, mint az északabbra lévőket, jól példázza ezt Kissinger látogatássorozata Norvégiában és Svédországban. A Willy Brandt-féle „kétrészes Európa”¹¹⁷ elméletének gyakorlattá válása és amerikai félreértelmezése nehéz helyzetbe hozhatta volna az NSZK-t, ugyanis sokáig nem tudta volna fenntartani a Szövetséggel szembeni odaadását, miközben szolidaritást vállal néhány más, kevésbé megbízható állammal. Ugyanakkor az NSZK középpontba történő állítása a nagyobb európai egység eléréséért folytatott küzdelemben sem tűnt jó megoldásnak. A németek ugyanis még mindig a vállukon hordták a múltjuk terheit, így például gyors gazdasági növekedésük újabb félelemmel tölthette volna el Európa más államait. A nyugat-németek Európán kívüli szerepvállalása is kettős mérce alá esett. Hiszen míg a közel-keleti béketárgyalások során – támogatást nyújtva Amerikának - ismét csak történelmi örökségük miatt nem tölthettek be hatékony szerepet, addig a fejlődő országoknak nyújtott segítségben, anyagi és erkölcsi oldalról egyaránt, vezető szerepet birtokoltak. A harmadik, és egyben talán a legfontosabb terület az Nyugat-Európa és Kelet-Európa, valamint a Szovjetunió közötti viszonyban betöltött nyugat-német szerepvállalás megítélése volt. E tekintetben, az NSZK sorban kötötte a megállapodásokat például Lengyelországgal (1970), Kelet-Németországgal (1972) és Csehszlovákiával (1973). A megállapodások révén a kelet-európai államok nagyobb mozgástérhez jutottak, másrészt növelték a Nyugat-Európával való kereskedelmi, kulturális és más jellegű kapcsolatok intenzitását. *Bár ezek a lépések nyilvánvalóan nem nélkülözték a német újraegyesítés elérését, mint kitűzött*

¹¹⁴ STOTHARD, Peter: US looks to coordinate Kremlin tactics with Britain, in: *The Times*, London, 1989. szeptember 11., p. 4.

¹¹⁵ WALLACE, William: Time for a different special relationship: US concern over Britain's attitude to Europe, in: *The Times*, London, 1989. szeptember 22., p. 6.

¹¹⁶ Two views of the world, in: *The Economist*, 1976. július 31., p. 43.

¹¹⁷ 1974-ben Willy Brandt német kancellár az európai államok jelentős mértékben eltérő gazdasági fejlettsége miatt elképzelhetőnek tartotta, hogy az európai integráció két különböző szinten menjen végbe. Forrás: <http://www.zamir.net/~pcvitic/idea/eu-integration.htm>, letöltve: 2006. május 15.

célt, azonban az amerikaiak felfogásában ezek a lépések a Szövetség meggyengüléséhez és egyben a Szovjetunió erősödéséhez vezethettek. A túl sok bizonytalan tényezőt miatt az amerikai és nyugat-német együttműködés komplementer jellegűvé vált, ahol az egyik állam gyengébbnek bizonyult, ott a másik – felismervén saját érdekeit – kiegészítette, és fordítva.

Az 1977-ben az elnöki székbe került Jimmy Carter számára a transzatlanti kapcsolatokban a Nyugat-Németországgal való viszony erősítése, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok vitás kérdéseinek megoldása, továbbá az ún. eurokommunizmus kezelése jelentette a legfontosabb feladatot.¹¹⁸ Az NSZK-val való jó kapcsolat fenntartásának egyik kulcsát a németek által Brazíliának eladott atomerőmű-alkatrészek körüli vita rendezése jelentette.¹¹⁹

1979. március 12-én a Newsweek a nyugat-német és amerikai kapcsolatokat elemezte, amelynek során Helmut Schmidt német kancellár eltávolodását vette górcső alá a Carter adminisztrációtól, amelynek okaként személyes és objektív okokat vélt felfedezni.¹²⁰ Tették ez utóbbit azért, mert a német kancellár, Schmidt önmagát közvetítőnek tartotta a szovjetek és az amerikaiak között, valamint azért, mert a németek szerződést kötöttek a szovjetekkel egy a Szibériából érkező gázvezeték megépítésére. Érdekes, hogy a szerződés megkötését eredetileg a franciák kezdeményezték¹²¹, akik azt 1982. július 22-én alá is írták a szovjetekkel, amelyhez az NSZK sietve gratulált. Az addig amerikai szempontból lelkiismeretes és körültekintő Nagy-Britannia és Olaszország is örömét fejezte ki az üzlet kapcsán.¹²² Az USA természetesen erősen ellenezte a szerződés megkötését több okból is: egyrészt az akkori áron számítva mintegy 10-12 milliárd dolláros bevételt jelentett ez a szovjeteknek, nem beszélve arról, hogy a nyugati energiaellátás ezáltal jelentős függőségbe kerülhetett a szovjetektől.¹²³ További okot jelentett az amerikai ellenállásra az, hogy így a szovjetek kiépíthették saját szibériai gáziparukat, amely végső soron erősíthette azok erőszakos terjeszkedését. Hozzá kell tenni, hogy az üzlet megkötését az is elősegítette, hogy az épp gazdasági recenzióval küszködő nyugati államok mintegy 20 milliárd frankos bevételhez, és 20 millió munkaórához jutottak, amellyel számos új munkahelyet hozhattak létre. Azt, hogy a nyugat-németek miért akadályozták többször az amerikai elképzeléseket indokolhatja az is, hogy a kormányzó szociáldemokraták egyrészt eleget akartak tenni annak a politikai tervnek, amelyet Ostpolitiknak neveztek, és amely a kelet-németek irányában a későbbi - országegyesítés érdekében történő - nyitást foglalta magában. Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a német politikusok látványos ellenkezése a közép-hatótávolságú nukleáris fegyverek az országba telepítése ellen szükségszerű volt, hiszen a tömegtüntetések által gerjesztett hangulat könnyen a kormány bukását okozhatta volna. Itt kell megjegyezni, hogy 2005 decemberében érdekes beszélgetést folytattam Washingtonban egy informális találkozáson e téma kapcsán egy nyugdíjba vonult amerikai hírszerzővel. Az említett úr a fenti időszakban épp a rakétatelepítések végrehajtásán dolgozott Nyugat-Németországban, és megerősítette azon feltételezésemet, amely szerint *a háttérben teljes volt az összhang a nyugat-német és az amerikai kormány között a telepítések szükségessége kapcsán.*

¹¹⁸ GAVSHON, Arthur L.: Carter future visits, in: The Associated Press, 1977. május 4.

¹¹⁹ GETLER, Michael: Much rides on outcome of Carter-Smidt encounter, in: The Washington Post, 1977. május 6. Az vita előzménye az volt, hogy egy 1975. június 25-én létrejött megállapodás alapján a németek akkori áron 4 milliárd dollár értékben adtak el a nukleáris energia termeléséhez szükséges technológiát a braziloknak. Forrás: <http://www.fas.org/nuke/guide/brazil/nuke/index.html>, letöltve: 2006. november 04.

¹²⁰ WILLEY, Fay és MARTIN, Paul: Schmidt goes his own way, in: Newsweek, 1979. március 12.

¹²¹ A szerződés egészen konkrétan azt tartalmazta, hogy a nyugati országok szállítják le nagytávolságú csőrendszereket az 5500 kilométer hosszú megépítendő vezetékhez, amelyért cserébe a szovjetek földgázt szállítanak.

¹²² YUN, Yao: US-Western-Europe rift widens, in: The Xinhua General Overseas News Service, 1982. július 25.

¹²³ Az elképzelés, amely szerint a szovjetek a gázvezetéseket befolyásuk kiterjesztésére akarták felhasználni nem volt teljesen alaptalan, bár nem került kiaknázásra. Ugyanakkor jól példázza ennek lehetőséget a 2005. december végén az oroszok és az ukránok között lezajlott „mini” gázkrízis.

1980 tavaszán döntést kellett hozniuk a nyugat-európai államoknak arról, hogy részt vesznek-e a moszkvai olimpián, válaszként arra, hogy a Szovjetunió 1979-ben megtámadta Afganisztánt. Míg az USA erőteljesen bírálta a Szovjetuniót a támadás miatt, addig Zbigniew Brzezinski amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó kemény szavakkal illette az európaiak viselkedését, akiktől „nemcsak retorikai, hanem kézzelfogható” fellépést sürgetett.¹²⁴ Bár a szovjetek támadásakor az európai szövetségesek támogatásukról biztosították Washingtont közös kereskedelmi, katonai és adott esetben az olimpiai részvétel lemondásában, nem sokkal később a hivatalban lévő német kancellár Helmut Schmidt azt is szóvá tette, hogy az NSZK számára fontos a kelet-németekkel, ezáltal a szovjetekkel ápolt jó viszony. A hamburgi Die Welt című újság ekkoriban tette közzé azt az elemzését is, amely szerint a nyugat-németek és a szovjetek között fennálló kereskedelmi kapcsolat nyolcszor nagyobb mértékű, mint a Bonn és Washington közötti.¹²⁵ A hivatalban lévő francia elnök Giscard d'Estaing ekkor jelentette ki azt, hogy bár Franciaország „tagja a szövetségnek, azonban mégsem elkötelezett”.¹²⁶ A franciák kijelentésére nem sokáig váratott magára az amerikai válasz sem, amelyben viselkedésüket „neutralista képtelenségnek” nevezte.

1986 augusztusában a szovjetek felhívásának eltérő megítélése, amely szerint az USA is csatlakozzon az atomfegyver-kísérletek szüneteltetéséhez, újabb vitákhoz vezetett.¹²⁷ Amíg az USA egyszerű propagandának nevezte a felhívást, addig Nagy-Britannia és Franciaország hallgatásba burkolózott saját, folyamatban lévő kísérleteik miatt. Az NSZK egyértelműen üdvözölte a szovjetek moratóriumát. A német álláspontot – bár visszafogottabban – követte Norvégia, Dánia és Görögország is.

1988 októberében Helmut Kohl nyugat-német kancellár öt év eltelte után Moszkvába utazott, hogy tárgyalásokat folytasson Gorbacsovval aktuális politikai és gazdasági kérdésekről.¹²⁸ A látogatás ismét felborzolta az amerikaiak kedélyét, akik ismét potenciális veszélyt láttak szovjet-német közeledésben a transzatlanti biztonságra nézve.

1989 januárjára úgy tűnt, hogy az NSZK eltávolodott a NATO szövetségesektől, mivel a nyugat-németek hosszú távon – már a '70-es évek közepétől kezdődően – a nyugati és a keleti kapcsolatok enyhítésén fáradoztak, alapvetően megnehezítette számukra a biztonságpolitikai kérdésekben történő konszenzus kialakítását.¹²⁹ Ezt a helyzetet tovább súlyosbította az is, hogy az NSZK területén állomásoztatott, jelentős méretű NATO erők jelenlétét a nyugat-németek egyedül a szovjet fenyegetésnek tudták be. A fenyegetés megszűnte esetén tartottak attól is, hogy az NSZK még jobban eltávolodik a transzatlanti közösségtől. Ugyanakkor néhány szakember az NSZK viselkedésében és a szovjet nyomás csökkenésében azt látták, hogy az ország jövőbeni szerepe a NATO-ban növekedni fog. Nyugat-Németországot ugyancsak ekkortájt jelentős amerikai támadások érték amiatt, hogy vegyi fegyverek előállítására is alkalmas ún. érzékeny technológiát adott el közel-keleti államoknak, mint például Iraknak és Líbiának.¹³⁰

¹²⁴ FOUQUET, David: Listing alliance is taking on water, in: Christian Science Monitor, Boston, 1980. március 17., p. 3.

¹²⁵ FOUQUET, David...

¹²⁶ FOUQUET, David...

¹²⁷ DEYOUNG, Karen: Bonn, London divided on moratorium moves; Paris quiet on Soviet stance, US response, in: The Washington Post, 1986. augusztus 20., p. 21. A szovjetek 1985. augusztus 06-tól hirdettek atomkísérleti moratóriumot az adott év végéig, amelyet aztán a későbbiek során többször is meghosszabbítottak. Forrás: <http://www.fas.org/nuke/control/cibt/chron1.htm>, letöltve: 2006. november 4.

¹²⁸ McCARTNEY, Robert J.: Kohl's pending visit to Moscow marks thaw in 5-year chill, Western Europe eager to extend economic hand to soviets, in: The Washington Post, 1988. október 23., p. 33.

¹²⁹ GOODHART, David: The strains on the ties that bind, in: Financial Times, London, 1989. január 30., p. 13.

¹³⁰ DORNBERG, John: Bonn is hot water over export laws, in: The Toronto Star, 1989. január 18., p. 28.

1989 tavaszán a volt amerikai elnök Ronald Reagan kritizálta idősebb George Bush hivatalban lévő elnököt, mivel szerinte az NSZK eltávolodása a NATO-tól az ő hibás külpolitikájának volt köszönhető. Ugyanakkor néhány elemző szerint ez a „szükségtelen krízis” sokkal inkább magának Reagannek volt köszönhető, aki mindenáron tető alá hozta a leszerelési megállapodást a Szovjetunióval, így okozva jelentős fejfájást az NSZK-nak saját biztonságát illetően.¹³¹

1989 novemberében a transzatlanti közösségben a német újraegyesítés egyre jelentősebb vitákat generált. Ennek egyik talán legérdekesebb biztonságpolitikai momentuma az ún. egy nemzet/két szövetség elképzelés volt, amely szerint az egyesült Németország egyszerre lehetett volna tagja a NATO-nak és a Varsói Szerződésnek is.¹³²

2.3.3. Nézeteltérések a transzatlanti gazdasági kapcsolatokban

Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a transzatlanti kapcsolatok vitáiban a 70-es évek közepére egyre nagyobb mértékben jelentek meg a gazdasági kérdések. Ezek részletes tárgyalása, terjedelmi okokból, nem áll módomban, azonban a transzatlanti gazdasági kapcsolatok súlyára való tekintettel és a biztonság átfogó megközelítése alapján szükségesnek tartom a legfontosabb a fenti nézeteltérések áttekintését az 1975-1990 közötti időszakban.

1975. május 27-én az akkor 18 tagállammal rendelkező Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA - International Energy Agency) párizsi ülésén a résztvevők üdvözlötték azt az amerikai javaslatot, amely egyrészt az olajtermelő országokkal az árakról és a garantált kitermelésről szóló megállapodást szorgalmazta, továbbá az energiatakarékosság és új energiaforrások bevonására vonatkozott.¹³³

1976 májusában a The Economist egy esetleges kereskedelmi háború elkerüléséről cikkezett az USA és az EGK között.¹³⁴ A nyugat-európai államok meglepődve értesültek arról, hogy az Európából érkező autóiport kapcsán az amerikaiak által kezdeményezett antidömping vizsgálatot a kincstár elvetette.¹³⁵ Az európaiak számára nem először történt kedvező döntés háttérben több egymással összefüggő tényező is szerepet játszhatott. Az egyik szerint a döntést hozók jól ismerték az EGK akkor nehézségeit, továbbá nem akarták, hogy egy esetleges negatív döntés továbbgyűrűzzön az általános vám- és tarifaegyezmények (GATT - General Agreement on Tariffs and Trade) és a nemzetközi kereskedelmi tárgyalások területére. Ugyanakkor a cikk megemlíti azt is, hogy az Amerikába történő acélszállítások miatt a transzatlanti kapcsolatok a jövőben elmérgesedhetnek, amennyiben az európaiak konszenzusos alapon nem fogadják el az amerikai kvóta-ajánlatot.

Az Amerikai Egyesült Államok az EGK-val 1977 májusában folytatott tárgyalások során közös alap létrehozását szorgalmazta az árucikk-megállapodások hatékonyságának növelésére, nagyobb rugalmasságot ígért a Közösség mezőgazdasági politikájának megítélésében, to-

¹³¹ HOAGLAND, Jim: The NATO crisis is Reagan's doing, in: The Washington Post, 1989. május 09., p.23.

¹³² PICK, Hella: The end of the wall: Europeans seek path out of divisive ideological camps, in: The Guardian (London), 1989. november 11., p. 12.

¹³³ The history of the International Energy Agency, in: http://www.iea.org/textbase/nptoc/archive/3-ieahistory_TOC.pdf, letöltve: 2006. május 30.

¹³⁴ The EEC-American trade war will now take place, in: The Economist, 1976. május 08., p. 67.

¹³⁵ 1975-ben akkori érteken számítva mintegy 2, 2 milliárd értékű gépjármű érkezett az országba, amely a vizsgálatot kezdeményezők szerint komoly hátrányba hozta az amerikai gyártókat, nem beszélve a munkahelyek veszélyeztetettségéről. A cikk szerint az EGK-ból az USA-ba exportált termékek ötöde került vizsgálat alá az 1974-ben elfogadott amerikai protekcionista kereskedelmi törvény alapján.

vább megerősítette a szabad-kereskedelem növelésének szükségességét.¹³⁶ Ugyanebben az időszakban a britek - tekintettel a magas inflációra - szükségesnek tartották a szigetország tőzsdepiacára az amerikai tőke nagyobb bevonását.¹³⁷ 1977 májusának végén a The Washington Post arról adott hírt, hogy a Carter-adminisztráció Afrika-politikája érzékenyen érinti a földrészen jelentős gazdasági és politikai érdekeltségekkel rendelkező franciákat és a briteket.¹³⁸

1978 januárjában a transzatlanti kapcsolatok kölcsönösen pozitív megítélése újabb lökést kapott Carter látogatásának köszönhetően az EGK főhadiszállásán, ahol megállapodás született a többoldalú (szabad)kereskedelmi tárgyalások felújításáról.¹³⁹

1978 márciusában az NSZK és az USA kapcsolatát kissé beárnyékolta a dollár leértékelése, amely a német árucikkek drágulását jelentette a tengerentúlon. Ennek ellenére a nyugat-németek továbbra is kiválóan értékelték a két ország közötti politikai és emberi kapcsolatokat.¹⁴⁰ Ugyanebben az időszakban felélénkültek az amerikai-brit viták a transzatlanti repülésügyi kérdések¹⁴¹, és az angliai Windscale-ben található atomerőmű felújításának szükségessége kapcsán.¹⁴²

1978 áprilisában a The Washington Post sajátos „zavart” vélt felfedezni transzatlanti kereskedelmi kapcsolatok terén, különös tekintettel az USA nehezen kiszámítható gazdaságpolitikáját illetően.¹⁴³ A cikk alapján ezt a bizonytalanságot részben az USA saját gazdasági nehézségei, másrészt a nyugati államok gazdasági erősödése okozta.

1982-ben jelentős problémát okozott az amerikaiak számára, hogy az európaiak olcsó acélt terítettek a tengerentúli országban, továbbá államilag támogatott mezőgazdasági termékeket jutattak ki a világpiacra, amelynek következtében az amerikai termékek eladásai jelentős hátrányt szenvedtek el.¹⁴⁴ Az európai olcsó acélra az amerikaiak „dömping-ellenes” válaszlépest foganatosítottak. Az „acélháború” lett az 1982. októberében a dániai Nyborgban az Európai Gazdasági Közösség minisztereinek részvételével megtartott találkozó egyik fő témája is, ahol amellelt foglaltak állást, hogy mindkét fél részéről nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a „teljesebb harmónia” visszaállítására a transzatlanti kapcsolatokban.¹⁴⁵ A dán külügyminiszter, Uffe Ellemann-Jensen, aki akkor az EGK Miniszteri Tanácsának elnöki tisztét töltötte be, a következőt mondta a találkozó után: „Egyetértettünk abban, hogy a viták nem vezethetnek konfrontációhoz, de ugyanakkor kihangsúlyoztuk azt is, hogy a Közösségnek meg kell védenie saját legitím jogait és érdekeit.”¹⁴⁶

1983 elejére úgy tűnt, hogy csillapodtak a viták az acéltermelés és Szibéria valamint Nyugat-Európa között húzóódó olajvezeték miatt, amely elősegítette a különböző transzatlanti agrár-megállapodások megkötését is.¹⁴⁷ Ebben az évben jelent meg az első vitás környezetvé-

¹³⁶ Mr. Carter's European heart is on the right place, but..., in: The Economist, 1977. május 7.

¹³⁷ A 'compelling case' for British equities, in: Business week, 1977. május 9.

¹³⁸ HOAGLAND, Jim: European unease over our Africa approach, in: The Washington Post, 1977. május 31.

¹³⁹ Roll up for the transatlantic trade trash, in: The Economist, 1978. január 14.

¹⁴⁰ GETLER, Michael: Business woes plague Bonn's effort to improve US ties, in: The Washington Post, 1978. március 10.

¹⁴¹ Why Braniff is late for London, in: Business Week, 1978. március 13.

¹⁴² Windscale: the big fight comes later, in: The Economist, 1978. március 25., Az atomerőmű újjáépítését részben az 1957-ben bekövetkezett baleset indokolta.

¹⁴³ Transatlantic confusion, in: The Washington Post, 1978. április 17.

¹⁴⁴ YUN, Yao: US-Western-Europe rift widens, in: The Xinhua General Overseas News Service, 1982. július 25.

¹⁴⁵ WYLES, John: EEC ministers hopeful of end to steel row, in: Financial Times, 1982. október 18.

¹⁴⁶ WYLES, John: ...

¹⁴⁷ A discipline for farm policies, in: Financial Times, 1983. január 14., p. 12.

delmi kérdés a transzatlanti kapcsolatokban az óceánokba és tengerekbe öntött veszélyes és sugárzó hulladék szabályozásának kapcsán.¹⁴⁸

1983 áprilisában újabb vitákhoz vezetett az USA és az EGK között a Szovjetunió elleni szankciók kérdése, különösen, ami a kereskedelmi tarifák nagyságát illeti. Ugyanis amíg azt Amerika emelni akarta, hogy a szovjetek minél nehezebben jussanak bizonyos árucikkekhez, addig az azt európaiak alacsonyan kívánták tartani keleti kereskedelmi érdekeltségeik miatt.¹⁴⁹

1983 májusában a franciák és amerikaiak közötti ellentét erősödött fel a globális gazdasági növekedés felgyorsítására tett javaslatok eltérő megítélése okán.¹⁵⁰

A Financial Times 1983 szeptemberében az alumíniumipari termeléshez kötődve jelentette meg egy elemzést, amelyben rámutat az eltérő európai és amerikai szabályozásra és az abból fakadó (potenciális) vitákra.¹⁵¹

Az 1983-ban javulni látszó transzatlanti kapcsolatokra egyértelműen negatív hatást gyakorolt Grenada október végi amerikai megszállása.¹⁵² Az egyoldalú amerikai katonai lépés, amelyet a nyugat-európai államok szinte kivétel nélkül elítéltek, ismét rávilágított a transzatlanti gazdasági háború lehetséges újbóli kitörésére, hiszen az ország a tengeri kereskedelmi útvonalak mentén helyezkedik el.

1985 késő nyarán az EGK és az USA között létrejött acélkereskedelmi megállapodással egy újabb „acélháború” kitörését akadályozták meg a felek.¹⁵³

1986 áprilisában a The Financial Times arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyre intenzívebbé váló transzatlanti kereskedelmi és mezőgazdasági viták háttérében a Reagan-kormányzat azon felismerése állhat, amely szerint a transzatlanti politikai egység, amelynek „ára” a gazdasági együttműködés volt a nyugat-európai országokkal, már kevésbé fontos az amerikaiak számára, mint a hidegháború korábbi időszakában.¹⁵⁴

Az EGK 1986 június végi ülésén ismét szóba kerültek a transzatlanti kereskedelmi, politikai kérdések, új problémaként a Dél-Afrika elleni szankciók eltérő megítélése merült fel, amelynek tekintetében a tagok Nagy-Britannia visszafogott viselkedését bírálták.¹⁵⁵ A The New York Times 1986. augusztus 07-ei száma már arról is hírt adott, hogy az Egyesült Államok is egyre nagyobb nyomást gyakorolt a britekre a szankciók kiterjesztése végett.¹⁵⁶

Az 1986 augusztusában kitört „tésztaháború” ismét rávilágított a transzatlanti kereskedelmi kapcsolatok érzékeny területeire, amelyben ezúttal a dél-európai államok szerepe volt kulcsfontosságú.¹⁵⁷

1988 elejére egyre inkább nyilvánvalóbbá vált, hogy a transzatlanti kereskedelmi kapcsolatokban meglévő vitás kérdések rendezését az ún. kereskedelmi blokkok (például az USA-Mexikó közötti) létrejötte tovább nehezíti.¹⁵⁸ Az év végére azonban már felmerült az a javas-

¹⁴⁸ FISHLOCK, David: Sea-dumping nuclear waste, a drop int he ocean, in: Financial Times, 1983. február 09., p.18.

¹⁴⁹ YERKEY, Gary: Credit rates on Western goods spur another showdown in US-EC corral, in: Christian Science Monitor, 1983. április 19., p. 4.

¹⁵⁰ VINO CUR, John: French-US split on recovery issue, in: The New York Times, 1983. május 11., p. 4.

¹⁵¹ RODGER, Ian: A boom no-one expected; world aluminium industry, in: Financial Times, 1983. szeptember 14., p. 18.

¹⁵² ANDERSON, Jim: Impacts in Europe of the invasion of Grenada, in: United Press International, 1983. november 06.

¹⁵³ Europe agrees on US-European steel agreement, in: United Press International, 1985. augusztus 07.

¹⁵⁴ Reagan's trade warning, in: Financial Times, London, 1986. április 02., p. 20.

¹⁵⁵ BROWN, Derek: Stop gap; Problems facing Foreign Secretary Howe over South Africa, in: The Guardian, London, 1986. július 01.

¹⁵⁶ LELYVELD, Joseph: The moves to sanctions; both sides of debate are stirring reaction, in: The New York Times; 1986. augusztus 07., p. 9.

¹⁵⁷ DICKSON, Tim: Pasta proves a sticky problem, in: Financial Times, 1986. augusztus 12., p. 4.

¹⁵⁸ GWYN, Richard: Trade blocs are starting split the West, in: The Toronto Star, 1988. február 17., p. 25.

lat is, hogy az USA és az EGK alakítson ki egy „gazdasági NATO-t”, amely elképzelés heves ellenkezést váltott ki az Atlanti-óceán mindkét partján.¹⁵⁹

A Financial Times 1988. augusztus 30-ai száma arra hívja fel a figyelmet, hogy az európai államok között meglévő viták – különösen amely az EGK jövőjét illeti – gazdaságpolitikai szempontból kedveznek az Egyesült Államoknak, amely e tekintetben különösen Nagy-Britannia „segítségére” számíthat.¹⁶⁰

1989-ben javulás figyelhető meg a USA és az EGK közötti kapcsolatokban, amelyet jól példáz az akkor hivatalban lévő Európai Bizottság elnökének, a francia Jacques Delors nyilatkozata, aki szerint a folyamatos transzatlanti párbeszéd a „kreativitás” jegyeit mutatja, amely végül elvezethet a vitás kereskedelmi kérdések rendezéséhez.¹⁶¹

2.3.4. Vitás kérdések a transzatlanti légi közlekedésben

A 70-es évek közepére a technikai fejlődésnek és a gazdasági fellendülésnek köszönhetően a légi közlekedés egyre nagyobb méreteket öltött és jelentős hatást gyakorolt a transzatlanti közösség tagjainak gazdaságára és nem utolsósorban a köztük lévő társadalmi kapcsolatokra.¹⁶² A polgári és kereskedelmi repülésben rejlő hatalmas anyagi és technológiai lehetőségek felismerésével egyre élesedő verseny indult meg az európai és amerikai vállalatok között, amelynek eredményeként egyre több vita látott napvilágot. A transzatlanti légi közlekedésben napjainkban meglévő viták gyökerei már a hidegháborúban megjelentek, amelyek leglényesebb fordulópontjait az alábbiakban tárgyalom.

A 70-es második felében érdekes vita bontakozott ki az Atlanti-óceán két partján a Concorde szuperszonikus utasszállító repülőgép üzembe helyezéséről ugyanis a nemsokára üzemelő gépmadarat túl hangosnak találták Amerikában.¹⁶³ A Concorde repülése az USA és az európai célállomások közötti kérdésessé vált, ugyanis az amerikai környezetvédők hivatalos döntéssel kívánták távol tartani a gépet az Újvilágtól. A kérdés háttérében sokkal inkább az húzódott meg, hogy a Concorde gazdaságos üzemeltetése csak akkor volt lehetséges, ha azt olyan repterek között teszik meg, amelyek nagy és fizetőképes transzatlanti forgalmat bonyolítanak le, mint például a londoni Heathrow vagy a Kennedy repülőtér New Yorkban. Az amerikai repülőgépgyártókat leginkább az foglalkoztatta, hogy az új francia-brit fejlesztésű gép komoly gazdasági nyereségtől foszthatja meg őket.¹⁶⁴ 1976 elején William Coleman, az USA hivatalban lévő közlekedési minisztere meghallgatást tartott az érintett felek részvételével, ugyanis a Ford-admisztráció az ügy kapcsán egyik irányba sem volt elkötelezve. Henry Kissinger nem szerette volna, ha a franciák újabb vereséget szenvednek el azok után, hogy négy másik európai ország a francia Mirage vadászgépek helyett az amerikai F-16-osokat vásárolta meg, ugyanakkor az amerikai Környezetvédelmi Ügynökség (EPA - Environmental Protection Agency) azt javasolta, hogy a közlekedési miniszter utasítsa el a Concorde Amerikában történő landolási kérelmét, tekintettel a már korábban említett súlyos zajszennyezésre. A későbbiek során a Concorde ellen érvelők felhozták a repülőgép hatalmas üzemanyag fogyasztását, amely kétszer-háromszor akkora volt, mint egy hasonló kategóriájú szubszonikus

¹⁵⁹ AUERBACH, Stuart: Gephardt calls for US-European trade bloc, NATO's proposed as a way to coordinate policies, promote growth, in: The Washington Post, 1988. október 13., p. 3.

¹⁶⁰ HARRIS, Anthony: Cautious Europe provokes bout of American angst, in: Financial Times, London, 1988. augusztus 30., p. 15.

¹⁶¹ BUCHAN, David: Delors and Bush warm towards EC-US dialogue, in: Financial Times, London, 1989. május 10., p. 2.

¹⁶² Forrás: <http://www.century-of-flight.net/index.htm>, letöltve: 2006. november 5.

¹⁶³ Concorde: Still discord, in: The Economist, 1975. november 29., p. 91.

¹⁶⁴ Eközben a franciák és a britek között lévő viszony sem volt teljesen felhőtlen, ugyanis a francia pilóták háromszor annyit kerestek, mint brit kollégáik.

gépé.¹⁶⁵ Ez jó érvnek ígérkezett tekintettel a korábbi energiaválságra, és a bevezetett energia-takarékossági intézkedésekre. A hatalmas fogyasztás továbbá veszélyes lehetett abban az esetben is, ha a gépnek a túlzott forgalom miatt köröznie kellene. A gép mellett érveltek természetesen a franciák és a britek, akik megszellőztették, hogy amennyiben a Concorde nem kap leszállási engedélyt Amerikában, úgy „az amerikai gépek is hasonló bánásmódra számíthatnak”, különösen, ami a francia repülőtereket illeti. A viták ellenére a Concorde 1976. május 24-én megkezdhette 2003. novemberéig tartó tevékenységét a washingtoni Dulles repülőtérről Párizsba és Londonba.¹⁶⁶

1976. nyarára a britek és az amerikaiak között komoly vita alakult ki a nemzetközi légi forgalom szabályozását illetően.¹⁶⁷ Az amerikaiak az önálló légi forgalmi politika kialakítására történő hivatkozással ugyanis kezdeményezték az ún. Bermuda-megállapodás átdolgozását, amely 1946 óta szolgált a britek és amerikaiak közötti repülés szabályozására. Az amerikai kezdeményezés kapóra jött a britek számára, akik régóta úgy érezték, hogy a 30 évvel ezelőtti megállapodás miatt komoly veszteséget szenvedtek el. Az ügy érdekessége, hogy a megállapodás megkötését a britek javasolták, ugyanis félték attól, hogy amennyiben nem korlátozzák a szigetre irányuló amerikai légi forgalmat, úgy saját légi iparuk tönkremegy. Összességében véve a vita tétje az volt, hogy ki képes birtokolni nagyobb mértékben az észak-atlanti járatokat, illetve az azokból fakadó nyereséget. A vita megoldását az ún. második Bermuda-megállapodás jelentette, amely azonban napjainkban ütközik az EU joganyagaival.¹⁶⁸

1977. márciusában a transzatlanti légi közlekedés terén ismét a Concorde került napirendre. Ugyanis a britek és franciák szerettek volna újabb járatokat indítani a meglévő washingtoni mellett New Yorkból is.¹⁶⁹ Az addigi áron 2 milliárd dollárba került Concorde-nak égetően szüksége volt a bevételek növelésére, így új útvonalak kialakítására. A kérdés természetesen ismét felszínre hozta a korábbi aggályokat, így a transzatlanti viszonyrendszerben várható esetleges töréseket, azonban 1977. október 19-én a Concorde elkezdte tesztrepüléseit New York és Toulouse között.¹⁷⁰

1977 decemberében a transzatlanti repülőjáratok tekintetében újabb változás következett be, ugyanis Carter amerikai elnök 11 újabb amerikai város számára engedélyezte transzatlanti járatok fogadását. Döntésével újabb három légitársaság jelent meg a transzatlanti légi forgalom piacán: a Delta Air Lines, a Northwest Airlines és a National Airlines.¹⁷¹ Döntését nagyban meghatározta az cél, hogy csökkentse az USA-t akkoriban sújtó infláció és munkanélküliség mértékét.¹⁷² Az év transzatlanti vitás kérdéseit a Pan Am amerikai légitársaság által felvett vád zárta, amely szerint Nagy-Britannia a Concorde repülőgépek működtetésének állami támogatásával súlyos gazdasági veszteséget okoz az amerikai cégeknek.¹⁷³

1983-ra kezdett helyreállni és növekedésnek indulni az elmúlt években stagnáló transzatlanti légi közlekedés is, amely újabb piaci részesedési vitákhoz vezetett.¹⁷⁴

1987-ben jelent meg a transzatlanti kapcsolatrendszerben a repülésbiztonság kérdésköre, amely eltérő értelmezésre lelt az Atlanti-óceán mindkét partján.¹⁷⁵ 1987 októberében ismét a

¹⁶⁵ The Concorde: How will let it fly?, in: Business week, 1976. január 19. p. 54.

¹⁶⁶ <http://www.concordesst.com/history/70s.html#76>

¹⁶⁷ The perils of no policy on international aviation, in: Business week, 1976. augusztus 16., p. 104.

¹⁶⁸ Forrás: <http://www.adago.com/Heathrow.html>, letöltve: 2006. május 15.

¹⁶⁹ Don't lynch Concorde, try it, in: The Economist, 1977. március 12., p. 13.

¹⁷⁰ Forrás: <http://www.concordesst.com/history/70s.html#76>, letöltve: 2006. május 15.

¹⁷¹ Carter OKs new air routes to Europe, in: Facts on File World News Digest, 1977. december 31., p. 1006.

¹⁷² Forrás: <http://www.whitehouse.gov/history/presidents/jc39.html>

¹⁷³ Pan Am charges british airways with „capacity dumping”, in: The Associated Press, 1983, december 27.

¹⁷⁴ DONNE, Michael: Transatlantic air links, in: Financial Times, 1983. március 02., p. 23.

¹⁷⁵ STELZER, Irwin: American account: Flying to the heart of the BA/BCal debate, in: The Times, London, 1987. július 26., p. 22.

transzatlanti repülésügyi kérdések kerültek előtérbe, ugyanis az amerikai cégek azzal vádolták meg az európai államokat, hogy az állami támogatások lehetővé teszik az Airbus számára a repülőgépek áron aluli eladását, amely ismét súlyos veszteségeket okoz nekik.¹⁷⁶ Nem sokkal később újabb fejtörést és vitákat okozott a szövetségesek számára a harci repülőgépek fejlesztése kapcsán történő együttműködés kialakítása is.¹⁷⁷

2.3.5. Magyarázatok a nézeteltérések okaira, megoldási kísérletek

A transzatlanti kapcsolatokban megjelenő vitás kérdések megoldására időről-időre eltérő javaslatok születtek. Ezek a kísérletek a téma elemzésekor azért tekintendők hangsúlyosnak mivel jól mutatják a felek megegyezésre való törekvését, illetve különböző eljárás módokat is kínálnak a nézeteltérések megoldására. Az alábbiakban azokat a megoldási kísérleteket tekintem át, amelyek a transzatlanti kapcsolatokban tendenciaszerűen megjelenő vitákra adtak magyarázatot vagy megoldási javaslatokat.

Néhány elemző a 80-as évek elején arról vélekedett, hogy a transzatlanti kapcsolatokban túl sok ellentmondás és bizonytalanság van jelen, amely szituáció az egyeztetés hiánya miatt tovább bonyolódik.¹⁷⁸ Az előbbieket taglaló cikkben olvasható az is, hogy egy európai vezető diplomata listát készített arról, hogy milyen érzékeny területeken történt jelentős, mondhatni érzékeny változás a Carter-adminisztráció tevékenységét illetően. Ide sorolta az amerikaiak bizonytalan viselkedését az Irán ellen életbe léptetendő kereskedelmi és pénzügyi szankciók kapcsán, a folyamatosan változó hozzáállást az emberi jogok alkalmazását illetően, a neutron bomba telepítésének elutasítását¹⁷⁹, a közel-keleti helyzet kezelését, különböző pénzügyi vitákat, illetve az atomerőművek működtetéséhez szükséges anyagok exportját. A cikkíró kiemeli azt is, hogy az amerikai külpolitika efféle csoportosítása nem feltétlenül jelent negatív megközelítést, azonban *fájó pont az európaiak számára, hogy Washington nem fogadta el javaslatokat, vagy egyszerűen kihagyta őket bizonyos lépésekből.* Érdekes, hogy az európaiak önmagukat is kiszámíthatatlannak tartották, ennek fő okát abban látták, hogy nemzeti érdekeik mentén való külpolitikai viselkedésük adott esetben nagymértékben függ az amerikai vagy szovjet irányvonalától.

1980 nyarán amerikai és európai politikusok és elméleti szakemberek egy közös nyugat-berlini konferencián vitatták meg a transzatlanti kapcsolatrendszerben meglévő vitás kérdéseket, tekintettel a „harmadik világban” bekövetkezett krízishelyzetekre (különös tekintettel Afganisztánra és Iránra).¹⁸⁰ A tanácskozáson három fő témakörben próbáltak az alapvetően eltérő érdekek miatt kevés sikerrel egyezsége jutni: az Európán kívüli kihívások és szerepvállalás, a Szovjetunió elleni szankciók, és az európai védelmi autonómia kérdésében.

1980 őszén a *The Economist* hosszú elemzést közölt a transzatlanti kapcsolatokban fennálló kényes kérdésekről, így nyugat-európai-szovjet kapcsolatokról, a feltartóztatás stratégiájának eltérő értelmezéséről, a olajellátás biztonságáról, az arab-izraeli kapcsolatokról, gazdasági

¹⁷⁶ ELLIOTT, Harvey: US accuses Airbus selling at a loss: Aircraft pricing debate, in: *The Times*, London, 1987. október 06., p. 8.

¹⁷⁷ BUCHAN, David: A dogfight between good friends, in: *Financial Times*, London, 1987. november 06., p. 22.

¹⁷⁸ FOUQUET, David: Listing alliance is taking on water, in: *Christian Science Monitor*, Boston, 1980. március 17., p. 3

¹⁷⁹ A neutronbomba telepítését a nyugat-németek kérték, egyrészt ellensúlyozandó a szovjetek konvencionális és atomerőjét, másrészt mivel – elméletileg – ez a fegyver egy alkalmazása esetén „csak” az elő szervezeteket tette volna tönkre.

¹⁸⁰ LENTZ, Ellen: Conference hears varied views on Europe's role in crises, in: *The New York Times*, 1980. június 16., p. 14.

kérdésekről, a NATO-n belüli problémákról.¹⁸¹ Az elemzés *a problémák áthidalására a kommunikáció elsősorban politikai szinten történő fejlesztését, a tehermegosztás kérdésének „igazságosabb” újraértelmezését, a realitásokkal való szembenézés szükségességét, új kompromisszumok megkötését, és az így elért eredmények a közvélemény elé tárását* szorgalmazta.

1981 decemberében a Business Week a transzatlanti kapcsolatokban fennálló politikai viták okait alapvetően a Nyugat-Európában fellelhető gazdasági stagnálásra vezette vissza.¹⁸² A cikk szerint úgy tűnt, hogy az európaiak elvesztették a gazdasági és politikai egység megteremtésébe vetett hitüket, amelynek helyére ismét a nemzeti érdekek érvényesítése léphet. Az ennek következményeként várható forgatókönyvre több verziót alkottak meg amerikai politikai és gazdasági vezető személyiségek, amely szerint elképzelhetőnek tartották többek között az európai monetáris rendszer megrendülését és összeomlását, az Európai Közösség és a NATO, mint szervezetek jelentőségének fokozatos csökkenését, az amerikai befektetési stratégia megváltozását, illetve a neo-izolacionisták előretörését az USA politikájában.

1982-ben érdekes elemzés látott napvilágot Joseph Fromm tollából „Hol vannak Amerika szövetségesei?” címmel.¹⁸³ Az elemzés Reagan elnök és Schmidt német kancellár találkozója okán arra keresett magyarázatot, hogy melyek a transzatlanti kapcsolatokban érzékelhető problémák, illetve azok milyen okokra vezethetők vissza. A Reagan-adminisztráció ekkoriban gyanúsnak találta, hogy amíg az amerikai rakétatelepítések ellen mintegy 350.000 ember tüntetett, addig a lengyelországi események alig „maroknyi” embert mozgattak meg.¹⁸⁴ A Lengyelországban kialakult helyzet miatt kilátásba helyezett szankciók kapcsán Nyugat-Európa hasonlóképpen ellenkezett, mint a két évvel azelőtti, a szovjetek elleni szankciók megtételekor. Mindez akár azt is jelenthette, hogy az európaiak már nem akarnak ellenállni a szovjet expanciónak. Ez a helyzetértékelés magával hozta annak kérdését, hogy valójában mekkora a szovjet fenyegetés, és hogy miként lépjenek fel ellene? Amerikát különösképpen zavarta, hogy az NSZK először alig és később is csak komoly nyomásgyakorlás után reagált a lengyelországi eseményekre, és fejezte ki erélyesebben tiltakozását. Az eset kapcsán mindenképpen meg kell említeni Kanada reakcióját, amely ugyancsak meglepte az amerikaiakat, ugyanis a hivatalban lévő miniszterelnök, Pierre Elliott Trudeau, egyenesen azt mondta, hogy a lengyel katonai vezetők drasztikus beavatkozása „pozitív lépés” volt, hiszen elejét vette egy esetleges polgárháborúnak, amely egyértelműen magával hozta volna a szovjet katonai intervenciót. Amikor feltették szóvivőjének a kérdést, hogy mi a véleménye Reagan azon beszédjéről, amely a szankciókról szólt, azt mondta: „Nemcsak mindig csettintünk, amikor Reagan beszél!”¹⁸⁵ A cikkíró szerint a fenti események mélyebben gyökereztek, mégpedig egészen konkrétan abban, hogy *amíg a nyugat-európai államok biztonsága az USA-tól függött továbbra is, aközben azok gazdaságilag megerősödtek, ha úgy tetszik gazdasági riválisokká váltak.* Amint ezek az államok egységbe tömörültek, egyből jogot formáltak végső soron saját gazdasági erejük növelése érdekében az eltérő külpolitika folytatására. Ennek egyik példája az volt, hogy amíg az európaiak kihívást intéztek a Camp Davidben létrejött közel-keleti megállapodás kapcsán Washingtonhoz, addig ezzel párhuzamosan saját kapcsolataik erősítésre törekedtek az olajtermelő arab államokkal. Az európaiak eltérő viselkedését az amerikaiak által elvártaktól abban is felfedezni vélte Fromm, hogy a szuperállamok között fennálló stratégiai egyensúly, amelyben az erők kiegyenlítődni látszottak jelentősen befolyásolták az európai

¹⁸¹ Europe and America: The Atlantic alliance needs leaders who face the facts, in: The Economist, 1980. október 11., p. 23.

¹⁸² Europe's economic malaise, widening the split with the US, in: Business Week, 1981. december 07.

¹⁸³ FROMM, Joseph: Where are America's allies?", in: US News & World Report, 1982. január 12.

¹⁸⁴ Lengyelországban 1981. december 13. - 1983. július 22. között a kormány statáriumot vezetett be a demokratikus mozgalmak, különösen a „Szolidaritás” elnevezésű szervezet megtörése érdekében.

¹⁸⁵ FROMM, Joseph: Where are America's allies?", in: US News & World Report, 1982. január 12.

politikai vezetők attitűdjét. Jól példázza ezt a belga védelmi minisztérium egyik hivatalnokának nyilatkozata, aki azt mondta: „A szovjet tankok 250 mérföldnyire vannak innen, ahol most ülök. Ez kétségtelenül befolyásolja a gondolkodásunkat.”¹⁸⁶ A cikkíró egészen odáig elmegy az európai-amerikai vita elemzése kapcsán, hogy felteszi a kérdést: „Miért látja úgy sok amerikai szakértő a jelenlegi helyzetet, hogy ez az eddigi legkomolyabb válság a NATO történetében?”¹⁸⁷ A kérdés kapcsán pedig elsősorban nem a lengyelek elleni szankció volt a legérzékenyebb vitapont, hanem két ennél sokkal lényegesebb probléma. Nevezetesen, az egyik az, hogy az európaiak lázadoztak a Szövetség nukleáris stratégiája ellen, a másik az NSZK elkötelezettsége a Nyugat felé, amelyet az elemzők először kérdőjeleztek meg.

A bostoni *The Christian Science Monitor* 1982. február 5-ei számában a „Great Decisions '82” publikációs sorozatában hosszasan elemzi a nyugat-európai és amerikai kapcsolatokban fennálló feszültségeket, és azok okait.¹⁸⁸ Az előbbieket közé védelmi, gazdasági és generációs okokat sorol, míg az okok között főként az eltérő (világ)szemléletet és érdekeket említi meg.

A *The Economist* egy az 1982. február 27-én megjelent elemzésében a transzatlanti vitás kérdések fő okát két tényezőben vélte felfedezni.¹⁸⁹ Nevezetesen az eltérő gazdasági érdekekben, amely a transzatlanti kereskedelmi kérdésekben nyilvánul meg leginkább, és az eltérő elbírálásban, különösen, amely például a szovjetekkel szembeni szankciókat illeti.

Az EGK tagjainak 1982 márciusi találkozásán a transzatlanti problémák feloldása kapcsán két javaslat hangzott el.¹⁹⁰ Nevezetesen az egyik *Francois Mitterrand francia elnöktől, aki szerint a fennálló gazdasági problémákat egy „középutas” megoldással kellene kezelni, amely szerint Nyugat-Európának azonos álláspontot kell követnie az amerikai monetáris politikával, úgy, hogy közben figyelembe veszi a Japán által mutatott technológiai fejlődési modellt. A másik javaslatot Belgium tette meg, amely szerint szükséges lenne egy új transzatlanti intézmény létrehozása az amerikai és nyugat-európai politikai vezetők közötti kapcsolatok erősítésének érdekében.*

Robert R. Bowie külügyi szakértő a transzatlanti kapcsolatok változásait elemezte a Marshall-terv elindítása és a Reagan-adminisztráció hivatalba lépése között eltelt mintegy 35 évben.¹⁹¹ *A nézeteltérések fő okát a szakértő a világban bekövetkezett gyökeres változásokkal indokolta, amelyek hatását három fő területen említi meg: a gazdasági területen, ahol az eltérő pénzügyi politika, a védelmi kérdésekben, ahol védelmi stratégiák és a fegyverzet-ellenőrzés, illetve a nyugati-keleti kapcsolatokban, ahol nyugat-német és szovjet kapcsolatok jelentették a fő problémát.* Bowie ugyanakkor hozzáteszi a fenti kérdéshez azt is, hogy a problémák jelen vannak a szereplők belpolitikai életében is. *A problémák elemzését és az azokra adandó válaszok kidolgozását nehezebbnek tartja, mint a Marshall-terv kialakításának időszakában. Ennek okát abban látja, hogy akkoriban a politikai vezetők képességei, támogatottságuk és a rendelkezésükre álló eszközök jóval összefogottabbak voltak, mint a nyolcvanas évek elején tevékenykedőké.*

A *Financial Times* egy 1982. június 02-án megjelent elemzésében annak adott hangot, hogy a transzatlanti közösség tagjai bár időről-időre találkoznak, és elmondják a viták megoldásának lehetőségeit és szükségességét, annak hatása a nemzetekre és a nemzeti politikákra elhanyagolható, magyarázatra nem igazán történik semmi.¹⁹²

¹⁸⁶ FROMM, Joseph:

¹⁸⁷ Mint később látni fogjuk, a 2003-as iraki háború kapcsán ugyanez a kérdés merült fel.

¹⁸⁸ POND, Elizabeth: Great Decisions '82; Western Europe and the US: frictions among friends, in: *Christian Science Monitor*, Boston, 1982. február 05., p. 12.

¹⁸⁹ Snow right and Europe, in: *The Economist*, 1982. február 27., p. 11.

¹⁹⁰ LEWIS, Paul: Split on US policy seen at EEC talks, in: *The New York Times*, 1982. március 30., p. 7.

¹⁹¹ BOWIE, Robert R.: Reagan, Marshall, and Europe, in: *Christian Science Monitor*, 1982. június 01., p. 23.

¹⁹² DAVIDSON, Ian: The West struggles to agree, in: *Financial Times*, 1982. június 02., p. 14.

A fenti sajtóorgánum 1983. április 23-ai száma a transzatlanti kapcsolatokban meglévő vitás kérdéseket újabb három területtel egészítette ki: a szövetségesek közötti egyenlőtlen fegyverkereskedelemmel, a nyugat-európai-szovjet kereskedelmi kapcsolatok révén a nyugati technológiák keletre szivárgásával, illetve az újonnan bevezetett amerikai katonai taktika kérdéskörével, amely a NATO régóta meglévő katonai doktrínáit áthatja alá.¹⁹³ Érdekes adalék, hogy a cikk a nyugat-németek viselkedését a rakétatelepítések kapcsán a kártyajátékokból ismert „Fekete Péterként” említi.

Az 1982-ben megírt elemzése kapcsán már említett Joseph Fromm 1983 nyarán már a transzatlanti kapcsolatrendszer normalizálódásáról írt.¹⁹⁴ Elemzésében elismeri, hogy *a nyugati országok között számos, elsősorban gazdasági jellegű vita van, azonban az eszkalálódás lehetőségét úgymond felülírja az erős katonai szövetség fenntartása iránti igény a szovjet fenyegetéssel szemben*. A helyzet javulásához alapvetően hozzájárult a Reagan adminisztráció politikájának puhulása a gazdasági embargók és a leszerelési tárgyalások terén, továbbá az olyan korábban igencsak kényes kérdések rendezése, mint az acéltermelés és kereskedelem, és az agrárgazdálkodás bizonyos területei. Fromm szerint *a kapcsolatok pozitív irányba történő fejlődése jelentős mértékben azoknak az új politikai vezetőknek is köszönhető, akik felismerték az erős transzatlanti kapcsolatrendszer szükségességét és támogatják is azt*. Ugyanakkor a cikkíró felhívja a figyelmet arra is, hogy a növekvő egyetértés nagyon törekeny lehet, mivel alapvető nézeteltérések vannak a felek között egyrészt a szovjet fenyegetés természetének megítélésében és az arra adandó válasz milyenségében. Ennek okán, ha és amennyiben bármilyen változás következne be a szovjetek viselkedésében, úgy az nagy valószínűséggel eltérő válaszokhoz, ezáltal újabb vitákhoz vezetne.

Scott Sullivan 1983 októberében a Newsweek hasábjain azon tüntetők új generációjáról ír, akik szervezettségük és nagy számuk miatt már képesek a politikai döntések, így a transzatlanti kapcsolatrendszerben fennálló viták befolyásolására.¹⁹⁵ Ez a generáció, amely viszonylagos jólétben nevelkedett, a szuperhatalmak „áldozatának” tartotta magát, olyan folyamatok eredményeként, amely felett nem birtokolt ellenőrzést. *Az elemzés írója szerint a fiatalok alapvetően bűnösnek tartják az amerikaiakat a világban található rosszért, egészen addig, amíg azok be nem bizonyítják ártatlanságukat. Ugyanakkor a fiatalok nem szimpatizáltak a szovjetekkel sem azon egyszerű oknál fogva, hogy rájuk semmilyen hatást sem tudtak gyakorolni.*

1984. januárjában a The New York Times rámutatott arra, hogy rakétatelepítések és a védelmi költségvetés körüli transzatlanti vita háttérében *alapvetően gazdasági kérdések állnak*.¹⁹⁶ A nyugat-európai államok ugyanis a növekvő munkanélküliség, a magas költségvetési hiány, a drága szociális rendszer és az EGK-n belüli gazdasági különbségek miatt nem képesek a konvencionális erők nagyobb mértékű fejlesztésére. Ezért a fenti államok számára kifizetődőbb a relatíve olcsóbb nukleáris erők fejlesztése, amely ugyanakkor komoly társadalmi ellenállásba ütközik. A helyzetet tovább bonyolította az USA monetáris politikája, a 7:1 arányban az amerikai cégek számára kedvezőbb hadiipari termelés, továbbá a japán-amerikai technológiai együttműködés, amelyből az európaiak kimaradtak. A cikk szerint a problémák megoldása egy olyan kettős stratégia kidolgozása lenne, amelyben a felek egy időben oldanák meg a gazdasági és biztonsági problémákat.

¹⁹³ BLOOM, Bridget: Europe's patience wears thin, in: Financial Times, 1983. április 25., p. 18., Ez utóbbi ok kapcsán fontos megjegyezni, hogy a korábbi évek tapasztalatait figyelembe véve az amerikaiak új katonai taktika bevezetését kezdeményezték, amely hatással lehetett a NATO meglévő eljárás módjaira is.

¹⁹⁴ FROMM, Joseph: For western alliance, worst is over, but..., in: US News and World Report, 1983. június 06. p. 35.

¹⁹⁵ SULLIVAN, Scott: Children of protest, in: Newsweek, 1983. október 24., p. 44.

¹⁹⁶ HORMATS, Robert D.: Economics and peace, in: The New York Times, 1984. január 31., p. 23.

Ugyancsak a fenti időszakban a transzatlanti viták feloldására tett kísérletet Richard R. Burt az amerikai Külügyminisztérium kanadai és európai ügyekért felelős munkatársa.¹⁹⁷ Szerinte az egyik legfontosabb dolog, annak megértése, hogy a Nyugat-Európát érintő problémák, nehézségek jelentős mértékben befolyásolják az USA-t is és fordítva. A NATO-t illetően szerinte a hagyományos erők növelésére és a technológiai fejlesztésekre kell fektetni a hangsúlyt.

1984 áprilisában a Newsweekben hosszan elemezte a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseit Scott Sullivan.¹⁹⁸ Részletesen kitér a különböző gazdasági, katonai kérdésekre, amelyek eredményeként azt állapítja meg, hogy Európa nagyon hosszú időre elvesztette vezető szerepét a világban. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy az „öreg földrész” nem menekülhet egy semleges szerepbe a problémák elől, mivel az a kommunizmus győzelmét jelentheti, amelyet nem engedhet meg magának Amerika.

A Financial Times 1984. április 10-ei száma a Nyugat-európai Uniót javasolja egy olyan fórumnak a tagok számára, ahol a fennálló vitás biztonsági kérdéseket eredményesen megvitathatják.¹⁹⁹ A cikk szerint ez a lépés egyben életet is lehelne az elmúlt évtizedekben kissé elfeledett védelmi szervezetbe. Egy későbbi beszámoló szerint a WEU tagjai ténylegesen megvitatták a szervezet újraélesztésének lehetőségét, mint egy olyan fórumét, amely alapvetően a politikai oldalait vizsgálná a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseinek.²⁰⁰

1984 nyarán egy hosszabb interjúban Lawrence S. Eagleburger, volt magas rangú amerikai külpolitikai tanácsadó és hivatalnok a NATO életben maradásának esélyét a meglévő vitákat és tendenciákat alapul véve a kétezres évre vonatkozóan 60-40%-ban határozta meg.²⁰¹ Szerinte a NATO az idő múlásával és a problémák gyarapodásával egyre jobban elveszti erejét, lassan élettelené válik. A transzatlanti kapcsolatokban fellelhető problémákat arra is visszavezette, hogy az USA figyelme egyre jobban a csendes-óceáni térség felé fordult az idők során, elsősorban, ami a kereskedelmi kérdéseket illeti. *A megoldások tekintetében Eagleburger a meglévő különbségek „menedzseléséről” beszélt, amelynek egyik konkrét megnyilvánulása az lehetett volna, hogy az amerikaiak hagyják jobban érvényesülni az európai hadiipart.*

Ugyancsak a fent időszakban nyilatkozott Jeane J. Kirkpatrick az USA ENSZ nagykövete a transzatlanti kapcsolatokról.²⁰² A vitás kérdések elemzésében kiemeli, hogy a demokráciák dinamikája, különös tekintettel a meghatározott periódusonként történő választásokra döntő módon befolyásolják a transzatlanti kapcsolatok minőségét. Ezek a változások, azonban túl gyorsan és radikálisan jelennek meg egy olyan szervezetben, mint a NATO, amely viszont egy folyamatosan meglévő kihívást kell, hogy kezeljen, nevezetesen a szovjet fenyegetést. *Véleménye szerint a transzatlanti kapcsolatok túl fogják élni az időről-időre felmerülő szakítópróbákat a közös civilizációs háttér miatt.* Kirkpatrick megerősítette az amerikaiak azon szándékát, hogy az USA a jövőben is vállvetve kíván együtt dolgozni az európaiakkal.

A The New York Times 1985. január 18-ai száma a biztonsági és gazdasági összefüggésekre hívja fel a figyelmet.²⁰³ A cikk szerint *a transzatlanti kapcsolatokban fennálló vitás kérdéseket, amelyeknek a kezdőpontja a gazdaság a végpontja a védelem, végső soron a*

¹⁹⁷ BURT, Richard R.: The atlantic relationship, in: Department of State Bulletin, 1984. március, p. 44.

¹⁹⁸ SULLIVAN, Scott: The Decline of Europe, in: Newsweek, 1984. április 09., p. 44.

¹⁹⁹ Cooperation on defence, in: Financial Times, 1984. április 10., p. 18.

²⁰⁰ BLOOM, Bridget: Europe flexes a long-neglected defensive arm; revival of the WEU, in: Financial Times, 1984. június 15., p. 2.

²⁰¹ Interview with Lawrence Eagleburger, in: US News & World Report, 1984. június 11., p. 33.

²⁰² Address before the National Committee on American Foreign Policy in New York City on April 30, 1984., in: Department of State Bulletin, 1984. július

²⁰³ HORMATS, Robert D.: Western economics and security, in: The New York Times, 1985. január 18., p. 27.

transzatlanti kereskedelem felgyorsításával és megkönnyítésével lehet feloldani, amelynek szerves részét képezi a védelmi eszközök kereskedelme.

Ugyancsak januárban a The Washington Post a nyugat-európai országokban hamarosan bekövetkező választásokra hívja fel a figyelmet, amelyek adott esetben felerősíthetik a vitás kérdéseket az Atlanti-óceán két partja között.²⁰⁴

1985 februárjában Peter J. Parish a The New York Times hasábjain az amerikai történelem európaiak általi felfogásáról írt.²⁰⁵ Írásában kifejti *az amerikai gondolkodás kettős irányát, amely egyszerre van jelen, és amely egyrészt a múlt felé fordul, másrészt pedig a jövőbe tekint. Szerinte az európaiak jobban megértik az amerikaiakat, ha a különböző eseményeket nem különválasztva tanulmányozzák, hanem egy „kétirányú” utcaként.*

1986 májusában Christopher Bertram arra hívta fel a figyelmet, hogy a meglévő vitás kérdések döntő többségét az elmúlt időszakban nem a Szovjetunió okozta, hanem a nyugati államok közötti „belső” ellentétek, amelyek kiéleződése szerinte a „harmadik világ” országainak és a nemzetközi terrorizmus eltérő megítéléséhez köthetőek.²⁰⁶

Ugyancsak a fenti időszakban Richard Burt az USA a Német Szövetségi Köztársaságba delegált nagykövete a védelmi problémák feloldására egy egységesen és adott esetben katonailag önállóan is lépni képes európai közösség kialakítását javasolta.²⁰⁷

Nem sokkal később a kanadaiak arra hívták fel az amerikaiak figyelmét, hogy azoknak valamelyest enyhíteniük kellene a túl szigorú kelet-nyugati politikájukon, nagyobb teret engedve az európai államoknak a leszerelési kérdések megvitatásában.²⁰⁸ Ugyanakkor *a kanadaiak azt is elismerték, hogy kevés befolyásuk van a transzatlanti kapcsolatok formálásában.*

A The Guardian 1987 januárjában *párhuzamot von a transzatlanti kereskedelmi háború és annak a transzatlanti kapcsolatokra kifejtett hatása között.*²⁰⁹ A cikk ennek első jeleit a 70-es évek elejére teszi, amelynek *folytatásaként a viták begyűrűztek egészen a NATO-ig.* A kereskedelmi háború egyik legfőbb okaként ekkora már egyértelműen a(z) (amerikai) protekcionista politikát tették felelőssé, amely ellen Francois Mitterrand francia elnök határozott fellépést sürgetett.²¹⁰

A The New York Times nem sokkal későbbi száma általánosságban azt állapítja meg, hogy *a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseinek növekedése a Reagan-adminisztráció nehezen kiszámítható külpolitikai lépéseinek tudható be.*²¹¹ A cikk a kényes kérdések között említette az 1972-es szovjet-amerikai ABM-megállapodás (ABM - Anti Ballistic Missile) megsértését a védelmi eszközök ürbe történő telepítésével²¹², a terroristákkal való eltérő bánásmód megítélését és a kereskedelmi vitákat.

A kanadai Toronto Star 1987. szeptember 13-ai száma arról ír, hogy Európa mozgásba lendült, amely alapvetően négy területen figyelhető meg: a német újraegyesítés kérdésének

²⁰⁴ GEYELIN, Philip: Europe's Timetables, in: The Washington Post, 1985. január 21., p.15.

²⁰⁵ PARISH, Peter J.: American history arrives in Europe, in: The New York Times, 1985. február 03., sec. 7, p. 1.

²⁰⁶ BERTRAM, Christopher: High-sounding resolutions will not stop the rot, in: Manchester Guardian Weekly, 1986. május 04., p.10.

²⁰⁷ BURT, Richard: Why America and Europe clashed, in: The New York Times, 1986. május 07., p.31.

²⁰⁸ GWYN, Richard: Why Europe should be target peace efforts, in: The Toronto Star, Toronto, 1986. november 19., p.23.

²⁰⁹ PALMER, John: Agenda: Atlantic trade winds blowing towards war, in: The Guardian, London, 1987. január 05.

²¹⁰ French president urges war on protectionism, in: The Associated Press, 1987. január 15.

²¹¹ MARKHAM, James M.: Disquiet in the Alliance; European officials feeling US is adrift, question Reagan's grip on foreign agenda, in: The New York Times; 1987. február 10., p.1.

²¹² Az 1972. évi ABM-megállapodás az Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak egyaránt mindössze egyetlen körzet oltalmazására szolgáló rakétaelhárító védelmi rendszer telepítését engedélyezte.

felelősödésében, a keletnémet és a nyugatnémet kapcsolatok változásában, a közép-európai országok újonnan kialakult helyzete kapcsán, illetve az európai „védelmi” pillér gondolatának előtérbe kerülésével.²¹³

A The Times 1988. november 15-ei száma arra hívja fel az újonnan megválasztott amerikai elnök, George Bush figyelmét, hogy a transzatlanti kapcsolatrendszerben meglévő két fő problémát: a Gorbacsov által okozott növekvő szovjet befolyást Nyugat-Európára (különösen, ami az NSZK-t illeti) és a NATO elavultnak tűnő stratégiáját mihamarabb kezelnie kell.²¹⁴

1988 végére a transzatlanti biztonsági kapcsolatokban egyre inkább központi kérdéssé vált az „európai pillér” erősítésének kérdése, annak előnyei és hátrányai. A kérdés megvitatására számos konferenciát rendeztek ekkoriban az USA-ban is, amelyek közül példaként említhetők az Institute for Foreign Policy Analysis (Külpolitikai Elemzések Intézete) rendezvényei az európai biztonság változó természetéről²¹⁵, valamint a NATO európai részének erősítéséről.²¹⁶

1989 októberében Lawrence S. Eagleburger az amerikai szenátus európai ügyekkel foglalkozó bizottsága előtt elemezte az Európában zajló események hatásait az elkövetkezendő 10 évre vonatkozóan.²¹⁷ Szerinte a későbbiek során az amerikai-európai kapcsolatok – tekintettel az „öreg földrész” még erősebb integrációjára - a jövőben még komplikáltabbakká válnak, éppen ezért *az Egyesült Államoknak még jobban szem előtt kell tartania az alapvető célkitűzéseket: nevezetesen egy szoros transzatlanti együttműködés fenntartását és egy kevésbé megosztott Európa támogatását, amely alapvetően a nyugati értékekre épül.* E célok elérését alapvetően a gazdasági, a külkapcsolatok és a biztonságpolitikai területeken tartotta szükségesnek oly módon, hogy közben erősíteni kívánta az európai integrációt, a kelet-európai demokratikus változásokat illetve a NATO-t.

1990 elején az amerikai Cato Intézet nagyszabású konferenciát rendezett, amely az a hidegháború utáni amerikai külpolitika várható irányát elemezte a nyugat-európai kapcsolatok irányában.²¹⁸ E tekintetben kiemelkedően fontosnak tartották a résztvevők a német újraegyesítés, a NATO jövőjét, illetve a Szovjetunióval történő bánásmód kérdéseit.

1990. február 25-én a New York Times arról írt, hogy a hidegháború vége sajátos zavart okoz a transzatlanti kapcsolatokban, ugyanis eddig a „hidegvérű” döntések Washingtonban, Párizsban, illetve Londonban születtek meg, *azonban mostantól fel kell készülni a nehezen meghatározható fejleményekre is,* amelyek példának okáért Moszkvából, Varsóból, Bonnól vagy éppen Berlinből indulhatnak ki.²¹⁹

1990. április 15-én Alan Riding a New York Times hasábjain *négy kérdésben foglalja össze azokat a vitás kérdéseket, amelyek jelen voltak a transzatlanti kapcsolatokban: Mi lesz az USA jövőbeni szerepe Európában?; Szükség lesz-e a NATO-ra a jövőben is, ha a szovjet fenyegetés megszűnik?; A Varsói Szerződés átalakul-e egy demokratikus alapon működő szer-*

²¹³ GWYN, Richard: Something big happening in Europe, in: The Toronto Star, Toronto, 1987. szeptember 13., p. 2.

²¹⁴ BINNENDIJK, Hans: Time to patch up NATO, in: The Times, London, 1988. november 15., p. 9.

²¹⁵ „The changing context of European Security”, konferencia, Institute for Foreign Policy Analysis, in: Federal News Service, 1988. november 28.

²¹⁶ „Building NATO’s European pillar: prospects and problems”, konferencia, Institute for Foreign Policy Analysis, in: Federal News Service, 1988. november 28.

²¹⁷ EAGLEBURGER, Lawrence: The challenge of the European landscape in the 1990s, in: Department of State Bulletin, Washington, 1989. október, p. 37.

²¹⁸ „Strategic disengagement: foreign policy in the post cold war era”, konferencia, CATO Institute, in: Federal News Service, 1990. január 17.

²¹⁹ RIDING, Alan: Western Europe is edgy over the US and much else, in: The New York Times, 1990. február 25., p. 1.

vezetté?; Az Európai Közösség lesz-e az egyik pillére a regionális biztonságnek vagy sem?²²⁰ A fenti négy kérdésre a cikkíró szerint számos válasz lehetséges, és legalább ugyanannyi elutasítás is, ugyanakkor a sorok mögött egyértelmű, hogy az USA csekélyebb, de legalább is más szerepet fog játszani a megújuló Európában.

Ugyanebben az időszakban Henry Kissinger, volt amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó Európa újraformálása kapcsán - tekintettel ez egyesült Németország „kényes” helyzetére - azt a javaslatot tette, hogy egy „semleges övezet” létrehozása lenne a legjobb Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország bevonásával az osztrák minta alapján.²²¹ Ez az övezet egyrészt megnyugtatón Nyugat-Európát a szovjet támadástól, másrészt kielégítené a szovjeteket is, akik ezáltal kevésbé tartanának Németországtól. Véleménye szerint ez az új európai biztonsági rendszer ismét közelebb hozná Nyugat-Európát és az Egyesült Államokat, hiszen annak kialakítása folyamatos egyeztetéseket és együttműködést követel.

A kanadaiak szerint 1990 októbere Németország hivatalos újraegyesítése kapcsán várható hatásoktól volt hangos a transzatlanti kapcsolatokban, ugyanis amíg Franciaország és Lengyelország aggályosnak tartotta az események várható kimenetelét, addig a Szovjetunió és az USA teljes elégedettséggel kezelte azt.²²² Ugyanebben a hónapban a The Washington Post szerint az is világossá vált, hogy az újraegyesülő Európa és abban különösen a 12 tagállammal rendelkező Európai Közösség a Kuvait Irak által történő lerohanása kapcsán nem képes meghatározni közös külpolitikai érdekeit, és ebből kifolyólag nem tud közös akciókat végrehajtani.²²³ A lap szerint ez egyben előrevetíti azt a kérdést, hogy ki fogja a nemzetközi kapcsolatokat dominálni a jövőben?

A The Guardian 1990. novemberében azt írta, hogy a transzatlanti kapcsolatokban „a szovjet fenyegetés megszűnése felett érzett eufóriát...egy új fajta amerikai óvatosság és irritáció vette át”.²²⁴ Ez alapvetően abból fakadt, hogy az USA nem látta át az „Európa Erőd (Fortress Europe)” jövőbeni gazdasági és biztonságpolitikai lépéseit, mi több, félőnek tartotta, hogy Európa teljesen a saját kezébe veszi az irányítást a régi földrészen. A Financial Times a fenti kérdéshez kapcsolódóan három fő területet sorol fel az Európa jövőjét illető vitás kérdések kapcsán: a külpolitikát, az európai intézmények demokratikus legitimitációját, illetve a hatékonyságot.²²⁵

²²⁰ RIDING, Alan: Redoing Europe: Part of the problem is too many solutions, in: The New York Times, 1990. április 15., p. 7.

²²¹ KISSINGER, Henry: A plan for Europe, in: Newsweek, 1990. június 18. p. 32.

²²² GWYN, Richard: Reborn Germany set to emerge, in: The Toronto Star, 1990. október 01., p.4.

²²³ HOAGLAND, Jim: Saddam's sand in the gears..., in: The Washington Post, 1990. október 25., p.23.

²²⁴ WALKER, Martin: Americans fear they may be left out in the cold, in: The Guardian, London, 1990. november 17.

²²⁵ BUCHAN, David: Economic giant, political pygmy, in: The Financial Times, London, 1990. november 26., p.14.

KÖVETKEZTETÉSEK

- A II. világháború után az Egyesült Államok és a nyugat-európai államok között létrejött egy olyan gazdasági és védelmi megállapodás, amelynek alapját a közös érdekek és értékek jelentették. A megállapodás fő célját a kommunizmus elterjedésének megakadályozása jelentette.
- A megállapodás egy *olyan egyenrangú politikai viszonyt* feltételezett az USA és a nyugat-európai államok között, amelynek az adott történelmi helyzetben nem volt realitása.
- A megállapodás *megkötését alapvetően külső tényezők indokolták*, így abból akaratlanul is kimaradtak a nagyon összetett, belső relációk. Ezek kiterjedtek a résztvevő országok közötti két- és többoldalú kapcsolatokra és a belpolitikai kérdésekre egyaránt.
- A transzatlanti közösség tagjai között kialakított gazdasági és védelmi együttműködés az idő múlásával egyre bonyolultabbá vált, a különböző eljárásmodok egyre többször kaptak eltérő értelmezést.
- A transzatlanti kapcsolatokban megjelenő vitás kérdések a Szovjetuniót elégedettséggel töltötték el, amelynek hasznát nemcsak ideológiai síkon látta, hanem gazdasági területeken is. A szovjetek igyekeztek kihasználni a nézeteltérésekből fakadó előnyöket, amelyek végső soron az amerikaiak pozícióját erősítették az európaiakkal szemben a transzatlanti kapcsolatokban.
- A 70-es évek közepétől a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseinek megítéléséből már a nyugati társadalmak is egyre jobban kivették részüket. Ugyanakkor a közösség döntéshozatalában továbbra is a politikai-katonai faktor dominált az aktuális társadalmi attitűdökkel (például tömegmegmozdulások) szemben.
- Az egyre elmélyülő transzatlanti kapcsolatrendszerre egyre többször hatottak a világ más területein lezajlott események, amelyek eltérő megítélése is újabb vitákat okozott.
- A hidegháború kezdeti időszakában a felek létrehozták a gazdasági és védelmi együttműködés kereteit és kialakították annak eljárásmodjait. Ebben az időszakban kezdtek el kialakulni a későbbi komoly nézeteltérések okai.
- A hidegháború közepére (a 60-as évek végére és a 70-es évek elejére) nagyon sok tény arra mutatott, hogy a viták felerősödtek. Ez alapvetően annak volt köszönhető, hogy a nyugat-európai államok egyre növekvő mértékben kívánták elsősorban politikai és gazdasági mozgásterüket növelni a transzatlanti kapcsolatrendszerben, ugyanakkor biztonság- és védelempolitikai függőségük az Egyesült Államoktól nem tette lehetővé bizonyos határok átlépését.
- A hidegháború utolsó időszakában úgy tűnt, hogy a viták okaira egyre több magyarázat, és ezzel párhuzamosan egyre több megoldási javaslat is született.
- A hidegháború során egyre növekvő számú vitás kérdések alapvetően nem gyengítették meg a transzatlanti közösséget, sőt nagyban hozzájárultak a felmerülő problémák több oldalról való megközelítéséhez, így a lehető legjobb eljárásmod kiválasztásához.

3. FEJEZET

A TRANSZATLANTI VITA KÖZPONTI KÉRDÉSEI 1991-2005 KÖZÖTT

3.1. A transzatlanti kapcsolatok rövid áttekintése a hidegháború után

Kétségtelen tény, hogy a hidegháború befejeződésével jelentős változások következtek be a nemzetközi kapcsolatokban: a világrend számos szakértő szerint egypólusúvá, mások szerint többpólusúvá vált; megjelent a globális nemzetközi terrorizmus; a biztonsági kockázatok, fenyegetések és kihívások sokkal összetettebbé, kifinomultabbá váltak; megkezdődött és napjainkban is zajlik az európai gazdasági és védelmi integráció. Szembesültünk a globalizáció előnyeivel és hátrányaival, előbbieik közé többek között a világgazdaság erősödése, a kommunikáció felgyorsulása, a technológiai és informatikai innováció hatékonyabbá válása, új piacok létrejötte, a multilaterális gazdasági együttműködés fejlődése és a hatékonyabb kormányzás lehetősége sorolható. A hátrányok között a régiók közötti különbségek további növekedését, a társadalmi bizonytalanság felerősödését, az információk hitelességének és titkosításának problematikáját, a szervezett bűnözés világméretűvé válását, és a tömegpusztító fegyverek elterjedését találhatjuk meg.²²⁶

Az elmúlt 15 évben számos helyen fegyveres konfliktusok zajlottak le, amelyek közül különösen érzékenyen érintette a nemzetközi közösséget a balkáni háború, amely magával hozta a modern válságkezelés politikai, gazdasági és katonai vonatkozásainak elméleti megalapozását és gyakorlati alkalmazását.²²⁷ Biztonságfelfogásunk még összetettebb lett: a 90-es években elfogadottá vált politikai, gazdasági, katonai, környezeti és társadalmi biztonságot kiegészítették az informatikai, jogi, belügyi biztonság kérdései. Ennek megfelelően változtak a különböző biztonságpolitikai kérdésekre adott és adandó válaszok is: ennek egyik legjobb példáját az USA nemzeti biztonsági stratégiájának jelentős változásai nyújtják számunkra.²²⁸ A változások mellett azonban néhány dolog továbbra is változatlan maradt: továbbra is az Egyesült Államoké a világ legerősebb katonai és gazdasági potenciálja; Európa továbbra is egy gazdasági-monetáris egység megteremtésén fáradozik, miközben azt olykor jelentős belső viták nehezítik.

A hidegháború végével azok a prioritások, amelyek meghatározták a transzatlanti kapcsolatszerben vezető szerepet birtokló USA külpolitikai törekvéseit, még ha a Közel-Kelet és Nyugat-Ázsia továbbra is „forró” térség maradt, részben vagy teljesen megszűntek, helyüket más stratégiai célok vették át.²²⁹ Idősebb George Bush elnöksége alatt a legfontosabb külpolitikai cél Németország és Európa újraegyesítése volt oly módon, hogy az a lehető legkevesebb megaláztatást jelentse a Szovjetunióknak. Ez hatalmas vállalkozás volt, amelyben Franciaország és Németország nagyon fontos szerepet játszott, bár úgy tűnik, hogy ez a tény napjainkra

²²⁶Challenges of the Global Security, szerkesztette: FLANAGAN, Stephen J. és FROST, Ellen L. és KUGLER, Richard L., National Defense University Institute for National Strategic Studies, Washinton D.C., 2001, p. 5.

²²⁷ Lásd: RESPERGER, István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során, PhD értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2001

²²⁸ Lásd: például az ún. „preemptív csapás” beemelése az USA 2002-es nemzeti biztonsági stratégiájába.

²²⁹HOFFMANN, Stanley: The crisis in transatlantic relations, in: Shift or Rift: Assessing US-EU Relations after Iraq, szerkesztette: LINDSTROM, Gustav, European Union Institute for Security Studies, 2003, p. 14.

feledésbe merült. Az első Öböl-háború idején, bár a NATO maga csekély, de nem elhanyagolható szerepet játszott, a szövetséges erők számos államot képviseltek, legjelentősebb mértékben Nagy-Britanniát és Franciaországot. Bill Clinton elnöksége alatt az Atlanti-óceán mindkét partján a legfontosabb törekvés a jó kapcsolatok ápolása volt Oroszországgal, amely bár a legelején az orosz nukleáris arzenál csökkentését és elterjedésének megakadályozását jelentette, a későbbiek során mégis Jelcin orosz elnökkel való kiváló együttműködést hozta magával, amely által lehetővé vált a NATO bővítés sikeres előkészítése és későbbi eredményes lebonyolítása. Amikor 1997-ben Madeleine Albright lett az USA új külügyminisztere, az Oroszországhoz fűződő jó viszony fenntartása és a transzatlanti kapcsolatok ápolása továbbra is az amerikai prioritások között szerepeltek. Albright asszony kétségkívül értékes szerepet játszott ebben, még ha gyakran türelmetlen volt az európaiakkal, azok bizonyos esetekben történt megosztottságát és hezitálását látva. 1992-től egészen az 1999-es koszovói háborúig Jugoszlávia véres megosztottsága volt a transzatlanti kapcsolatok fő témaköre. A fenti időszakon belül 1995-ig éltük át a legérzékenyebb periódust, amelyben a nemzetközi közösség együttműködése lassan de biztosan fejlődött, beleértve az erő alkalmazásának kérdését is.

George W. Bush a 2000-es amerikai elnökválasztási kampány során sokszor bizonytalanodott a leendő külpolitikai irányvonal kapcsán, kivételt ez alól csupán a boszniai és koszovói nemzet-építéshez hasonló műveletek kapcsán történt konkrét megnyilatkozásai és szerény külügyi tevékenységről szóló elképzelései jelentették.

Az amerikai külpolitikai és transzatlanti célkitűzések Bush hivatalba lépése után nem sokkal gyökeresen megváltoztak, a 2001. szeptember 11-i sokkoló terrortámadásoknak „köszönhetően”. Ettől kezdve az USA háborúba lépett a terror ellen, ez a háború lett az amerikai biztonság- és védelempolitikai célkitűzések alfája és omegája. Ezzel párhuzamosan a háborúban történő együttműködésre buzdította a Föld más országait. A háború megindításakor már nem Európa játszotta a legfontosabb szerepet, hanem azok a területek, ahol a terroristák támogatásra lel(het)tek, így elsőként a tálibok által uralt Afganisztán. Amikor a terrortámadással összefüggésben – történetében először - a NATO életbe léptette az ún. 5 cikkelyt, az annak alapján felajánlott segítségnyújtást az amerikai védelmi miniszter, Donald Rumsfeld nyíltan elutasította.

Az USA 2002-ben kiadott nemzetbiztonsági stratégiájának bizonyos elemei, így különösen az előzetes feltételezéseken nyugvó ún. „preemptív csapás” alkalmazásának lehetősége nemcsak terrorista csoportok, hanem „gyanús”, azokat támogató vagy rejtegető államok ellen egyértelműen nézeteltérést generált az USA és európai szövetségesei között.

A 2003-as évben a nemzetközi kapcsolatok terén a legnagyobb hangsúlyt Irak kapta. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy a nemzetközi közösség tagjai vitatták azt, hogy a Szaddam Husszein vezette ország valójában mekkora fenyegetést jelentett, hanem abban is, hogy sokan megkérdőjelezték az Amerikai Egyesült Államok által megindított háború jogosságát. A nézeteltérések egyre erősödő vitákká terebélyesedtek elsősorban Európa és az USA között, mi több az Európai Unión belül is jelentős szembenállást okoztak. Az európai államok lakosai számos alkalommal tüntettek az iraki háború ellen²³⁰, a különböző országokban végzett közvélemény-kutatások pedig azt mutatták, hogy egyre többen szemlélik gyanakvással az Egyesült Államok világpolitikáját. Bár időről-időre politikai nyilatkozatok láttak napvilágot a transzatlanti kapcsolatrendszer fontosságáról, mégis számos szakértő a fenti eseménysorozat kapcsán az ún. „transzatlanti vita” egyik újabb, eddig kétségkívül a legjelentősebb epizódját vélte felfedezni.

²³⁰ Shift or Rift: Assessing US-EU Relations after Iraq, szerkesztette: LINDSTROM, Gustav, European Union Institute for Security Studies, 2003, p. 7.

Az „iraki kérdés” úgy tűnt, hogy viszonylag hosszú időn át elvonta a transzatlanti közösség figyelmét más, lényeges kérdésekről, azonban az iráni és az észak-koreai atomprogram, a feltelezett terroristákkal való amerikai bánásmód egyértelműen az elmúlt évek központi kérdéseivé váltak az amerikai-európai kapcsolatokban. A 2005-ös Oroszország-Ukrajna közötti energiaellátási vita pedig arra mutatott rá, hogy a transzatlanti kapcsolatokat át kell értékelní az energiabiztonság területein is.

A 2006-os év februárjában úgy tűnt, hogy valamelyest megnyugodtak a kedélyek, ugyanis a német kancellár egyértelműen hitet tett a transzatlanti kapcsolatok fontossága mellett.²³¹ Ennek bizonyítékeként fél évvel később már arról kaphattunk hírt, hogy egy transzatlanti szabad kereskedelem ötletének felvetését fontolgatták a német kormány jobbközép politikusai Németország 2007 januárjában kezdődő EU-elnöksége idején.²³²

A hidegháború utáni másfél évtized számos területen próbára tette a transzatlanti kapcsolatokat. Az alábbiakban azokat a legfontosabb kérdéseket vizsgálom, amelyek tartalmuknál és hatásuknál fogva a legnagyobb befolyást gyakorolták a transzatlanti kapcsolatokra az elmúlt tizenöt évben.

3.2. Franciaország, Nagy-Britannia és Németország hidegháború utáni biztonságpolitikája a transzatlanti kapcsolatok tükrében

2003 januárjában Donald Rumsfeld a Franciaországgal és Németországgal az iraki rendszer elleni katonai beavatkozás szükségességéről szóló vita csúcspontján Franciaországot és Németországot „Régi Európának” titulálta, míg Nagy-Britanniát illetően az amerikaiak dicsőően szóltak a két ország közötti fél évszázados „speciális kapcsolatáról”. A kifejezések egyértelműen utaltak arra a folyamatra, amelynek során a transzatlanti kapcsolatokban élesen különválni látszottak a volt nyugat-európai országok és a kelet-európai országok álláspontjai, mi több, a régi szövetségesek között is jelentős nézeteltérések mutatkoztak.

Nyilvánvaló, hogy a kialakult helyzet egy hosszabb folyamat eredménye, amelyben a fenti országok nemzeti biztonsági érdekei más-más szemszögből kerültek megközelítésre. Franciaország, Nagy-Britannia és Németország hidegháború utáni biztonságpolitikája hasonlóságokat és eltéréseket egyaránt mutat, amelyek értelmezéséhez fontos adalékul szolgálhat az elmúlt másfél évtizedben a transzatlanti biztonsági közösségben betöltött szerepvállalásuk.

3.2.1. Franciaország és a transzatlanti biztonság

A hidegháború során Franciaország szerepét egyfajta kontrollként, adott esetben pedig az USA politikájának alternatívájaként határozhatjuk meg. Ennek egyik legjelentősebb eseménye 1966-ban az volt, amikor Franciaország kilépett a NATO katonai szervezetéből. Az Egyesült Államok növekvő befolyása a hidegháború befejeződésével tovább növelte a francia-amerikai nézeteltérések számát és intenzitását egyaránt, amelynek eddigi legjelentősebb állomása a 2003-as iraki háború volt, amelynek során Franciaország határozottan szembe helyezkedett az amerikai állásponttal.²³³

²³¹ INOTAI Edit: Teherán politikája a náci fenyegetést idézi Merkelnek, in: Népszabadság Online, <http://www.nol.hu/cikk/393169/>, letöltve: 2006. március 30.

²³² Transzatlanti akadályok, in: Világgazdaság Online, in: <http://www.vg.hu/nyomtat.php?cikk=142624>, letöltve: 2006. szeptember 26.

²³³ Az ENSZ BT-ben Franciaország élt vétőjogával az amerikai javaslat ellen, amely felhatalmazást adott volna erő alkalmazására Irakkal szemben.

A szembenállás karakterisztikája két alapvető okban lelhető fel: az egyik szerint az amerikai politikai, gazdasági, katonai és kulturális befolyás töretlen erősödése a francia törekvésekkel szemben jelentős mértékben növelte azok csaldóttóságát. A másik ok szerint a franciák rendkívül nehezteltek az Egyesült Államokra amiatt, hogy az európai (de leginkább francia és német) szövetségesek támogatása és/vagy az ENSZ BT felhatalmazása nélkül tervezett meg és hajtott végre olyan akciókat, amelyek – legalábbis francia szemszögből – teljesen jogosulatlanok voltak, különös tekintettel azok preemptív jellegére.

Tény ugyanakkor, hogy a fenti két tényező említése nem elegendő a francia-amerikai kapcsolatok vitás kérdéseinek megítélésakor, hiszen azok a valóságban sokkal összetettebb módon jelentek meg. E tekintetben vizsgálnunk kell

- a hidegháború utáni francia biztonságpolitikai törekvések változásait,
- azt a vitát, amely szerint a francia biztonsági érdekeknek jobban megfelel-e az USA-val történő szorosabb együttműködés vagy a független európai biztonság- és védelempolitikai (ESDP-European Security and Defense Policy) törekvések támogatása,
- azokat az eszközöket, amelyek felhasználása leginkább erősítheti a francia és a transzatlanti biztonságot,
- azokat a francia elképzeléseket, amelyek a jövőbeni transzatlanti biztonságpolitikai kapcsolatrendszerhez kötődnek.

A francia biztonságpolitikai törekvések a hidegháborúban alapvetően ellentétesnek ítélték meg, hiszen míg egyrészt a Szovjetunió elleni fellépés kapcsán támogatták az amerikai elképzeléseket, addig a szövetségi rendszeren belül rendre ellensúlyt képeztek. Ez a kettősség Henry A. Kissinger²³⁴ szerint azért is jöhetett létre, mivel míg *a franciák tisztában voltak saját korlátaikkal az amerikaiak (katonai) fölényét tekintve, ugyanakkor kihasználták a saját nemzeti érdekeik minden lehetséges módon történő érvényesítését a transzatlanti és elsősorban az európai erőterben, amellyel az amerikaiak többnyire nem kívántak foglalkozni.*²³⁵

A 70-es évek közepétől, de különösen a 80-as években a hidegháború enyhülésekor a franciák egyre nagyobb mértékben koncentráltak egy függetlenebb európai fellépés kialakítására, amelynek alapját alapvetően az Európai Gazdasági Közösség képezte.

A Szovjetunió felbomlása egyben az egyetlen látható és közös ellenség eltűnését is jelentette, amely alapvetően arra készítette Franciaországot, hogy átgondolja nemzeti biztonsági érdekeit. A hidegháború utáni francia biztonságpolitikai perspektíva alapvetően három: a hazai (belbiztonsági), az európai (kontinentális) és a transzatlanti elemből tevődik össze.

A belbiztonsági kérdések központjában az a tény áll, hogy Franciaországban öt és hétmillió közöttire tehető muzulmán él, akik nagy többsége nem részesül a társadalom többi részét megillető gazdasági és politikai előnyökből. Tekintettel erre, nem véletlen, hogy igyekezzenek elkerülni mindenféle konfrontációra okot adó lehetőséget, amelyből értelemszerűen adódik, hogy a francia külpolitikai megnyilvánulások az arab államok esetében gyakran sokkal „puhábbak”, mint az amerikaiak. Másik oldalról tekintve úgy is fogalmazhatnánk, hogy ha már a muzulmánok társadalmi integrációja nem sikerült maradéktalanul, az esetleges radikalizálódásukat mindenképp el kívánják kerülni, így ez is befolyásolja a transzatlanti kapcsolatok francia megközelítését.

A hidegháború utáni francia biztonságpolitika európai vagy kontinentális összetevői alapvetően két részre oszthatók: egyrészt továbbra is követik a francia presztízs növelésére már a hidegháborúban is alkalmazott „technikákat”, különös tekintettel azokra, amelyekkel az európai belső és külső gazdasági és politikai integrációt – természetesen francia vezetéssel – elmélyíthetik. Másrészt sikerrel kezdeményezték és alakították ki az európai Gyorsreagálású Erők

²³⁴ Henry A. Kissinger amerikai külügyminiszter volt 1973-1977 között.

²³⁵ KISSINGER, Henry A.: Does America need a foreign policy?, New York, Simon and Shuster, 2001, p. 50-51.

(RRF - Rapid Reaction Force) koncepcióját, amelynek segítségével az európaiak önállóan is részt vehetnek olyan műveletekben, amelyekben az amerikaiak nem kívánnak tevékeny szerepet játszani. Jól lehet, hogy a fenti erő idáig „éles helyzetben” nem került alkalmazásra, mégis jól mutatja azt a francia törekvést – amelyet például a németek támogatnak a britek már kevésbé –, hogy Európa katonai értelemben is képezzen ellensúlyt az USA-val szemben. A franciák a britekkel szemben alapvetően a fenti erőket olyan autonóm eszközként képzelték el, amelyek adott esetben történő bevetése lehetséges lenne direkt amerikai támogatás nélkül is. A britek álláspontja szerint, amely jóval közelebb állt az amerikai elképzelésekhez az RRF inkább kiegészítő eleme lehetett volna a NATO-nak, lehetőséget adva arra a Szövetségnek egyfajta nagyobb rugalmasságra abban a kérdésben, hogy mikor, milyen csapatokat és hová küldjön. Kétségtelen tény, hogy a fenti kérdés eltérő megítélése újabb nehézségeket okozott a francia-amerikai kapcsolatokban. Ebben a kérdésben fontos megemlíteni azt is, hogy az RRF koncepciója közvetve hozzájárul a francia presztízs növeléséhez nemcsak Európán belül, hanem a világ más területein is.

A francia biztonságpolitika a transzatlanti kapcsolatokban sajátos „kétirányúságot” mutat. Ennek egy iránya szerint Franciaország elfogadja és támogatja az amerikai vezetést az olyan helyzetekben, amikor saját erejéből nem képes az adott – elsősorban regionális – veszélyhelyzetet kezelni. Ennek egyik legjellemzőbb példája az 1991-94 között a Balkánon lezajlott háborúk, illetve az 1999-ben a NATO által az egykori Jugoszlávia területén végrehajtott hadműveletek. Amerika támogatása ebben a helyzetben három fontos előnnyel járt Franciaország számára: egyrészt a térség stabilitásának kialakítása elkerülhetővé tette Európa nyugati fele számára jelentős biztonságpolitikai problémák – különösen a migráció – begyűrűzését. Másrészt a nemzetközi beavatkozás alapvetően multilaterális jellegű volt, és mint ilyen, kedvező teret adott a francia érdekek artikulálására. Harmadrészt részben a háborúval összefüggésben gyorsult fel a NATO bővítésének folyamata is, amely közvetlen hatást gyakorolt az Európai Unió bővítésére is. Ugyanakkor az amerikai vezető szerep arra is rámutatott, hogy sem Franciaország, sem más nyugat-európai állam nem képes saját erejét és presztízsét a nemzeti elvárásoknak megfelelően kivetíteni a térségben. Az 1999-ben a NATO által az egykori Jugoszlávia területén végrehajtott hadműveletek pedig egyértelműen bebizonyították, hogy égetően szükséges az európai légi hadműveleti képességek fejlesztése is, amelynek fontosságával nemcsak a franciák, hanem a németek és a britek is tisztában voltak.

A másik, a fentivel ellentétes irány szerint, Franciaország tartózkodik azon amerikai kezdeményezésektől, amelyek nem segítik önnön nemzeti érdekei érvényesítését. Így például a Szaddám Husszein vezette iraki rezsim megbuktatást célzó amerikai törekvéseket Chirac francia elnök még akkor se támogatta volna, ha az rendelkezett volna tömegpusztító fegyverekkel, mivel „azok nem jelentettek egyértelmű és azonnali veszélyt a régióra”, így – kissé szűkítve a kört – a francia érdekekre sem.²³⁶ Az Irak elleni katonai akcióban történő részvétel visszautasítása egyben egy olyan alternatíva felkínálása is volt, amely mögé felsorakozhattak mindazon európai és természetesen más államok, amelyek elleneztek az amerikai külpolitikát.

Ugyanakkor, kicsit hátrébb lépve az időben, a franciák korlátozott segítséget nyújtottak az amerikaiaknak a 2001. szeptember 11-ét követő az afganisztáni tálib rendszer megdöntésekor indított hadműveletben, attól tartva, hogy az Al-Kaida a franciaországi muzulmánok soraiból is toborozhat tagokat, amely alapvetően sértette volna a francia belbiztonsági érdekeket. Ez egyben azt is jelenti, hogy a fenti fő két irányvonalat kiegészítheti egy harmadik is, amely nyilvánvalóan kevésbé „látványos” mint az előbbi kettő, ugyanakkor illeszkedik a francia nemzeti biztonság fenntartásához.

²³⁶ „Le’Europe, c’est moi.”, in: The Economist, 2003. február 20., p.12.

A transzatlanti kapcsolatok és biztonság jövőjének francia megítélése nyilvánvalóan függ az elmúlt időszakból leszűrhető tapasztalatoktól. Ennek egyik legérzékenyebb pontja, a 2003-as amerikai beavatkozás Irakban, elsősorban azért lehet tanulságos számukra mivel az USA annak ellenére lépett háborúba, hogy legfontosabb szövetségesei (Franciaország és Németország) határozottan tiltakoztak ellene. A preemptív amerikai lépés egyrészt új lehetőségeket jelenthet Franciaország számára, ugyanakkor felveti annak szükségességét is, hogy miként lehet nagyobb hatást gyakorolni az amerikai elképzelésekre. A transzatlanti kapcsolatokban betöltött jövőbeni francia szerep abban nyilvánulhat meg, hogy Franciaország továbbra is törekszik európai vezető szerepét megőrizve támogatni a transzatlanti biztonság kérdéseiben meglévő amerikai elképzeléseket akkor és amennyiben, ha azok nem okoznak saját nemzeti érdekeire nézve semmilyen hátrányt. E tekintetben a franciák továbbra is használni fogják az eddig rendelkezésre álló „intézményes” eszközöket, mint például az EU-t és az ENSZ-et és nagy valószínűséggel továbbra is az élén járnak majd az önálló európai biztonságpolitikai kezdeményezéseknek. Ugyanakkor a jövőben, akár vezető nagyhatalmi kötelezettségük okán, jóval több energiát kell befektetniük a transzatlanti kapcsolatrendszer ápolásába, elkerülendő az olyan kényes szituációkat, mint amilyenek az amerikai-iraki háború esetében napvilágra kerültek.

Összességében véve tehát a franciák alapvetően rendelkeznek együttműködési készséggel a transzatlanti kapcsolatokban, amely nem jelenti azt, hogy bármi áron követik az amerikai elképzeléseket. A transzatlanti közösség értékeit és érdekeit alapvetően ők is magukénak tekintik és ennek megerősítését közvetett és közvetlen módon egyaránt támogatják. A térség biztonságának erősítése érdekében kifejtett törekvéseik nyomán követhetők mind az európai, mind a világ más területein ugyanúgy, mint a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem során.

3.2.2. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok: egy „speciális kapcsolat”

Kétségtelen tény, hogy Nagy-Britannia napjainkban még mindig előkelő helyet foglal el az országok rangsorában. Bár az ország a II. világháborút követően fokozatosan elvesztette globális befolyását, még mindig rendelkezik azzal a sajátos képességgel, amely lehetővé teszi számára nemzetközi kapcsolatokban, így a transzatlanti viszonyrendszerben is meglévő nézeteltérések áthidalását. E képesség jelentős mértékben az ország múltjából fakad, ugyanakkor napjainkban mégiscsak jóval nagyobb szerepet kap Nagy-Britannia kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszere és az a sajátos pozíció, amely egyrészt szervesen Európához köti, és magában foglalja az USA-val évtizedek óta meglévő „speciális kapcsolat” ápolását is.

E „kétirányú” és kölcsönös kapcsolatrendszer alapvetően egy „európai és egy atlanti hídfőre” osztható, amelyekben mindenképpen közös vonásnak tekinthető a hasonló történelmi múlt és a közösen vallott értékek és érdekek rendszere. Ugyanakkor az európai hídfő elsősorban gazdasági, politikai és az utóbbi időben egyre erősödő biztonságpolitikai közösséget jelent egy adott intézményrendszerrel, az Európai Unióval az ország számára. Az atlanti hídfő sokkal közvetlenebb, ha úgy tetszik „intimebb” viszonyt mutat: abban meghatározónak tekinthetők azok brit-amerikai formális és informális kapcsolatok, amelyek egyik legfontosabb hivatalos színtere a NATO. Nyilvánvaló, hogy e kettős pozíció tette lehetővé a britek számára egy olyan egyensúlyozó szerep kialakítását, amely megfelelő mértékben szolgálja az ország gazdasági, politikai, társadalmi és biztonsági érdekeit. A két hídfő közötti egyensúly fenntartása azonban korántsem jelenti azt, hogy Nagy-Britannia mindig a megoldások „mérési közepét” választja, sőt az egyik hídfő irányába történő elmozdulás teljesen megszokottnak mondható részükről, ugyanis az nem gyengíti adott pozíciójukat, sőt erősíti azt. Mindez persze egy nagyfokú alkalmazkodóképességet is feltételez, amelynek megvalósításában egy rendkívül tapasztalt és kiváló felkészültséggel rendelkező diplomáciai kar is rendelkezésre áll. Henry A.

Kissinger szerint mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ország jóval nagyobb befolyással bír, mint amennyit valós ereje feltételez.²³⁷

A hidegháború vége után bekövetkezett változások azonban Nagy-Britannia számára is szükségessé tették nemzeti biztonsági stratégiájának újragondolását és azt, hogy mekkora szerep hárul az országra a korábban már említett „euro-atlanti hídfők” között növekvő távolság áthidalása kapcsán. Ez utóbbit illetően az 1998-ban kiadott „Strategic Defense Review” elnevezéssel illetett dokumentum az egyik fő célként az rögzítették, hogy előnyösebb „a válság elébe menni, semmint hagyni azt megjelenni”.²³⁸ Ez a megállapítás, amely érdekes módon már sejtetni engedte a 2002-es amerikai nemzeti biztonsági stratégiában megfogalmazott és hírhedté vált előzetes feltételezésekre alapozott ún. preemptív csapás elvét, abból a brit felfogásból indult ki, hogy egy gyorsan változó világban a veszélyhelyzetek hatékony leküzdése más módon nem lehetséges. A dokumentum szerint Európa és Észak-Amerika egyenlő mértékben fontos a térség biztonsága és stabilitása szempontjából, amelynek egyik letéteményese a hatékonyan működni képes NATO. Bár Nagy-Britannia ekkor már határozottan kiállt adott esetben a régió biztonsága érdekében szükséges beavatkozás megtétele mellett, ebből a stratégiából az is kiderült, hogy az országnak közvetlen érdekei kötődnek a Közel-Kelethez.

Az 1998-as év azonban más szempontból is fontosnak bizonyult a transzatlanti biztonság brit megközelítésének szempontjából, ugyanis az év végén St.Maloban megtartott francia-angol csúcstalálkozón a felek megállapodtak az önálló európai katonai képesség – a Gyorsreagálású Erők – kialakításában.²³⁹ Bár ez a lépés az „európai hídfőt” erősítette, az 1999-ben a NATO-ban elfogadott Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI - Strategic Defense Initiative) visszaállította a britek számára fontos egyensúlyt, hiszen az alapvetően az „atlanti hídfőt” hivatott támogatni. Stanley E. Sloan szerint ez a folyamat, amely kétségtelenül összefüggött az 1999-es NATO koszovói beavatkozás során nyilvánvalóvá vált technológiai különbségek felismerésével, egyben „stimulálta a európai védelmi erőfeszítéseket, hogy utolérjék az amerikai képességeket”.²⁴⁰

A 2002-es brit nemzeti biztonsági stratégia már egy új fejezettel, a nemzetközi terrorizmus elleni harccal bővült,²⁴¹ amelyben Nagy-Britannia továbbra is az Amerikai Egyesült Államok legszorosabb szövetségese maradt, és a rákövetkező években messzemenőig támogatta az amerikai kezdeményezéseket, valamint szinte teljesen átvette az amerikai parancsnoki kultúrát. Ez a korábban már említett „speciális kapcsolat” azért ennyire erős, mert egyetlen más európai állam számára sem nyújtja a kölcsönös előnyök olyan erős hálózatát, mint a britek számára. Ez egyben azt is jelenti, hogy amennyiben felmerül azok bármiféle sérülése, úgy mindkét országban előtérbe kerülnek azok a vélemények, amelyek korábban már óvtak a túl szoros kapcsolatok ápolásától. A brit-amerikai kapcsolatok e megnevezése, elsődleges jellege azonban magában hordoz egy más jellegű készletet is: nevezetesen, hogy felkínálja más államok számára is hasonló nagyságrendű kapcsolat kialakításának lehetőségét, amely kétségtelenül kecsegtetőnek tekintendő.

Kétségtelen tény, hogy a két ország közötti kapcsolat példaértékűen egységesnek mondható, különösen, ami a biztonsági kérdéseket illeti, hiszen napjainkban a kockázatok, kihívások

²³⁷ BARTLETT, Christopher John: A History of Postwar Britain: 1945-1974, White Plains, New York, Longman, p. 127.

²³⁸ Strategic Defense Review, 1998. július, in: http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/65F3D7AC-4340-4119-93A2-20825848E50E/0/sdr1998_complete.pdf, letöltve: 2006. augusztus 30.

²³⁹ A Gyorsreagálású Erők felhasználása kapcsán eltért a franciák és a britek álláspontja, lásd: korábban, a francia biztonságpolitikai elképzeléseket tárgyaló résznél.

²⁴⁰ SLOAN, Stanley R.: NATO, the European Union and the Atlantic Community, Lanham, Rowman & Littlefield, 2003, p. 174.

²⁴¹ Strategic Defense Review: A New Chapter, 2002. július, in: http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/79542E9C-1104-4AFA9A4D8520F35C5C93/0/sdr_a_new_chapter_cm5566_vol1.pdf, letöltve: 2006. augusztus 30.

*és veszélyek megítélése szinte egy kalap alá esik.*²⁴² Ennek egyik központi eleme a II. világháború során a közös ellenség – a náci Németország – ellen vívott háború emléke, és az abban szereplő politikai vezetők hősként való feltüntetése, amely sajátos hivatkozási alapot biztosít a mostani döntések előkészítésére és utólagos igazolására egyaránt. A terrorizmus elleni harc a britek és az amerikaiak számára egyaránt olyan történelmi misszióknak tekinthető, amelyben a jók küzdenek a gonosz ellen, és amelyben pont a korábbi események okán, ez előbbinek, tehát Nagy-Britanniának és az USA-nak kell szükségszerűen győznie.

A 2001. szeptember 11-ei események, és a britek feltétel nélküli támogatása Amerika számára az Irak elleni inváziót megelőzően és közben a két ország közötti biztonságpolitikai kapcsolatrendszer még jobban elmélyítették, különösen nyilvánvaló ez a hírszerzés területén. Ugyanakkor mindezen előnyökért a britek úgy tűnik, hogy magasabb árat is fizetnek az átlagosnál és ez nem csak a terror elleni harc költségeire értendő, hanem biztonságérzetüket illetően is, hiszen az ország elsőrendű célponttá vált a merénylők számára.

A hidegháborúban Nagy-Britannia számára rendkívül fontos volt olyan nukleáris erő fenntartása, amellyel elérhette azt, hogy más nagyhatalmak komolyan vegyék. A szovjet atomfenyegetés megszűntével a brit fejlesztések „parkoló pályára” kerültek, azonban az amerikai megnevezés szerint a „gonosz tengelyéhez” tartozó olyan országok színrelépése, mint Észak-Korea vagy Irán, újra előtérbe helyezték a nukleáris erők fejlesztését és az azok elleni védelem módszereinek kidolgozását. Az előbbi azonban napjainkban is legalább annyira kétélű fegyver, mint a hidegháború korszakában volt, ugyanis nukleáris elrettentő-képesség szükséges Nagy-Britannia számára, ugyanakkor a túlzott fejlesztés komoly gazdasági problémákat is okozhat. A rakétavédelem kérdésköre pedig visszavezet a transzatlanti vita egyik lényeges összetevőjéhez: ha technikailag lehetséges is, vajon nem növeli-e az amúgy is meglévő fenyegetést az ország számára?

Az Egyesült Államok és a Nagy-Britannia közötti „speciális kapcsolat” elméleti vizsgálatok fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy az abban meglévő aszimmetria ellenére meddig lesz mindkét fél számára kölcsönösen előnyös? Létrejöh-e és milyen lesz az a konkrét helyzet, amelyben a britek teljesen szembehelyezkednek az amerikai állásponttal és fordítva?

Nagy-Britannia számára az „atlanti hídfő” megerősítése nem csak a technológiai lemaradás lefaragásával lehetséges, hanem azzal is, hogy a lehető legteljesebb mértékben részt vesz mindazon műveletekben, amelyek biztosítják az USA-val való kiváló viszony megőrzését. Az elmúlt másfél évtizedben ennek egyik legnyilvánvalóbb példáját az Irakkal szembeni permanens és közös fellépés szolgáltatja. Gyakorlatilag 1991, az első Öböl-háború óta részt vettek csaknem mindegyik katonai és humanitárius műveletben az országot érintően: nem egyszer sikerrel győzték meg az amerikaiakat a további teendők kapcsán, legyen szó biztonsági zónák kialakításáról vagy éppen a kurdoknak nyújtandó támogatásról.

Az Irakkal való bánásmód mikéntje, amelynek kapcsán a britek és az amerikaiak szorosan együttműködtek, folyamatos súrlódáshoz vezetett az ENSZ Biztonsági Tanácsában is: az általuk felvetett javaslatokat nem egyszer a franciák és az oroszok opponálták, s így e kérdés kétségkívül rányomta bélyegét a transzatlanti kapcsolatokra is.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás után mindkét ország tovább növelte jelenlétét a Közel-Keleten: a brit csapatok voltak szinte az egyedüliek, akik az afganisztáni hadműveletekben harcoló alakulatokkal részt vettek, sőt az azok támogatására Bahreinben kialakított haditengerészeti főhadiszállás nagyon hasznosnak bizonyult a későbbi Irak ellen megindított támadás során is.²⁴³

²⁴² Ez alól van kivétel, hiszen a két ország veszélyfelfogása a vietnámi háború esetében nem egyezett: Nagy-Britannia ugyanis nem küldött csapatokat a térségbe a kommunizmus elterjedése ellen vívott harc keretein belül.

²⁴³ Minutes of evidence, UK, Select Committee on Defence, 2003. december 03., in: <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200304/cmselect/cmdefence/57/31>., letöltve: 2006. szeptember 2.

A terror elleni háború és az USA-val szembeni technológiai lemaradás gyakorlatilag legitimizálja a britek számára a fegyveres erők nagyarányú fejlesztését, ugyanakkor az ország rendelkezik alternatív megoldásokkal arra az esetre is, amennyiben a fenti területen jelentős változás következik be: erre pedig a transzatlanti kapcsolatok „európai hídfőjének” ápolása kínál sokrétű megoldásokat.

A britek más európai országokat alapvetően a kollektív védelem fontos részeseinek tartanak, és mint ilyen nyilvánvalóan céljuk a Szövetség fenntartása és megerősítése. Fentiekén túlmenően az USA-val meglévő „speciális kapcsolat” számos alkalommal lehetővé tette számukra, hogy az amerikai erőket Európában tartsák, még ha a NATO-ban elég gyakran felmerült aránytalan teherviselés körüli vita kapcsán nem egyszer szóba került a csapatok kivonása. Az elmúlt másfél évtizedben Nagy-Britannia tevékenyen részt vett az európai biztonságpolitikai kezdeményezésekben, jól lehet véleménye a rendelkezésre álló eszközök felhasználásának mikéntjéről – például az Gyorsreagálású Erők kapcsán – gyakran eltérőnek mutatkozott.

Fentiek alapján tehát jól látható, hogy Nagy-Britannia számára a transzatlanti kapcsolatok egységes egészként jelennek meg: a két hídfő közötti egyensúly fenntartásában az ország tevékeny szerepet játszik oly módon, hogy annak eredményeként a közösség tagjai a jövőben is részesei lesznek a kollektív biztonság és védelem által nyújtott előnyöknek.

3.2.3. Növekvő felelősségvállalás: Németország a transzatlanti biztonsági közösségben

A hidegháborút követő másfél évtizedben nagyon jelentős változásokon ment át a német biztonságpolitikai felfogás. Bár az „átlagosnak” mondható biztonsági kockázatokat, veszélyeket és kihívásokat Németország már a hidegháború utáni időszak kezdetekor is érzékelte, azonban közel sem volt ennyire egyértelmű az ország álláspontja a katonai erő országhatáron kívül történő alkalmazása kapcsán. Az elmúlt másfél évtizedben azonban Németország kifejlesztette és alkalmazta a nemzetközi felelősségvállalás katonai elemeit.

Míg a második világháborút követő évtizedek a „kollektív emlékezet” és a nemzetközi közösség által felállított korlátok okán alapvetően csak az önvédelmet tekintették egyetlen biztonságpolitikai lehetőségnek, addig az éppen hogy újraegyesült német állam 1991-ben az első Öböl-háború kapcsán azzal a döntéssel találta magát szembe, hogy részt vegyen-e katonai erővel abban vagy sem? A döntés korántsem volt egyszerű, hiszen egy merőben új, multilaterális alapokon nyugvó koalíció tagjaként kellett volna fellépni, amely elősegíthette volna az egyre erősödő német biztonságpolitikai elképzelések egyik fő pillérét: a megbízható, kiszámítható és felelősségteljes Németország képezését.²⁴⁴ Ugyanakkor az újrafegyverkezéstől és a válság kiterjedésétől való félelem, megspékelve az újraegyesítés nehézségeivel azt a döntést hozta magával, hogy Németország nem küldött csapatokat a térségbe, ugyanakkor a szövetségesek részére lehetővé tette területének használatát és anyagi eszközökkel is támogatta őket. A NATO-n belül ekkoriban sok kritika érte a németeket – különösen amerikai részről –, sajátos álláspontjukat „csekkfüzet diplomáciának” keresztelték el. Az eset rávilágított arra a kényszerűségre, hogy Németországnak hatalmi státuszából és meghatározó európai helyzetéből adódóan nagyobb felelősséget kell vállalnia a nemzetközi biztonság megteremtésében és fenntartásában.

Alig két évvel később már német békefenntartók szolgáltak Kambodzsában és Szomáliában, bár ők még nem rendelkeztek valós harci képességekkel, tevékenységük csak a humanitárius segítségnyújtásra korlátozódott. Ebben az időszakban egy sajátos „biztonságpolitikai szalámi taktika” volt tetten érhető, hiszen a kormányzat csak kisméretű, alacsony kockázattal

²⁴⁴ LANSFORD, Tom és TASHEV, Blagovest: Old Europe, new Europe and the US: Renegotiating transatlantic security in the post 9/11 era, Ashgate Publishing, 2005, p. 21.

járó műveletekben vett részt, amelyek egyrészt mutatták az ország szándékait a nemzetközi közösség felé, másrészt lassan, de biztosan készítették fel a társadalmat egy esetleges későbbi, jóval komolyabb lépésre.

A transzatlanti kapcsolatokban komoly vitákat okozó balkáni háborúk sajátos fordulópontot jelentettek a német biztonságpolitikában, ugyanis meg kellett találni azokat a jogi eszközöket, amelyek lehetővé tették a német csapatok a NATO területén kívüli bevetését is. 1994 júliusában a német alkotmánybíróság döntése értelmében lehetővé vált a közvetlen katonai részvétel a kollektív biztonsági rendszer keretein belül, amely magától értetődően magában foglalta mindazon műveleteket is, amelyeket ENSZ felhatalmazás mellett a NATO hajtott végre. A daytoni békeszerződés után az IFOR (Implementation Forces) és SFOR (Stabilization Forces) missziókban történő részvétel kulcsfontosságúnak bizonyult a német biztonságpolitika további fejlődésében és így a transzatlanti biztonsági közösség kiteljesedésében is.

1999-ben a koszovói tisztogatások megakadályozására indított NATO akcióban a német csapatok a II. világháború óta először vettek részt közvetlen harccselekményekben, majd azok végeztével továbbra is a térségben maradtak további feladatok ellátásának érdekében.

A 2001. szeptemberében bekövetkezett terrorcselekmények után a német biztonságpolitika újabb fordulóponthoz ért, ugyanis alapjaiban kérdőjelezte meg számos addigi alaptételt. Októberben a NATO AWACS gépein már német katonák szolgáltak az USA légterében, a parlament november 16-ai döntése pedig – egy rendkívül nehézkes döntéshozatali procedúra után – mintegy 3600 fős német kontingens küldését rendelte el az afganisztáni tálib rendszer megdöntése és később az újjáépítésben történő segítségnyújtás érdekében.

2003 tavaszára a németek az amerikaiak iránti elkötelezettségében már szignifikáns változás következett be, amelynek egyik leglátványosabb jeleként az Irak elleni háború elutasítását értékelhetjük. A krízist megelőző egy évvel megelőzően még észrevehető volt némi egyetértés a felek között, hiszen 2002 februárjában Joschka Fischer német külügyminiszter még erősen ostorozta az irakiakat, hogy azok vessék alá magukat az ENSZ határozatainak és engedjék be országukba az ellenőrzéseket végző személyeket. 2002 májusában Bush elnök berlini látogatása során az amerikai-német kapcsolatok rendkívül jó állapotáról beszélt, amit Schröder kancellár meg is erősített, ugyanakkor az utcákon németek ezrei tüntettek az USA Irakpolitikája ellen. 2002 augusztusára az Egyesült Államok már érezhetően növelte nyomását a Szaddam Husszein vezette rezsimre, ugyanekkor viszont Schröder már a katonai akció teljes elutasítása mellett kardoskodott. Ennek oka viszonylag prózai volt, ugyanis a választások közeledtével a németek mintegy 95 %-a elutasította a fegyveres beavatkozást.²⁴⁵ A „pálfordulás” után nemsokára megérkezett az amerikai válasz is ugyanis Daniel Coats nagykövetség egyértelműen jelezte, hogy az USA megkérdőjelezi annak szövetségesi hozzáállását, különös tekintettel arra, amely Németországnak a terrorizmus elleni háborúban betöltött szerepét illeti. 2002 kettő ószére a két ország közötti vita már rendkívül személyeskedővé vált: míg a német kormány egyik tagja Hitlerhez hasonlította Bush elnököt, addig ő nem hívta fel Schrödert újraszámításra. Az Irak elleni háború 2003. márciusi megindításáig egyre szembetűnőbbek váltak el a különbségek az amerikai és a német álláspont között: míg az előbbi nem elégedett meg az ellenőrk beengedésével és jóval mélyrehatóbb vizsgálatot akart, addig az utóbbi számára minden kis lépés Irak részéről azt jelentette, hogy az ország el akarja kerülni a háborút. A harcok kezdetekor még hevesebb tüntetések kezdődtek és a német politikai és kulturális elit tagjai egyöntetűen elítélték azt.

Egy évvel később, 2004 februárjában Schröder meghívást kapott a Fehér Házba, amely látogatás során Bush amerikai elnökkel közösen kiadott nyilatkozata egy olyan „mély barátság-

²⁴⁵ Einigkeit in der Kriegs-Frage, in: <http://www.welt.de/data/2002/10/02/448339.html>, letöltve: 2006. augusztus 21.

ról” tanúskodott, amelynek alapját a közös érdekek és értékek képezik, és amelynek során a meglévő kihívások és veszélyek elhárítása érdekében továbbra is együtt lépnek fel.²⁴⁶

A német-amerikai kapcsolatokban az iraki háború kapcsán bekövetkezett elhidegülés tovább enyhült 2005-re, sőt 2006 februárjában a 42. müncheni biztonságpolitikai fórumon²⁴⁷ Angela Merkel német kancellár „egyértelműen hitet tett a transzatlanti kapcsolatok fontossága mellett.”²⁴⁸ Fontos ugyanakkor megjegyezni azt is, hogy a kapcsolatok normalizálódása nem csekély mértékben az iráni atomvita kapcsán kialakult amerikai-európai együttműködésnek is köszönhető, amelyben Németországnak kulcsszerepe van.

Az a tény, hogy napjainkban mintegy tízezer főnyi német katona szolgál számos helyen a világon egy sajátos „biztonságpolitikai evolúció” eredménye, amelynek során a történelmi múlttal való megbékélés és az egyre növekvő nemzetközi felelősségvállalás számára a transzatlanti közösség meglévő és formálódó intézményei biztosítottak és biztosítanak most is élő keretet Németország számára. A kiteljesedő felelősségvállalás azonban változásokat okozott az amerikai-német kapcsolatokban is, amelynek egyik sarkalatos pontjaként a 2003-as iraki háborút tekinthetjük. Ez esetben a legfontosabb tanulság számunkra talán az lehet, hogy a német felelősségvállalásnak még mindig vannak jelentős határai, amelyek döntő befolyással bírnak az ország katonai erejének alkalmazását illetően. A transzatlanti kapcsolatok jövőjét illetően Németország egyértelműen kiáll annak erősítése mellett, azonban tisztában kell lennünk azzal a ténnyel is, hogy az ország önbecsülése és szuverenitása a nemzetközi kapcsolatokat illetően jelentős változásokon ment át: kétségtelenül megerősödött, amely már más jellegű bánásmódot igényel és feltételez a közösség tagjai tekintetében egyaránt.

A jövőt illetően szinte biztos, hogy Németország továbbra is kulcsszereplő lesz a transzatlanti kapcsolatok megerősítésének tekintetében, amelyben a nemzetközi terrorizmus elleni harc, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása és a közel-keleti rendezés mind-mind további felelősségvállalásra és a kommunikáció erősítésére ösztönzik majd az országot.

3.2.4. Összefoglalás

Franciaország, Nagy-Britannia és Németország kulcsszerepet töltenek be a transzatlanti kapcsolatokban, azonban annak fenntartását és megerősítését illetően olykor más véleményen vannak. Ez adódik részben történelmi múltjukból, másrészt abból az eltérő biztonságpolitikai felfogásból, amelynek alappilléret azok a nemzeti érdekek és értékek jelentik, amelyek szükségszerűen nem feltétlenül egyeznek minden területen. Az eltérő célok és eszközök összefoglaló vizsgálatakor alapvetően két kérdés merül fel: egyrészt lehetséges azokat valamiféle egységes elméleti rendszerbe foglalni, másrészt – ha és amennyiben igen – akkor annak melyek a meghatározó elemei?

Nyilvánvaló, hogy az elméleti rendszer kialakítását maga a gyakorlat teszi lehetővé, amelynek kereteit részben a már meglévő intézmények – például a NATO és az EU –, és az országok között fennálló nemzetközi kapcsolatok szövevényes rendszere nyújtja. A gyakorlati rendszerekben történő eligazodás országonkénti mikéntje, valamint a nemzeti érdekek eredményes artikulálása, és a rendelkezésre álló eszközök felhasználása mind-mind közös neve-

²⁴⁶ Gemeinsame Erklärung von Präsident George W. Bush und Bundeskanzler Gerhard Schröder, in: <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/themen/Aussenpolitik/bush-schroeder.html>, letöltve: 2006. augusztus 29.

²⁴⁷ A müncheni biztonságpolitikai fórumot első alkalommal 1962-ben rendezték meg azzal a céllal, hogy teret biztosítson a transzatlanti védelmi együttműködés aktuális kérdéseinek megvitatására. Forrás: <http://www.securityconference.de/>

²⁴⁸ INOTAI Edit: Teherán politikája a náci fenyegetést idézi Merkelnek, in: <http://www.nol.hu/cikk/393169/>, letöltve: 2006. augusztus 29.

zónék tekinthető az elméleti vizsgálat megalapozásakor, amelynek eredményeit a következő táblázat foglalja össze:

A transzatlanti kapcsolatok francia, brit és német biztonságpolitikai megközelítései			
<i>Megközelítési szempontok a transzatlanti kapcsolatokat illetően</i>	Franciaország	Nagy-Britannia	Németország
<i>A transzatlanti kapcsolatokban betöltött szerep jellege alapján.</i>	konfrontatív	egyensúlyozó	kiegészítő (követő)
<i>Európa „ÉS/VAGY” USA</i>	„VAGY”, egyértelműen Európa mellett	„ÉS”, inkább az USA mellett	„ÉS”, inkább Európa mellett
<i>Céljai elérésének érdekében alkalmazott eszközök skálája</i>	teljes	részben korlátozott	jelentősen (ön)korlátozott

1. számú táblázat

(szerkesztette: Németh József Lajos)

A transzatlanti kapcsolatokban betöltött szerep tekintetében megállapítható, hogy Franciaország alapvetően konfrontatív jelleget mutat, amely döntő mértékben a francia öntudatnak és az európai folyamatokban betöltött vezető szerepre való törekvésnek köszönhető. Nagy-Britannia egyensúlyra törekszik a transzatlanti kapcsolatokban, amelynek sajátos megjelenési formája az „atlanti és az európai hídfők” képzése és fenntartása. Németország „biztonságpolitikai evolúciója” kétségtelenül dicséretes, azonban az ország nemzetközi felelősségvállalásának vannak bizonyos – elsősorban belpolitikai – korlátai, ezért szerepe inkább kiegészítő (követő) jellegűnek, semmint kezdeményezőnek tekinthető.

Fontos szempontnak tekintendő az is, hogy egy adott döntési helyzetben a fenti államok inkább az Egyesült Államok javaslatait vagy az európai kezdeményezéseket tartják-e elsődlegesnek? Míg a britek számára az előbbi mérvadó inkább, addig a franciák az utóbbit preferálják többnyire. Németország inkább Európa felé húz, azonban az Egyesült Államokhoz való kötődése mindenképpen megnehezíti döntéseit.

A transzatlanti kapcsolatokban elérendő célok érdekében alkalmazott módszerek és eszközök felhasználása a franciáknál teljesnek mondható, ugyanis az ország „nem riad vissza” akár az ENSZ BT-ben meglévő pozíciójának felhasználásától sem a nyomásgyakorlás végett. Nagy-Britannia az USA-val meglévő „speciális kapcsolata” miatt alapvetően nem nyúl túlságosan „drasztikus” eszközökhöz, azonban kiterjedt diplomáciai kapcsolatait igyekszik kihasználni. Németország, elsősorban belpolitikai okokból, erős „önkontrollt” gyakorol, amely már a konkrét célok meghatározását is megnehezíti, és egyértelmű befolyással bír eszköztárára is.

A különböző megközelítési szempontok segítenek az országok transzatlanti kapcsolatokban betöltött szerepük meghatározásakor ugyanakkor nagyon ki kell hangsúlyozni azt is, hogy végeredményben *mindegyik ez együttműködésre törekszik, különösen, amely a biztonságpolitikai kérdéseket illeti.* Fontos azt is megjegyezni, hogy a valóságban a transzatlanti kapcsolatrendszer rendkívül összetett, ugyanakkor a levonható tanulságok minden bizonnyal segíthetnek bizonyos tendenciák felvázolásában.

3.3. A legfontosabb vitás kérdések

A fentiekben felsorolt főbb vitapontokat néhány más, világ- és biztonságpolitikai szempontból egyáltalán nem elhanyagolható kérdéskör egészíti ki. Így például

- a USA – sokak szerint unilateralista – külpolitikája,
- az önálló európai kül- és biztonságpolitika
- a NATO-n belüli készségek és képességek megléte és/vagy hiánya,
- balkáni háborúkból levonható tanulságok,
- az amerikai globális rakétavédelmi rendszer kiépítése,
- a Kiotói Jegyzőkönyv²⁴⁹ amerikai elutasítása,
- a közel-keleti rendezés mikéntje,
- az észak-koreai atomkérdés megoldása,
- az ENSZ átalakítása,
- az iráni atomprogram megítélése,
- az európai és amerikai gazdasági szereplők közötti feszültségek,
- az internet az USA által történő ellenőrzése,
- a terror elleni háború mikéntje.

Az alábbiakban – a területi korlátokra tekintettel – a balkáni háborúkhöz és közel-keleti rendezéshez, az amerikai rakétavédelmi rendszerhez, a kiotói egyezményhez, a nemzetközi terrorizmus elleni háborúhoz kötődő vitás kérdéseket és azok eltérő megközelítéseit elemzem részletiben.

Nem foglalkozom külön a európai biztonság- és védelempolitika és a NATO-n belüli készségek és képességek fejlesztésének eltérő megközelítéseivel egyrészt azért, mert annak gyökereit a hidegháborút tárgyaló fejezetben részleteiben tárgyaltam már, másrészt mivel azok már számos más dolgot önálló témaként szerepeltek.

3.3.1. A Balkán és a Közel-Kelet: az eltérő érdekek és a különböző eljárásmodok szinterei

Az elmúlt másfél évtizedben a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdései között folyamatosan napirenden voltak balkáni a háborúkból és a közel-keleti rendezésre eddig tett kísérletekből levonható tanulságok. Míg az előbbi térség napjainkban már békésnek mondható és elindult az euro-atlanti integráció útján, addig ez utóbbi még mindig „forró területnek” számít.

3.3.1.1. A Balkán

A Balkánhoz kötődő vitás kérdések alapjául ugyanúgy az eltérő európai és amerikai érdekek szolgálnak, mint a Közel-Keletet illetően.

Az USA a hidegháború időszakában Jugoszláviát olyan puffer-zónának tekintette, amely politikai értelemben korlátot szabott a szovjetek terjeszkedésének a Mediterráneumban, katonai értelemben pedig jelentős akadályt képezett a Varsói Szerződés által esetlegesen indítandó támadás esetén. A jugoszláv-amerikai kapcsolatok a hidegháború idején gyümölcsözőek voltak, hiszen az USA számára ideológiai szempontból kedvező volt a Tito által vezetett „harmadik utas” politika, míg a jugoszláv vezetés teljes nyugati legitimitást élvezett ez által. A Szovjetunió bukásával a *térséget illető közvetlen amerikai érdekek* megszűnni látszottak, annak ellenére, hogy Jugoszlávia széthullásával a létrejött államok olyan háborúba bonyolódtak

²⁴⁹A globális felmelegedést okozó gázok kibocsátását korlátozó egyezmény

egymással, amelynek során a résztvevő felek semmibe vették az USA által oly gyakran hangsúlyozott humanitárius értékeket. A Clinton-adminisztráció először 1994-ben, majd sokkal határozottabban 1995-ben alkalmazott katonai erőt a térségben alapvetően másodrendűen fontos érdekek alapján: egyrészt megtámogatandó a térségben sikertelenül működő európai összetételű ENSZ erőket (UNPROFOR - United Nations Protection Force), másrészt segítséget nyújtva az ott élő nemzetiségeknek, harmadrészt válaszként olyan belpolitikailag érzékeny kérdésekre, amelyek az USA tehetetlenségét firtatták. A fenti érdekek mellett azonban megjelent egy a „sorok mögött” húzódo törekvés is, nevezetesen, annak megakadályozása, hogy a boszniai muzulmánok egy olyan államot hozzanak létre, amely európai kikötője lehetett volna a nemzetközi terroristáknak, és amely Irán abszolút támogatását élvezte volna. A térséget illetően az USA érdeke tehát az lett, hogy olyan többnemzetiségű, a vallási különbözőségek ellenére együtt élni képes régió jöjjön létre, amelyben a demokratikus módon szerveződő államok minden szabályos eszközzel megakadályozzák a Balkánt és közvetett kihatással más területeket veszélyeztető biztonsági kockázatok és kihívások – elsősorban az embercsempészet, fegyverkereskedelem, szervezett bűnözés – veszélyekké és fenyegetésekké történő eszkalálódását.

Az európai érdekek a Balkánt illetően már sokkal közvetlenebbek, mondhatnánk, hogy elsőrendűen fontosak, azonban azok artikulálása országoként máshogy jelenik meg. A menekültek áradata nyilvánvalóan más hatással volt azokra az európai országokra, akik közvetlen földrajzi kapcsolattal rendelkeznek a térségben, mint azokra, akik jóval távolabb helyezkednek el. A térségbeli béke kikényszerítésére és annak fenntartására küldött európai csapatok pedig folyamatos belpolitikai feszültségeket okoztak a résztvevő országok – így különösen Németország és Olaszország – számára. Míg Németország elfogadta a térség nemzeteinek önállósulási törekvéseit, addig az utóbbi – tartván a várható kezelhetetlen következményektől – folyamatosan hatalmas erőfeszítéseket tett meg azért, hogy Jugoszlávia egyben maradjon. Franciaország számára – tekintettel a szerbekkel való hagyományosan jó viszonyra – a legfontosabb olyan szerbek vezette államközösség fenntartása volt, amelynek stabil működését olyan vezetők biztosították volna, akikkel a jó viszony továbbra is adott lett volna. Az európai államok közös megegyezését szolgáló „legkisebb közös többszöröst” a humanitárius érdekek, elsősorban békés eszközök felhasználásával való, védelmének irányába történő elmozdulás jelentette.

Az eltérő amerikai és európai érdekek más-más megoldási módokat jelentettek, amelyek eredményessége enyhén szólva is megkérdőjelezhető volt: itt elég csak a srebrenicai mészárlásra, vagy a Milosevics vezette Szerbia Koszovóban elkövetett háborús bűneire gondolnunk, amelyek megtörténte leginkább a résztvevő felek hatékony és gyors együttműködésének hiányára vezethetők vissza. Ugyanakkor fontos megemlíteni azt is, hogy a térség nemzetei hamar rájöttek az európaiak és az amerikaiak eltérő érdekeire és azokat saját elképzeléseiknek megfelelően ki is használták, tovább bonyolítva az amúgy is komplikált helyzetet. A szituáció akkor kezdett el észrevehetően javulni, amikor az amerikaiak határozott kezdeményezőket mutattak, amelyet az európaiak is képesek voltak elfogadni. A túlzott amerikai határozottság azonban az európaiak szemében arrogáns és lekezelő volt, míg az amerikaiak látván az európaiak megosztottságát egyre többször emlegették azok gondatlanságát. Tény azonban, hogy az együttműködés során elkövetett hibákból – például a daytoni megállapodás hatástalanságából, vagy Milosevics túl sokáig történő hatalomban tartásából – tanult Európa és az Egyesült Államok, így manapság már létezik egy kialakult gyakorlat a problémák kezelésére, amelyre minden bizonnyal szükség is lesz a jövőben. E tekintetben elég csak Koszovóra, Boszniára vagy a térségben jelenlévő egyéb biztonsági problémákra gondolnunk.

3.3.1.2. A Közel-Kelet

A Közel-Keletet illetően jóval markánsabban húzódnak azok a vonalak, amelyek az amerikai és az európai érdekeket elválasztják, hiszen az Egyesült Államok nagyméretű és közvetlen katonai jelenléttel rendelkezik a térségben, míg az Európai Unió inkább külső szemlélője az eseményeknek, annak ellenére, hogy a legutóbbi libanoni válság kezelésében már jelentősnek mondható az európai jelenlét. Fentiek ellenére közös kapcsolódási pont mind az amerikaiak, mind az európaiak számára azok a gazdasági érdekeltségek, amelyek a térségbe irányulnak, különös tekintettel az olajkitermelés folyamatos fenntartására, amelynek érdekében az USA nem riad vissza akár katonai erő alkalmazásától sem. Ugyancsak közös érdeknek tekinthető az a szándék részükről, amelyek térségbeli demokratikus folyamatok erősítésére, illetve a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni sikeres harcra irányulnak.

A konkrétumokat illetően azonban már számos olyan eltérést figyelhetünk meg az USA és az európai államok által követett politikákat illetően, amelyek jelentős mértékben befolyásolják a transzatlanti kapcsolatrendszerét.

Az izraeli- palesztin konfliktust illetően az amerikai álláspont egyértelmű és világos: Izrael a túlélésért küzd egy teljesen ellenséges környezetben, így annak cselekményeit az USA alapvetően önvédelmi jellegűnek tartja, még ha bizonyos izraeli túlkapasokat nyilvánosan el is ítél. Ha és amennyiben az izraeliek cselekedetei a terrorizmus ellen irányulnak azok teljes mértékben élvezik az amerikaiak támogatását. Az európaiak szerint mind az izraeliek, mind pedig a palesztinok hibásak a kialakult helyzetért, így annak megoldásában mindkét félnek szerepet kell vállalnia. Szerintük mivel az USA-nak egyértelmű a kötődése Izraelhez, ezért inkább olyan politikát kell folytatni, amelyben az USA ugyan beveti tekintélyét, azonban csak addig él azzal, amíg a békülés irányába mutató folyamatokat nem gátolja meg. A közel-keleti rendezésre irányuló erőfeszítéseket illetően az EU az ún. két állam elvét preferálja, amelynek létrejöttéhez szükséges Izrael lemondása azokról a területekről, amelyeket a palesztinok magukénak tekintenek és amelyek a leendő államok területi tényezőjét adják. E lemondás – az európai vélemények szerint – már csak azért is indokolt, mert az izraeliek jelenleg „megszálló” státusza teljesen ellentétes azokkal a demokratikus normákkal, amelyeket a zsidó állam is magáénak vall.

A terrorizmus térségbeli támogatását illetően mindkét fél meglátása hasonló: az európaiak egyaránt elítélik azt az amerikaiakkal együtt, ugyanakkor az előbbiek szélesebb skálán alkalmazzák az ún. puha eszközöket – például a kölcsönös kulturális és gazdasági együttműködést – annak leküzdésére.

A Közel-Keleten működő totalitárius rezsimek megítélésekor újabb szignifikáns különbségeket fedezhetünk fel. Az amerikaiak szerint a térségben alapvetően kétféle típusú állam létezik: az egyik a „baráti”, amelyik támogatást és elismerést érdemel, a másik a „kalandor” vagy ellenséges, amelyikkel mindenféle párbeszéd szükségtelen. Ez utóbbi államok politikai be rendezkedésének megváltoztatásához az USA minden eszközt bevethetőnek tart az általuk az amerikai érdekekre jelentett fenyegetés mértékétől függően. Az európaiak már sokkal árnyaltabban látják a régió politikai viszonyait: ők hajlandóak a párbeszédre, ha általa eredmény érhető el, ugyanakkor az erő alkalmazását alapvetően elvetik, mondván, hogy a demokratikus értékek fegyverekkel nem importálhatók.

Bár a transzatlanti kapcsolatokat időről-időre megnehezítik a fenti problémák, mégis azt kell mondanunk, hogy az USA és az európai államok együttműködése a térséget illetően komplementer jellegűt mutat, azaz jól és hatékonyan kiegészítik egymást, ha és amennyiben a résztvevő felek érdekei nagy részben megegyeznek. A jövőt illetően még számos kérdés megoldásra vár: az iraki helyzet rendezése és az iráni atomprogram ezek közül továbbra is a legvitatottabb kérdések közé fognak tartozni.

3.3.2. Az amerikai globális rakétavédelmi rendszer

Az 1972-ben a Szovjetunió és az USA között megkötött SALT-1 megállapodás keretein belül megkötött ABM-szerződés lényege az volt, hogy közös korlátokat állított fel a szembenálló felek számára a rakétavédelmi rendszerek kiépítését illetően. Ez azt jelentette, hogy a megállapodás egy-egy védelmi rendszert engedélyezett csak. Ezt az Egyesült Államok a szárazföldi telepítésű földrészközi rakétái silóinak védelmére hozta létre, a Szovjetunió Moszkvát, a fővárost védte az engedélyezett kereteken belül. Ez a szerződés fontos elemét képezte annak az egyensúlynak, amelyben a kölcsönös megsemmisítés lehetősége mindkét fél számára fennállt.

Az 1980-ban az Amerikai Egyesült Államok elnökévé választott Ronald Reagan offenzív globális katonai és külpolitikába kezdett, amelynek egyik stratégiai eleme volt a katonai költségvetés jelentős mértékben történő megemlése a fegyverkezés kvantitatív és kvalitatív növelésének érdekében.

A reagani politika egyik legfontosabb pillanata volt az a bejelentés, amely 1983. március 23-án a ballisztikus rakéták elleni védelmet hirdette meg és amely a „*Hadászati Védelmi Kezdeményezés*” (SDI – Strategic Defense Initiative) elnevezést kapta. Ez, a stratégia jellegében paradigmaváltásként is értékelhető változás azt jelentette, hogy az addigi alapvetően támadó, elrettentő jellegű stratégiát egy, az Amerikai Egyesült Államok technológiai fölényére alapozott, döntően védelmi jellegű stratégia váltotta fel. Az új stratégia – ami természetesen nem zárta ki támadó jellegű tevékenységek, műveletek végrehajtását sem – központi eleme a *ballisztikus rakéták elleni védelem* (BMD – Ballistic Missile Defense) lett.

A ballisztikus rakétavédelem ezen kezdeti időszakában a fő feladatot a tömeges szovjet rakétatámadás elhárításához szükséges technológiai lehetőségek illetve képességek feltárása, vagyis a tulajdonképpeni alapkutatások végrehajtása jelentette. E néhány évben, a középpontban lévő űrbázisú korai előrejelző rendszer kifejlesztése mellett jelentős erőfeszítéseket tettek a megsemmisítő eszközök fejlesztése területén is. Az ez irányú kutatások alapvetően két mederben folytak. Az egyik elgondolás szerint egy rendkívül *nagy pontosságú ellenrakéta* kidolgozását célozta meg, amivel a támadó ballisztikus rakéták megsemmisítését közvetlen találattal, vagyis az ütközés mozgási energiájával (*HTK – hit-to-kill*) tervezték megvalósítani. A másik irányvonalat a lézertechnológia felhasználásán alapuló, *irányított energiájú fegyverek* (*DEW – Directed Energy Weapons*) kifejlesztése jelentette.

Az SDI politikai célja alapvetően az volt, hogy a Szovjetuniót olyan fegyverkezési versenybe kényszerítse, amely végső soron a kommunista rendszer gazdasági és ezáltal katonai és politikai bukásához vezet(ett).

A Szovjetunió széthullása után sajátos helyzet alakult ki, ugyanis az Egyesült Államok maradt gyakorlatilag az egyetlen szuperhatalom. A kettős szembenállást felváltották a helyi háborúk, a válságok, polgárháborúk sorozatai. A világ legerősebb katonai szervezete is elvesztette korábbi szerepét, hiszen a Varsói Szerződés felbomlásával elméletileg a működése okafogyottá vált. A gyakorlatban azonban nem ez történt, hiszen a délszláv területeken kialakult válsághelyzet újra sajátos legitimizációt adott a szervezet működésének.

Az Amerikai Egyesült Államok folytatta a korábban megkezdett rakétavédelmi programját, amelyben nemcsak a meglévő technikai problémák kiküszöbölése volt a cél, hanem az alkalmazás új stratégiájának kidolgozása is. A vonatkozó szakirodalom e tekintetben az alábbi időszakokat különbözteti meg:

- A 1991-től 1993-ig tartó időszakra datálható az úgynevezett *korlátozott csapás elleni globális védelem* (*GPALS – Global Protection Against Limited Strikes*) elgondolása volt a jellemző.
- Mivel az 1993 és 1996 közötti időszakban a ballisztikus rakétatechnológia proliferációja minden addig elképzelhető felülmúlt, így az új hadműveleti köve-

telményeknek megfelelően az ún. *Bottom-Up Review (BUR)* elnevezésű program jött létre, ami alapvetően átrendezte a ballisztikus rakéták elleni védelem prioritásait. A programban a legfontosabb célként a hadszíntéri rakétavédelem alrendszeri- nek minél gyorsabb kifejlesztését, integrálását és hadrendbe állítását jelölték meg.

- A ballisztikus rakétavédelem 1996-tól 1999-ig tartó ciklusának prioritásait, valamint a költségvetési források felhasználásának struktúráját alapvetően a Donald Rumsfeld vezette kongresszusi vizsgáló bizottság jelentése határozta meg, amiben az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei ballisztikus rakéták általi fenyegettségének, valamint a rakéták, illetve gyártási technológiájuk proliferációjának trendjeit összegzik.
- Az 1998-as észak-koreai rakétakísérletek után azonban módosítottak az eredeti elképzeléseken. A fejlesztésre szánt költségvetési keret megnövelése mellett William Cohen, védelmi miniszter 1999. január 20-án meghirdette a *következő évek védelmi programját (FYDP – Future Years Defense Program)*, ami alapvetően a jövőbeni kockázatok csökkentését célozta.

A rakétavédelem a transzatlanti kapcsolatok egyik központi kérdéseként van jelen napjainkban. Az Egyesült Államok és Európa, valamint Oroszország álláspontja kétségkívül eltérőnek mondhatók ebben a kérdéskörben, és a véleménykülönbségeket illetően mindenképpen érdemes megvizsgálni azokat a lényeges kérdéseket, amelyeket a fent említett szereplők a rakétavédelem kapcsán megfogalmaztak. Jelentős vita folyik a kérdést illetően az Egyesült Államokon belül is, ahol rakétavédelmi rendszer ellenzői szerint

- a rakétavédelem hatástalan, emiatt felesleges is,
- destabilizáló hatással bír a stratégiai egyensúlyra,
- hadszíntérré fogja változtatni a világot,
- annak birtoklása túl sok hatalmat fog adni az USA kezébe,
- morális ok lehet az USA elleni preventív jellegű támadásra.²⁵⁰

Az USA az alábbi főbb pontokra szeretne választ kapni:

- Hogyan képes az USA elérni azt, hogy a rakétavédelmi rendszer telepítését és működtetését Európa támogassa?
- Milyen módon őrizhető meg a NATO egysége, ugyanakkor milyen informális támogatás szerezhető meg Oroszországtól és Kínától?
- Milyen európai részvételre lehet számítani a nemzeti és hadszíntéri rakétavédelmi rendszert illetően?
- Az észak-koreai és a potenciális iráni fejlesztések milyen hatást gyakorolhatnak az USA rakétavédelmi terveire?

Az EU tagállamai a következő kérdésekben érdekeltek:

- A rakétavédelemmel szembeni fenntartások milyen módon alakulhatnak támogatóssá?
- Elfogadható-e a meglévő nemzetközi megállapodásokon kívül más, önállóan végrehajtott lépés a fegyverrendszereket, így a rakétavédelmi rendszereket illetően is?
- Mennyire tekinti Európa a rakétavédelmet a transzatlanti kapcsolatok sarokkövének?

Oroszország alapvetően az alábbi három témakörben lehet érdekelt:

- A 2002-ben amerikai részről felmondott ABM-szerződés milyen hátrányokat jelenthet és hogyan pótolható formálisan és informálisan egyaránt?
- Mi az EU a rakétavédelmet érintő véleménye, és az milyen előnyöket tartalmazhat Oroszország számára?

²⁵⁰ SPRING, Baker: The enduring debate features of the debate over missile defense, 2006. szeptember 20., <http://www.heritage.org/Research/NationalSecurity/bg1972.cfm>, letöltve: 2006. szeptember 30.

- Hogyan befolyásolja a transzatlanti kapcsolatokat az USA rakétavédelmi tervei, és azok milyen hatással lehetnek Oroszország számára?

Európa az USA rakétavédelmi programját nem nézi/nézte jó szemmel, hiszen véleményük szerint

- az a stratégiai egyensúlyt veszélyezteti,
- új fegyverkezési versenyt indíthat el,
- az USA által konkrét veszélyforrásként emlegetett Észak-Korea túl kicsi ahhoz, hogy potenciális veszélyt jelentsen az USA számára,
- az amerikaiak fegyveres megoldást keresnek a politikai helyett,
- a rakétavédelem technológiája kiforratlan,
- negatív hatással van a meglévő fegyverzetkorlátozási megállapodásokra,
- erősíti az USA unilaterizmusát,
- továbbá eltérő biztonsági övezeteket hoz létre.

Oroszország bizalmatlanul tekint az USA rakétavédelmi terveire, lépéseire, hiszen úgy éri, hogy az stratégailag veszélyeztetheti. Ugyanakkor elismeri a potenciális veszélyforrások meglétét, és az ellenük történő hatékony fellépés szükségességét. A rakétavédelem kérdéskörében az európai államokkal többnyire közös felvetései vannak, ugyanakkor fontos partnerként tekint Kínára is, amely nagyságrendileg is nagy nyomást gyakorolhat az USA terveire.

Az előzőek alapján egyértelmű, hogy az Amerikai Egyesült Államok jelentős erőfeszítéseket tesz a ballisztikus rakéták elleni hatékony tevékenységre képes védelmi rendszer létrehozása érdekében. A fejlesztések eredményeként létrehozott, napjaink csúcstechnológiáját is felvonultató nemzeti és hadszíntéri rakétavédelmi rendszerük – annak ellenére, hogy egyelőre viszonylag korlátozott képességekkel rendelkeznek – jelenleg egyedülálló a világon. Európa egyes országai már tettek lépéseket ezen a területen, azonban az anyagi források hiánya, és a kevesebb fenyegetettség-érzés miatt a nagyobb fejlesztések illetve beruházások elmaradtak.

A rakétavédelem a transzatlanti vitához kötődő elemeit illetően a leglényegesebb argumentum napjainkban az, hogy a kiépítésre kerülő rendszer mennyire lesz hatékony különösen annak tükrében, hogy az ún „kalandor” államok – az amerikaiak gyanúja szerint – atomfegyverek kifejlesztésén fáradoznak.

Tény azonban, hogy az elmúlt 23 év alatt több mint 100 milliárd dollárt felemésztő rendszer 2006. szeptemberében működőképesnek bizonyult, ugyanis az USA sikeres elfogókísérletet hajtott végre a Csendes-óceán felett.²⁵¹

A transzatlanti kapcsolatokat megterhelő rakétavédelmi elképzelések számos olyan elméleti és gyakorlati kérdést hordoznak magukban, amelyek megválaszolására még sok időbe fog telni. Véleményem szerint kifizetődőbb lenne a rendszer kifejlesztésébe és fenntartásába befektetett összegeket más jellegű – elsősorban gazdasági és diplomáciai – eszközök finanszírozásának érdekében átcsoportosítani.

3.3.3. A nemzetközi terrorizmus elleni harc

A legújabb kori terrorizmus megjelenése a '60-as évek végére tehető. Ettől az időszaktól kezdve Európa és az Egyesült Államok egyre növekvő mértékben lettek egyrészt elszenvedői a terrorista cselekményeknek, másrészt tevékeny részesei az ellen folytatott harcnak.

Az európai államok már a hetvenes évek közepétől elszenvedték a terrorizmus hatásait közvetlen és közvetett módon egyaránt: míg ez előbbi az egyes európai országokban működő terrorcsoportok tevékenységét jelentette, addig ez utóbbi a Közel-Keleten folyó terrorcselekményekre vonatkozott.

²⁵¹ RICHÁRD Balázs: Bizonyított az USA rakétavédelme, in: http://www.sg.hu/cikkek/46971/bizonyított_az_usa_raketavedelme, letöltve: 2006. szeptember 30.

Az USA már a hidegháborúban is használt fegyveres erőt a terroristák ellen, például 1986-ban Líbiát bombázta.²⁵² Az európai államok közül egyedül Franciaország nem riadt vissza katonai erő alkalmazásától a terroristák ellen.

Az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás sokkolta az amerikai társadalmat és mély együttérzést váltott ki az európai emberekből is. Az amerikaiak által a támadásra adott válasz a kezdetektől nagyon határozott és világos: minden eszközzel a nemzetközi terrorizmus szereplőinek – legyen az bármilyen személy, ország vagy szervezet – ellehetlenítésére vagy elpusztítására irányul.

Bár az európaiak tevékenyen részt vettek a terrortámadást közvetlenül követő időszak – elsősorban katonai jellegű – válaszaiban, az idő múlásával egyre több különbség mutatkozott meg az egyes államok tekintetében a terrorista támadások általi fenyegetettség érzete, az együttműködés lehetséges formáinak, és a konkrét vészhelyzetek kezeléseinek területein.

Tény, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni harc jegyében számos európai állam adatokat ad át polgáraitól, adott esetben logisztikai támogatást is nyújt és részt vesz a hírszerzési információk cseréjében és elemzésében, mégis számos támadás éri az Egyesült Államokat az emberi jogok és a túlzott katonai erő alkalmazása miatt.

Az európaiak számára elsőrendűen fontos, hogy ne legyenek sem közvetett sem közvetlen módon céltáblái a terrorista szervezeteknek, akik különösen könnyen verhetnek gyökeret azokban a társadalmakban, ahol nagy számban élnek a merítés szempontjából szükséges vállalási közösségek és hamar nőhet az elégedetlenség.

Az, hogy az európaiak visszafogottabban kezelik a nemzetközi terrorizmus elleni harc lehetséges eszközeit, az amerikaiak szemében nem egyszer téves feltételezésekhez vezetett, amelyek szerint azokat alapvetően nem érdekli a terrorizmus, nem hajlandók ellene katonai erőt alkalmazni, és nem rendelkeznek megfelelő technológiával az ellenük való hatékony harc érdekében. Ezek a feltételezések a lebonyolított közvélemény-kutatások és az európai államok által valóban nyújtott segítség miatt nem igazak, ugyanakkor nem szabad szó nélkül elmenni mellettük, hiszen azok táptalajául szolgálhatnak a társadalmak közötti negatív tendenciáknak.²⁵³

3.3.4. A Kiotói Jegyzőkönyv amerikai elutasítása

A világméretű klímaváltozásról szóló ENSZ-keretmegállapodáshoz csatolt ún. Kiotói Jegyzőkönyvben 1997 decemberében 38 fejlett ipari ország vállalta: a 2008 és 2012 közötti időszakra az 1990-es szinthez képest 5,2 százalékkal csökkenti az üvegházhatásban szerepet játszó hat gázféleség, főleg a szén-dioxid kibocsátását. Szakértők szerint ezek a gázok felelősek a globális hőmérséklet-emelkedésért, így közvetve a megszorodott időjárási szélsőségekért (például hőhullámokért, tornádókért és aszályokért).

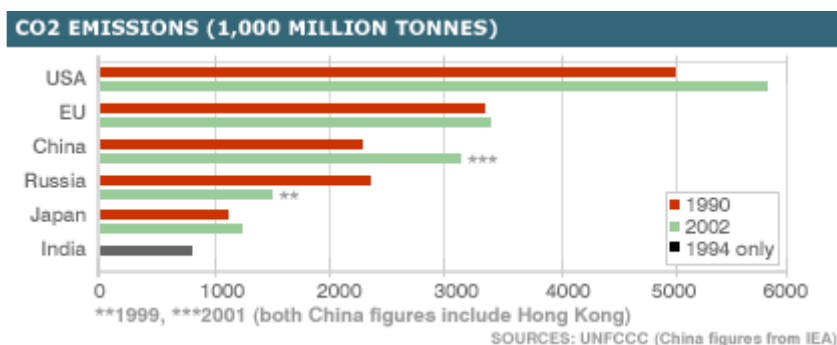
Az Európai Unió és Ausztrália 8, az Egyesült Államok 7, Kanada és Japán pedig 6 százalékos csökkentést vállalt. Az Egyesült Államok azonban 2001-ben egyoldalúan felmondta a megállapodást, és ezzel komoly vitákat generált a transzatlanti kapcsolatokban.

Az alábbi ábrán jól látható, hogy az USA az ENSZ adatai alapján magasan vezet a szén-dioxid kibocsátást illetően, ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy a gázok kibocsátásának mértéke nagyban függ attól, hogy egy adott gazdaság mennyi javat állít elő: az USA ebben is világelső.

²⁵² Forrás: <http://www.globalissues.org/Geopolitics/MiddleEast/TerrorInUSA/faq/Libya.asp>, letöltve: 2006. szeptember 28.

²⁵³ Fontos megjegyezni, hogy az amerikaiak a téma megjelölésére a „war on terror-háború a terror ellen” nyelvi terminológiát, míg az európaiak a „fight against terrorism - harc a terrorizmus ellen” kifejezést használják, amelyek azért kétségtelenül rámutatnak bizonyos értelmezésbeli különbségekre.

A különböző országok szén-dioxid kibocsátása (1000 millió tonna)

2. számú ábra

(Forrás: <http://unfccc.int/2860.php>, letöltve: 2006. szeptember 10.)

A Bush-adminisztráció egyáltalán nem tartja célszerűnek országa számára a ratifikálást, a hivatalos amerikai álláspont szerint a jegyzőkönyv által felállított légszennyezési adatok téves módszereken alapulnak, s a jegyzőkönyvben vállalt kötelezettségek hátrányos helyzetbe hoznák az amerikai gazdaságot, ráadásul igazságtalanok is, hiszen csak a fejlett ipari államokat kötelezi káros gázkibocsátásuk csökkentésére.

Az amerikaiak szerint az üvegházhatású gázok kibocsátásának visszaszorítása negatívan érintené az ország gazdaságát, ezért az USA inkább más utat választ: olyan korszerű technológiák fejlesztését támogatja, amelyek felválthatják a hagyományos, globális fölmelegedést okozó energiaforrásokon alapuló technológiákat.

A Kiotói Jegyzőkönyv számos olyan eljárás bevezetését írja elő, amelyek megkönnyíthetik a vállalt kötelezettségek végrehajtását. Ezek közé tartozik például a kibocsátási jogok országok közötti adásvétele, az emisszió-kereskedelem mechanizmusa.

A 2004 szeptemberi orosz döntést örömmel üdvözölték a klímapolitikusok, így Rajendra Pachauri, az ENSZ Éghajlatváltozási Kormányközi Testületének (IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change) elnöke, ám rámutatott: megelégedésre semmi okunk. „A probléma a Kiotói Jegyzőkönyv életbe lépésével koránt sincs megoldva” - mutatott rá Pachauri.²⁵⁴ A jegyzőkönyv csupán az első lépés az üvegházhatású gázok termelésének visszaszorításához vezető úton. A kiotói szigorítások igen rövid távú célok, feltétlenül szükség lenne lényegesen hosszabb távú szabályozás létrehozására.

A kiotói megállapodás csak akkor léphetett életbe, ha a csatlakozó országok összes kibocsátása eléri a káros gázok kibocsátásának 55 százalékát, ennek eléréséhez szükséges volt az, hogy Oroszország ratifikálja a szerződést, amely 2004. szeptember 30-án megtörtént, így a megállapodás 2005.február 15-én életbe lépett.²⁵⁵

3.3.5. Az USA külpolitikájának megítélése

A 2003-as iraki háború rávilágított az amerikai külpolitika megítéléséhez kapcsolódó eltérő álláspontokra is. Ennek a vitának a központi kérdése az, hogy az Amerikai Egyesült Államok mennyire veszi figyelembe a nemzetközi közösség, különösen a szövetségeseinek akaratát a

²⁵⁴ Forrás: <http://www.origo.hu/tudomany/fold/20041119nyakunkon.html>, letöltve: 2006. szeptember 30.

²⁵⁵ 2006. szeptember 30-án a ratifikáló országok kibocsátása 61,6% volt, ebből Oroszorszáigé 17,4%, míg hazánké 0,5%.

Forrás: http://unfccc.int/files/essential_background/kyoto_protocol/status_of_ratification/application/pdf/kpstats.pdf, letöltve: 2006. szeptember 30.

felmerülő problémák megoldásában? Más szempontból megközelítve a dolgot a kérdés az, hogy az USA mennyire folytat unilateralista vagy multilateralista politikát?

Az európaiak számára rendkívül fontos, hogy az adott esetben történő katonai erő alkalmazására lehetőleg széles nemzetközi egyetértés alapján és támogatás mellett – ennek egyik intézményesített formája az ENSZ – kerüljön sor, amelyet az amerikaiak az iraki háború megindításakor (sem) tartottak szükségesnek. Az USA számára jelen pillanatban a multilateralizmus egy olyan külpolitika gyakorlását jelenti, amelynek során folyamatosan birtokolja szövetségeseinek támogatását a felmerülő problémák megoldásában. Más megfogalmazásban az USA „multilaterális, ha lehetséges és unilaterális, ha szükséges”.²⁵⁶ Ez a fajta gondolkodásmód előbbre helyezi a nemzeti érdekek védelmét a nemzetközi közösség akaratának figyelembevételével szemben.²⁵⁷

Az iraki háború megindítása az európaiak szempontjából tehát az amerikaiak egyoldalú (unilateralista) lépése volt, amely nélkülözte a nemzetközi közösség felhatalmazását, de különösen az addigi legfontosabb szövetségesek, Németország és Franciaország támogatását. Számukra ez nemcsak azért volt érzékeny kérdés, mert az USA nem tartotta be a nemzetközi közösség által felállított „játékszabályokat”, hanem azért is, mert nem voltak képesek az amerikaiak döntését befolyásolni. Az amerikaiak viszont úgy értékelték, hogy bár nem birtokolták a lehető legszélesebb nemzetközi támogatást a katonai akciók megindításához, mégis volt számos olyan ország, amely kivette részét az iraki háborúból.

A katonai erő alkalmazásának eltérő megítélését egyes szakértők szerint az is befolyásolja, hogy a nemzetközi közösség szereplői mennyiben rendelkeznek teljes vagy korlátozott mértékű katonai képességekkel. Ez alapján, mivel az USA rendelkezik napjainkban egyedül teljes spektrumú képességekkel ezért az annak használatára való készsége is nagyobb, mint más államoknak, különösen, ha nemzeti érdekei veszélyeztetve vannak.²⁵⁸

Azt, hogy a fenti kérdéskör mennyire összetett, jól példázza, hogy az szorosán kötődik a nemzetközi kapcsolatok formálásának különböző iskoláihoz és a hatalom gyakorlásnak eltérő megközelítési módjaihoz.

²⁵⁶ KAGAN, Robert: *Of paradise and power: America and Europe in the new world order*, Vintage Books, New York, 2004., p.144.

²⁵⁷ 1999-ben a szerbek bombázásakor hasonló vita merült fel, ugyanis azt például Oroszország és számos más állam is ellenezte, ugyanakkor a transzatlanti közösség tagjai veszélyeztetve látták saját nemzeti és közösségi érdekeiket, így legitimnek tartották lépésüket.

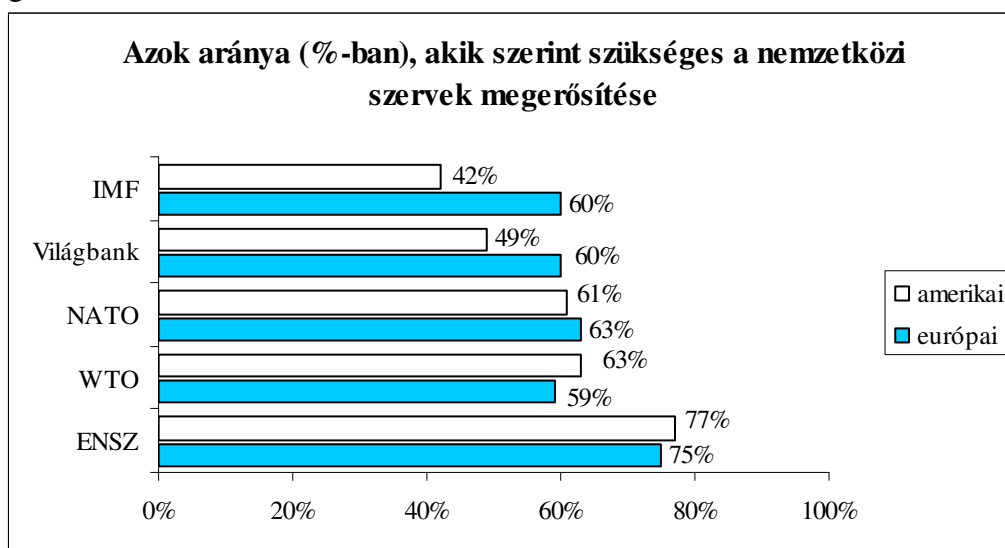
²⁵⁸ Robert Kagan ezt úgy fogalmazta meg, hogy „amennyiben rendelkezél kalapáccsal, úgy a problémák szegeknek kezdenek el látszani”. In: KAGAN, Robert: *Of paradise and power: America and Europe in the new world order*, Vintage Books, New York, 2004., p.27.

3.4. A transzatlanti kapcsolatok társadalmi megítélése napjainkban

3.4.1. Közvélemény-kutatások napjainkban a transzatlanti kapcsolatok lényeges kérdéseit illetően²⁵⁹

Bár a transzatlanti kapcsolatok megítélése országonként más és más, mégis szükségszerűnek tartottam olyan *összefoglaló* jelentések felkutatását, amelyek képesek a leglényegesebb kérdések átfogó bemutatására. E követelménynek leginkább a „Worldviews 2002” kutatás felelt meg, amelynek fő célja annak felmérése volt, hogy miként vélekednek az amerikai és európai polgárok a nemzetközi kapcsolatok aktuális kérdéseiről különös tekintettel a 2001. szeptember 11-ei terrortámadást követően.²⁶⁰ A projekt 2003-tól a „Transatlantic trends” néven tovább folytatódik egészen napjainkig, amelynek lényeges eredményeit a 2002-2005 közötti időszakban az alábbiakban foglalom össze.

Az elvégzett felmérések alapján egyértelművé vált, hogy az amerikaiak 2002-ben még mindig jelentős mértékben támogatták a különböző nemzetközi szerződéseket, illetve a nemzetközi szervezetekben történő szerepvállalást. Különösen érdekes adatnak bizonyult, hogy 64%-uk támogatta a globális felmelegedést okozó gázok kibocsátását korlátozó Kiotói Szerződést, jóllehet az szerintük jelentős mértékben negatívan hat az amerikai gazdaság teljesítő-képességére.

3. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)

(szerkesztette: Németh József Lajos)

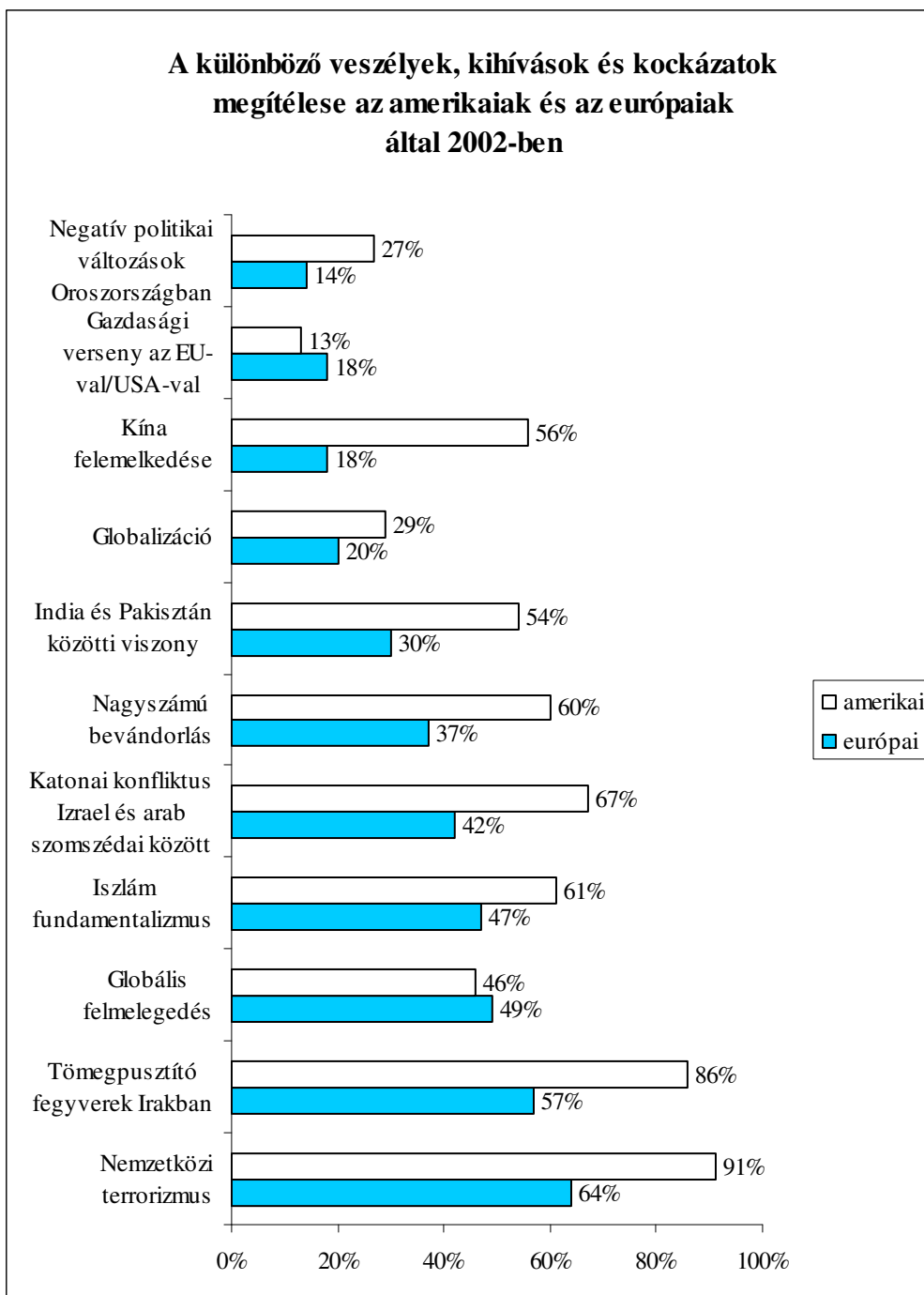
A legtöbb amerikai és európai úgy látta, hogy szükséges a nemzetközi szervezetek megerősítése. Különösen jelentősnek mondható ez az ENSZ-et és a Világkereskedelmi Szerveze-

²⁵⁹ A témához kapcsolódóan meg kell említenem az 1993-ban lebonyolított „Security for Europe Project” elnevezésű programot, amelynek során 7 közép- és kelet-európai állam attitűdjét vizsgálták az európai folyamatokat illetően. A kutatásról kiadott dokumentumban az a vélemény fogalmazódott meg, hogy az új típusú biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetésektől jelentős mértékben tartottak az emberek, ugyanakkor attól is féltek, hogy az USA teljes mértékben magára hagyja Európát. Forrás: Security for Europe Project: Final Report, 1993. december, Center for Foreign Policy Development, Brown University, USA

²⁶⁰ Az adott felmérést a Chicagói Külpolitikai Tanács (Chicago Council on Foreign Relations) együttműködésben a németországi Marshall Alapítvánnyal (German Marshall Fund of the United States) végezte el a felmérést amelynek során az USA-ban mintegy 3200, míg Európában 6000 főt kérdeztek meg. Forrás: <http://www.worldviews.org/>, letöltve: 2006. május 25.

tet (WTO - World Trade Organization) illetően. Kiténik az is, hogy a nemzetközi gazdasági szervezetek irányában az amerikaiak bizalmatlanabbak voltak, mint az európaiak. A NATO tekintetében szinte egyöntetűen fontosnak tartották a szervezet megerősítését. A válaszok egyben arra is rámutatnak, hogy az európaiak és az amerikaiak összességében támogatják a multilaterális nemzetközi szervezeteket.

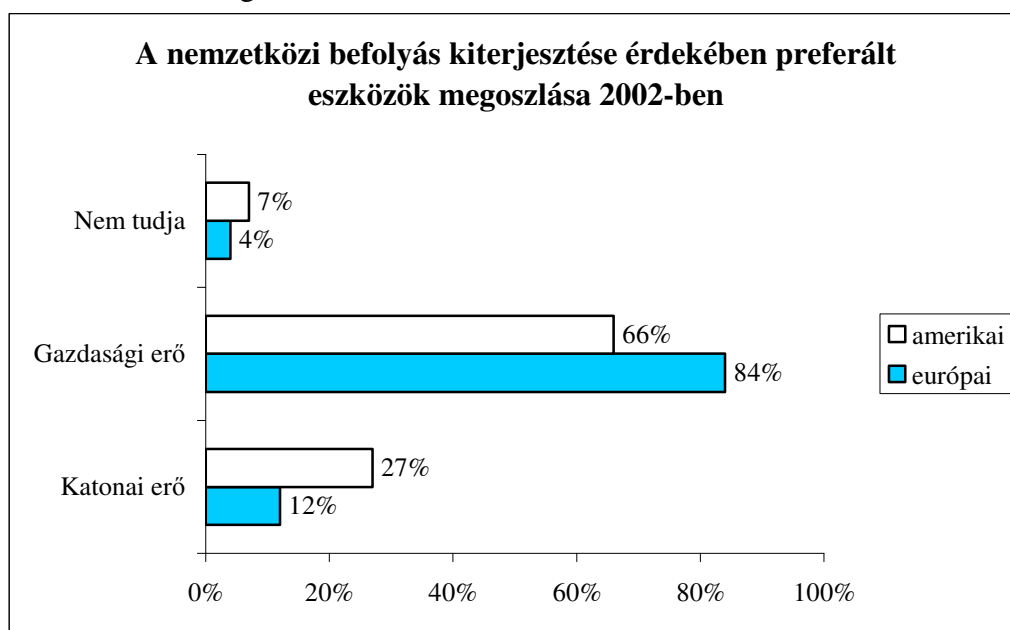
A különböző veszélyek, fenyegetések és kihívások megítélése kapcsán 2002-ben egyértelműnek tűnt, hogy a nemzetközi terrorizmus a legjelentősebb probléma, ugyanakkor a különböző gazdasági jellegű kérdések kevésbé tűntek jelentős gondnak az európaiak és az amerikaiak számára. Általában az is megfigyelhető, hogy a megjelenített témakörök szinte mindegyikénél az amerikai (veszély)felfogás erősebben nyilvánult meg, mint az európai.

4. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

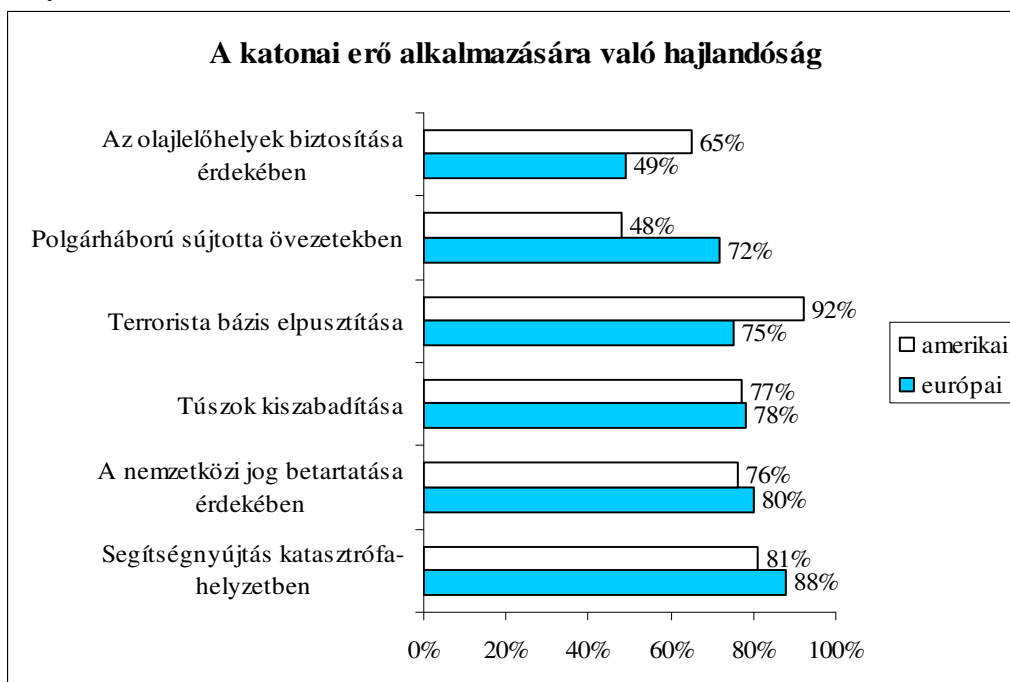
2002-ben az amerikaiak jobban preferálták a katonai erő alkalmazását a gazdasági eszközök felhasználásával szemben befolyásuk erősítése végett, mint az európaiak, azonban mindkét fél számára az elsődleges eszköz továbbra is továbbra is ez utóbbi maradt.

5. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

A különböző helyzetekben szükségesnek vagy szükségtelennek tartott katonai erő alkalmazása kapcsán mindkét fél általában készen állt erre, azonban eltérések mutatkoztak meg a konkrét helyzetekben. Különösen igaz ez a polgárháború sújtotta területeken történő illetve az olajlelőhelyek biztosítása érdekében alkalmazott katonai erő esetében.

6. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

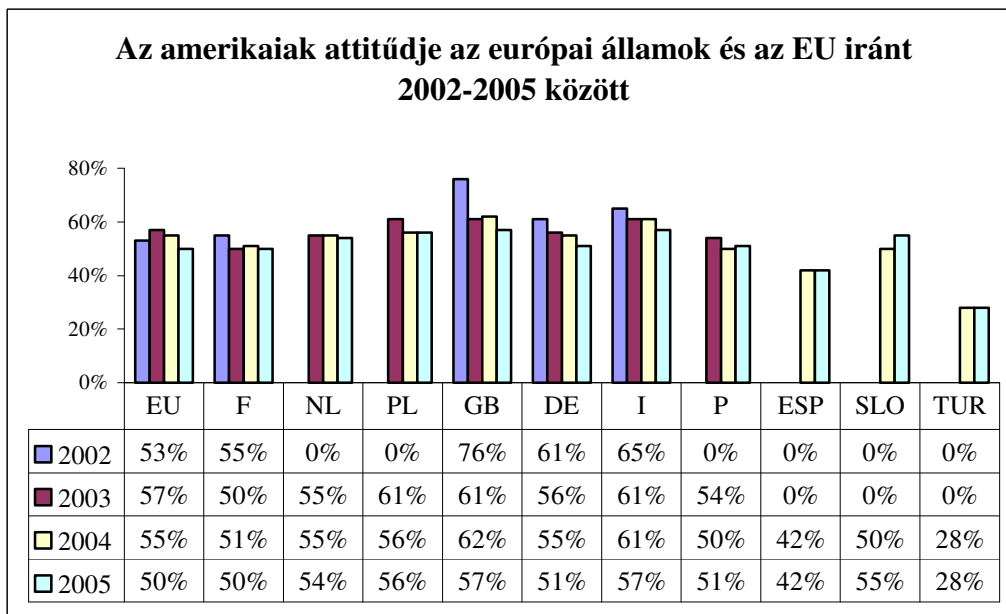
A terrorizmus elleni küzdelem során alkalmazott módszerek tekintetében jelentős különbségek fedezhetők fel, ugyanis amíg az európaiak is mutatnak hajlandóságot a katonai eszközök használatára, mégis jobban preferálják a „puhább” eszközök használatát.

7. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

Az amerikaiak pozitív attitűdje az európaiak iránt 2002-ben erősebb volt, mint előtte. A 2003-as iraki háborúban tanúsított európai ellenállás minden bizonnyal rányomta a bélyegét az amerikaiak érzéseire. A 8. számú táblázatból jól látszik, hogy a tengerentúlon a briteket, a németeket és az olaszokat kedvelik a legjobban.

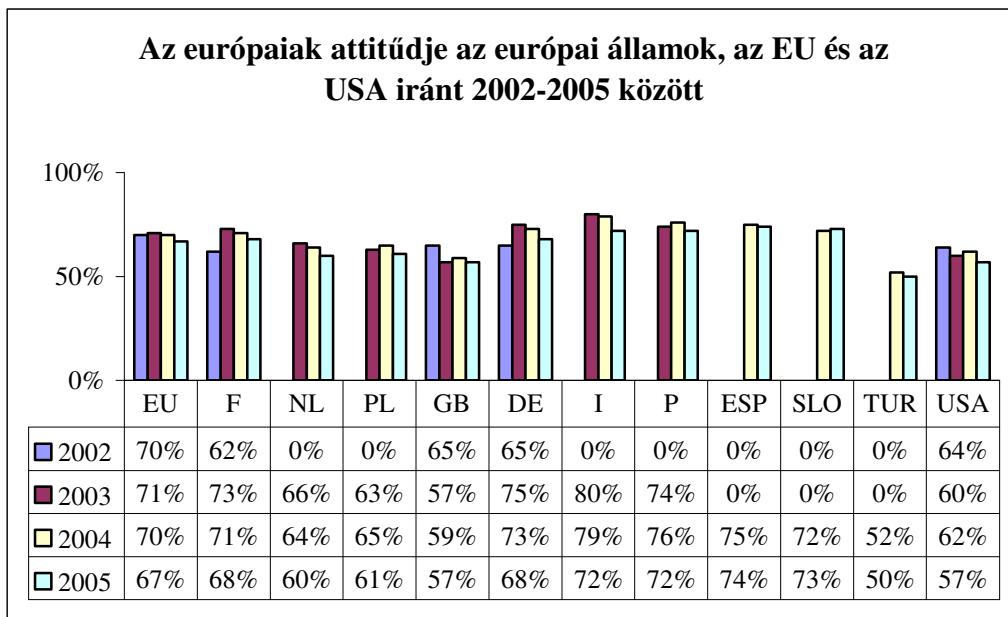

8. számú ábra²⁶¹

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

²⁶¹ Az ábrákon a különböző országok angol nyelvű rövidítéseit használom.

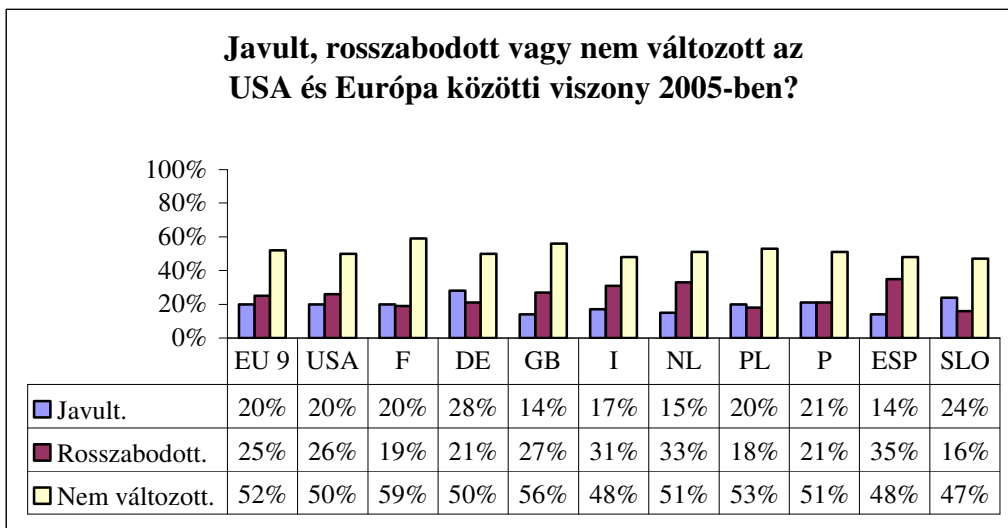
Az európaiak pozitív attitűdje általában véve magas (70% körüli) saját országaik iránt, míg 2005-re az USA iránti érzések alig több mint fele arányban mondhatóak elfogadó jellegűnek.

9. számú ábra

(Forrás: www.worldviews.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

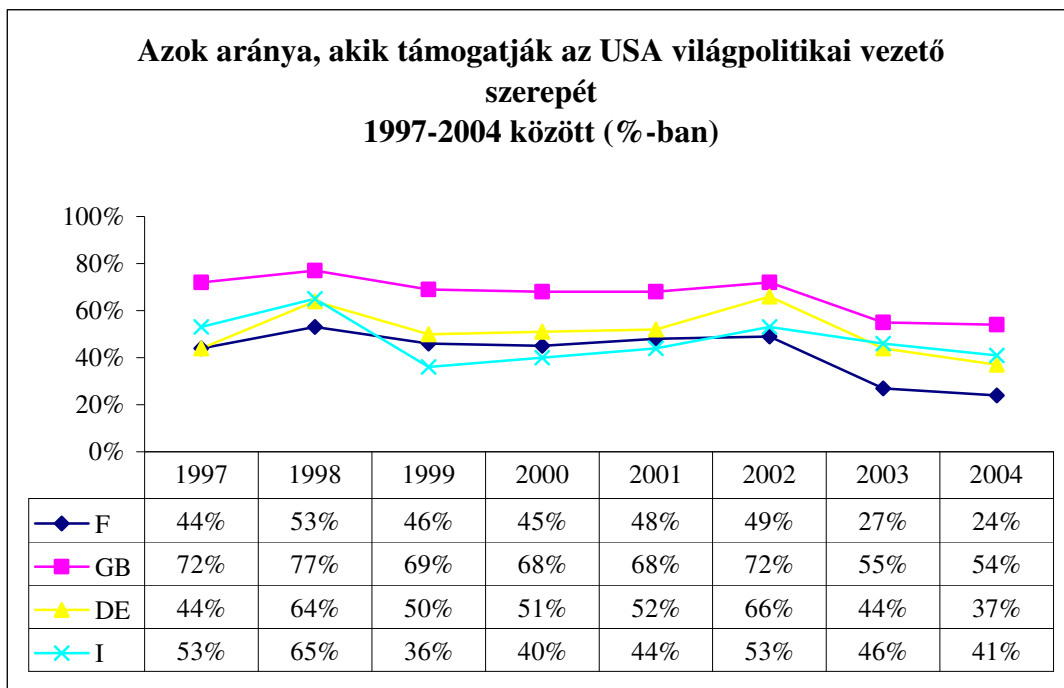
A felmérésben azt is vizsgálták, hogy vajon milyen irányú elmozdulás történt az amerikai-európai kapcsolatokban 2005-ben. Bár az emberek többsége úgy ítélte meg, hogy a helyzet nem változott, azoknak mégis nagyobb volt a száma, akik azt mondták, hogy a helyzet rosszabbodott, mint azoknak, akik szerint javult (lásd: 10. számú ábra).

10. számú ábra

(Forrás: www.transatlantictrends.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

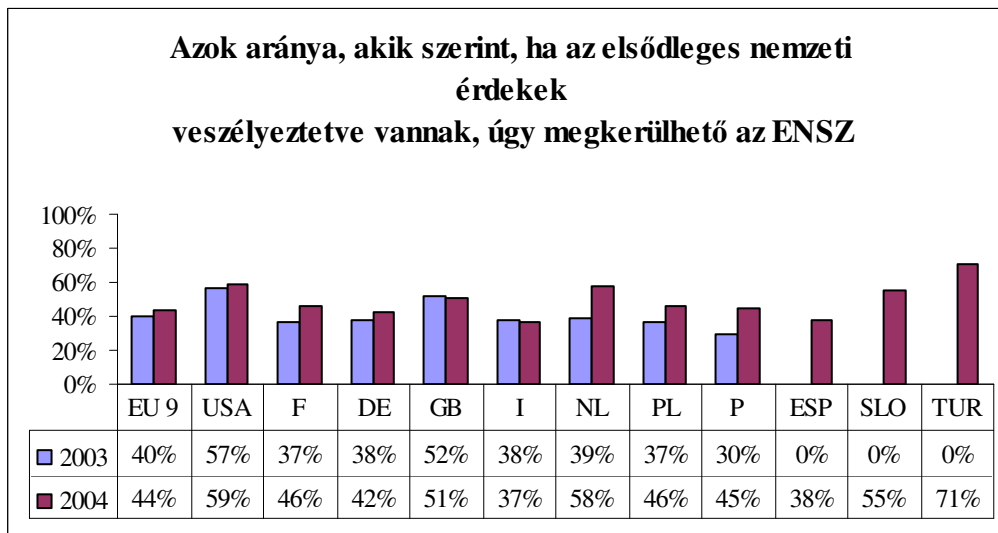
Rendkívül érdekesnek mondható, hogy Németországban többen vannak azok, akik szerint javult a két földrész közötti viszony, mint azok akik szerint nem, meglepő módon a britek pont az ellenkező véleményen vannak. Ez utóbbi már csak azért is érdekes, mivel az amerikaiak és a britek között hagyományosan jónak mondható „speciális kapcsolat” alapján nem ez lett volna feltételezhető. Ugyanakkor a Londonban elkövetett terrorcselekmények kiváltó okaként sokan az USA-hoz fűződő „túlságosan baráti” viszonyt is felfedezni vélték, ez részben magyarázatot adhat a meglepő eredményre.

11. számú ábra

(Forrás: www.transatlantictrends.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

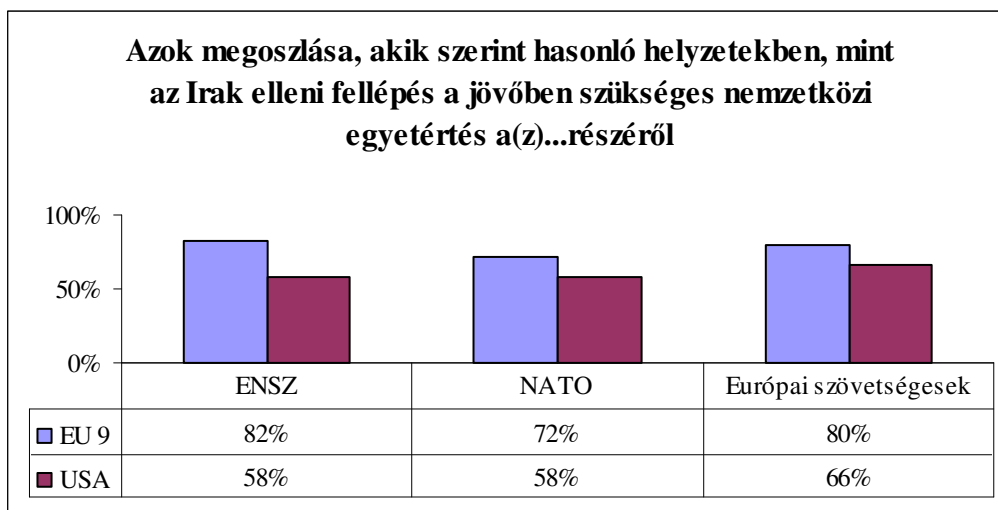
Annak vizsgálatakor, hogy a különböző európai országokban mennyire fogadják el az USA vezető szerepét, azt az általános megállapítást tehetjük, hogy 2004-re ebben a legtöbb európai államban kételkedtek. Ez alól egyedül Nagy-Britannia képez kivételt, míg Franciaország a másik véglet, ahol az emberek csupán egy negyede fogadta el az amerikai hegemóniát.

12. számú ábra

(Forrás: www.transatlantictrends.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

A fenti táblázat alapján az állapítható meg, hogy 2004-ben a vizsgált államok szinte mind-egyikében nőtt annak elfogadottsága, hogy az ENSZ megkerülhető, amennyiben a nemzeti érdekek veszélyeztetve vannak. E növekedés eredménye lehet annak, hogy 2003-ban az USA az ENSZ felhatalmazása nélkül támadta meg Irakot, mivel azt önmagára nézve rendkívül veszélyesnek ítélte meg.

13. számú ábra

(Forrás: www.transatlantictrends.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

A fentiekkel ellentétesnek tűnik az, hogy az európaiak továbbra is sokkal fontosabbnak tartják az ENSZ vagy a NATO egyetértését egy hasonló helyzetben, mint amilyen az Irak elleni fellépés szükségessége volt. Ez különösen fontos lehet abban az esetben, ha a nemzetközi közösség az Irán vagy Észak-Korea elleni fellépés mikéntjét fontolgatja.

14. számú ábra

(Forrás: www.transatlantictrends.org, letöltve: 2006. május 30.)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

Az, hogy a NATO elfogadottsága az elmúlt években csökkenő tendenciát mutatott részben ugyancsak az egyoldalú Irak elfoglalására tett amerikai lépésnek köszönhető. Különösen érzékenynek mutatkozik ez a kérdés Németországban, ahol ez a kérdés negatív tendenciát mutat. A franciák viszont nem mutatnak nagyfokú megingást eddigi támogatottságukat illetően.

A fenti eredményekből az alábbi általános következtetéseket vonhatjuk le:

- Az a korábbi feltételezés, amely szerint az USA és Európa egyre kevésbé kíván aktív szerepet játszani a világpolitikában nem bizonyult igaznak, mi több, mindkét fél hajlandó az egyre nagyobb globális felelősségvállalásra.
- Ugyanakkor eltérő impulzusokkal szembesülünk, amennyiben adott biztonságpolitikai kérdésekre történő reagálás mikéntjét vizsgáljuk. Különösen szembetűnő ez abban az esetben, amikor katonai és/vagy gazdasági eszközök használatát fontolgatják a felek. Az előbbi aktív használatára jóval nagyobb a hajlandóság az amerikaiak részéről, míg összességében véve az európaiak az ún. „puha” eszközök mellett teszik le voksukat.
- Az amerikaiak és európaiak alapvetően még mindig kedvelik egymást, ugyanakkor az egymás iránti bizalom hőfoka valamelyest enyhült elsősorban a 2003-es iraki háború következtében. Jóllehet az anti-amerikai és az anti-európai vélemények kissé felerősödni látszottak, mégis mindkét fél szinte ugyanazzal a világnézettel rendelkezik, továbbá pontosan tudja, hogy kik a szövetségeseik és kik az ellenfeleik.
- Az európaiak és amerikaiak továbbra is partnerként tekintenek egymásra, mindkét fél alapvető érdeke továbbra is egymás megerősítése, támogatása maradt, még akkor is, ha a politikai elitekkel szemben egyaránt léteznek kül- és belpolitikai fenntartások.

3.4.2. A „héják” és a „galambok” mint a közvélemény befolyásolói

A közvélemény-kutatások eltérő eredményeinek háttérében néhány rendkívül jelentősnek mondható alapérték és felfogás áll, amelyek döntően befolyásol(hat)ják a közvélemény aktuális megjelenését. Nemzetközileg elismert szakértők a transzatlanti kapcsolatokban megjelenő attitűdök jobb megértése érdekében olyan tipológiát állítottak fel, amelyben a rendelkezésre álló eszközök (katonai, gazdasági) használata iránti hajlandóság és azok preferálása szerint megkülönböztetik a „héja”, a „galamb”, a „pragmatista” és az „izolacionista” külpolitikai iskolákat.²⁶²

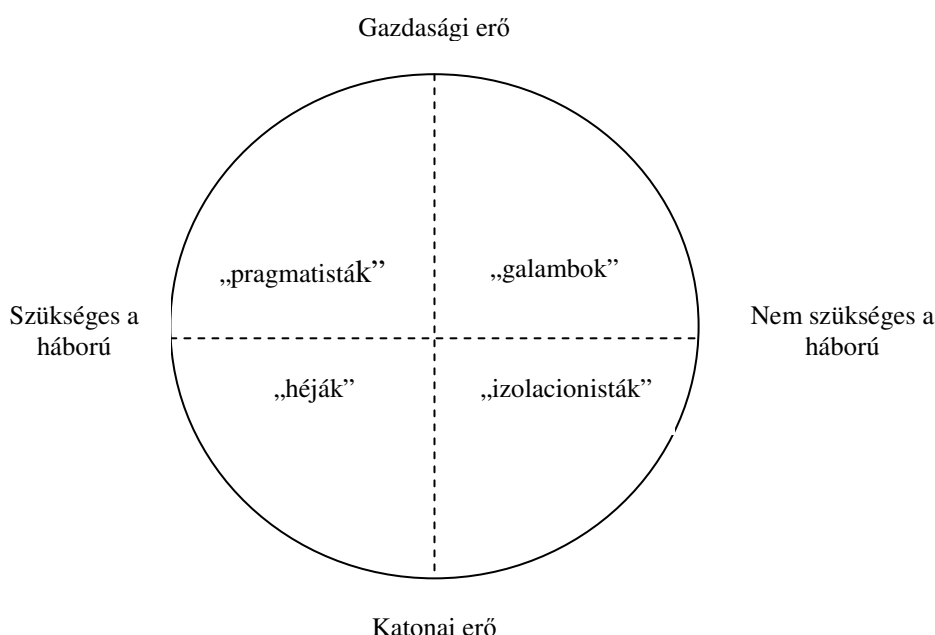
E megkülönböztetés szerint

- a „héják” szerint a háború olykor szükséges az igazság bebizonyítása miatt és a katonai erő fontosabb a gazdaságinál. Ők adott esetben hajlamosak az olyan nemzetközi szervezetek megkerülésére, mint például az ENSZ.
- a „galambok” alapvetően a gazdasági eszközök felhasználásában hisznek, számukra a háború csak a végső stádiumban elfogadott. Előszeretettel támogatják a nemzetközi biztonsági szervezeteket (pl. ENSZ), nagyon fontosnak tartják azok megerősítését. Véleményük szerint erő alkalmazása csak nemzetközi jogosítványok alapján lehetséges.
- a „pragmatisták” úgy gondolják, hogy a háború olykor szükséges, de fontosabbnak tartják a gazdasági eszközöket a katonáival szemben. Elfogadják és támogatják a nemzetközi szervezeteket, ugyanakkor hajlandóságot mutatnak önálló katonai akciók támogatására, amennyiben nemzeti érdekeik védelme megköveteli azt.
- az „izolacionisták” nem hisznek abban, hogy a háború szükségszerű, hasonlóképpen szkeptikusok a gazdasági eszközök hatásában a nemzetközi kapcsolatokra.

Az alábbi táblázatban összefoglalva láthatjuk a négy csoport egymáshoz való viszonyát:

²⁶² ASMUS, Ronald és EVERTS, Philip P. és ISERNIA, Pierangelo: Power, War and Public Opinion: Thoughts on the Nature and Structure of the Trans-Atlantic Divide, Transatlantic Trends 2003, <http://www.policyreview.org/feb04/asmus.html>, letöltve: 2006. július 31.

A külpolitikai attitűdök tipológiája

Katonai erő

15. számú ábra

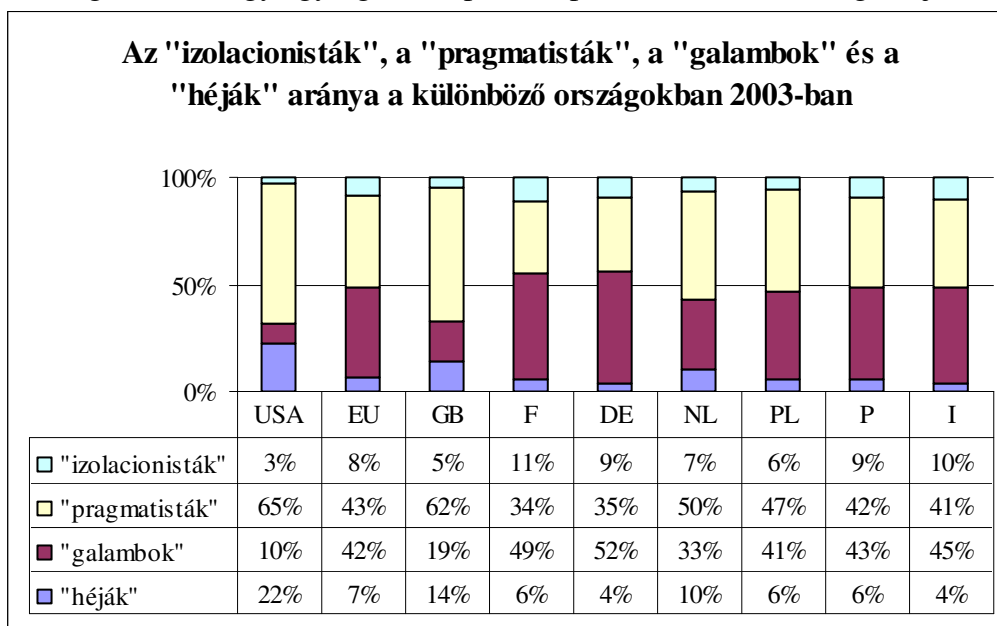
(forrás: <http://www.policyreview.org/feb04/asmus.html>)

(szerkesztette: Németh József Lajos)

Az ábrán jól látható, hogy a különböző csoportok közötti átjárás biztosított, „vegytiszta” formában a fenti csoportok a nemzetközi kapcsolatokban viszonylag ritkán fordulnak elő.

A fenti négy csoport egymáshoz való viszonyát az elmúlt időszakban a katonai kiadások és az ENSZ szerepének megítélése, a gazdasági segélyezés, a rendelkezésre álló erők gazdasági és/vagy katonai használata, a nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerep kapcsán jellemezhetjük a legszembevetőbb mértékben.

Érdekes szemügyre venni az európai országokon belüli jelentős eltéréseket, amelyek ugyancsak megnehezítik egy egységes európai álláspont kialakítását és végrehajtását.

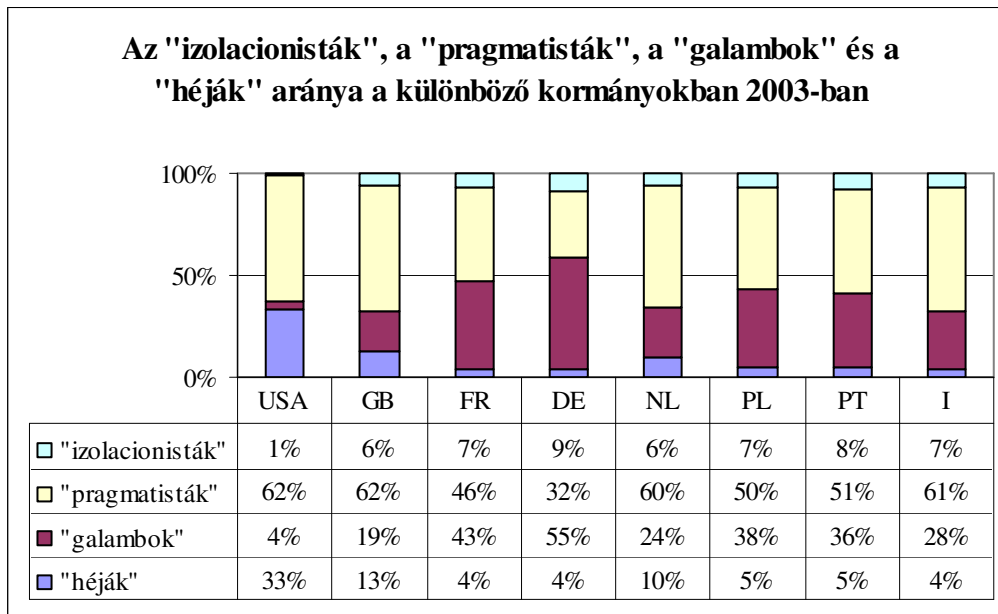

16. számú ábra

(forrás: www.policyreview.org/feb04/asmus.html, letöltve: 2006. május 30.)

(szerkesztette: Németh József Lajos)

A fenti felosztást alkalmazták a kormányzó elitek tipizálása kapcsán 2003-ban, akik szerepe a transzatlanti kapcsolatok alakításában mindenképpen mérvadónak mondható:

17. számú ábra

(forrás: www.policyreview.org/feb04/asmus.html, letöltve: 2006. május 30.)

(szerkesztette: Németh József Lajos)

A „héják” aránya jóval magasabbnak volt mondható az USA republikánus kormányában, mint a társadalom egészét tekintve. Franciaország esetében a „pragmatisták” és a „galambok” aránya megfordult, míg a portugál és olasz kormányok esetében az előbbiek voltak döntő főlényben 2003-ban.

Ha a fenti általános tipológiát kivetítjük a felmérésekben résztvevő országokra, jelentős különbségeket fedezhetünk fel:

- Az „izolacionisták” leginkább Franciaországban vannak jelen, jól tetten érhető ez a francia kül- és biztonságpolitikai törekvések „különutas” mivoltában, amely olykor elég jelentős feszültségeket okozott a transzatlanti kapcsolatokban.
- A „pragmatisták” döntően az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában lelhetők fel, ugyanakkor szembeűnő az is, hogy a „héják” leginkább ez előbbi ország tekintetében mérvadóak.
- A „galambok” aránya összeurópai szinten elég magasnak mondható, különösen jellemző ez Németország esetében, ami alapvetően történelmi okokkal magyarázható. Ez utóbbi csoport esetében jelentős különbség van az Egyesült Államok és az európai átlag között, ami részben magyarázatot ad arra, hogy miért is alkalmaz nehezebben Európa fegyveres eszközöket a nemzetközi kapcsolatok vitás kérdéseinek rendezésekor.

KÖVETKEZTETÉSEK

- A Szovjetunió felbomlásával a transzatlanti közösséget addig fenyegető legjelentősebb veszély megszűnt, így az addig legfontosabb összetartó ideológiai indok is időszerűtlenné vált. Ez ugyanakkor nem okozta a transzatlanti biztonsági közösség felbomlását, sőt lehetőséget adott arra, hogy annak tagjai valóban a belső kérdések megoldására koncentrálnak.
- A hidegháború megszűnésével a transzatlanti vita új fordulatot vett, hiszen inntől kezdve a központi kérdés már nem a terhek megosztása és a meglévő erőforrások felhasználása volt, végső soron az amerikai céloknak megfelelően, hanem sokkal inkább az, hogy az újonnan formálódó Európa milyen *európai konszenzusokon* fog nyugodni és azok hogyan csatornázhatók be a transzatlanti kapcsolatrendszerbe? Más oldalról megközelítve a transzatlanti vita központi kérdésévé az vált, hogy az egységesülő Európa hogyan igazodik a domináns világpolitikai szerepre hivatott USA stratégiai terveihez?
- A hidegháború után kialakult világpolitikai helyzetben Európa elnyerte régóta áhított politikai függetlenségét, azonban az újonnan felmerülő számos biztonságpolitikai kockázat, kihívás és fenyegetés hatásai alól a transzatlanti közösség tagjai nem vonhatták ki magukat.
- A hidegháború után az amerikaiak vagy az európaiak hozzáállása a transzatlanti kapcsolatokhoz nem ítéhető jobbnak vagy rosszabbnak a másiknál, csupán csak érezhetőbb és más módon váltak különbözővé. Az eltérés mértékét az adott biztonságpolitikai kérdés nemzeti és közösségi érdekeket sértő súlyának megítélése, és az arra adandó válaszok milyensége tovább árnyalta.
- A transzatlanti vita kiterjedése annak megfelelően nőtt, ahogy az új biztonságpolitikai kockázatok, kihívások és fenyegetések egyre szélesebb skálán mutatkoztak meg. A biztonságpolitika átfogó értelmezése egyértelműen megjelenik a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseiben is.
- Megítélésem szerint, az 1991-2001 közötti időszakban a vitás kérdések többnyire az új biztonságpolitikai problémákra adott eltérő válaszok köré csoportosultak. Ebben az időszakban Európa és az Egyesült Államok világpolitikai helyzetének és súlyának meghatározása egymáshoz való viszonyuk mikéntjében is tetten érhető.
- A 2001-2005 közötti időszakban a transzatlanti biztonságpolitikai kapcsolatok legmeghatározóbb tényezője a nemzetközi terrorizmus elleni harc lett. Az addig meglévő vitás kérdések ennek megfelelően új szempontokkal bővültek.

4. FEJEZET

A TRANSZATLANTI VITA INTENZITÁSVIZSGÁLATA, MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

4.1. Az intenzitásvizsgálat szükségességének indokai

A transzatlanti kapcsolatok vitás kérdései vizsgálhatók történeti szempontból, eseményei felfűzhetőek ok-okozati összefüggésekre, azonban ezzel még mindig nem kapunk megfelelő választ arra a kérdésre, hogy vizsgálható-e annak intenzitása, és ha igen, milyen módon?

Az Amerikai Egyesült Államokban folytatott kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a témával foglalkozó szakirodalom bár részleteiben foglalkozik a leglényegesebb vitapontokkal, azonban alapvetően nem képes annak intenzitását felmérni.

Tény, hogy a transzatlanti kapcsolatokat befolyásoló egyes események megítélése széles skálán mozoghat mind a politikai, mind a társadalmi válaszokat (heves politikai nyilatkozatok, bírálatok, tüntetések, stb.) illetően, és mint ilyenek mindenképpen jelzés értékkel bírnak, azonban viszonylag gyors időbeli lefolyásuk miatt csak az adott pillanatnyi állapotra utalnak.

A vitás kérdések intenzitásának vizsgálatára tehát nemcsak azért van szükség, mert az hosszabb időtartam eltéréseit képes megmutatni, hanem azért is, mert abból leszűrhetők olyan következtetések is, amelyek a jövőben várható eseményekre, folyamatokra utalnak.

4.2. Az intenzitásvizsgálat módszertana

Az intenzitásvizsgálat eredményes lebonyolításának érdekében az alábbi elveket fektettem le:

- olyan módszert kell alkalmazni, amely adatokat tartalmaz,
- ezeknek az adatoknak az eddigi történeti jellegű megközelítésen kell alapulnia,
- a lehető legtöbb adatot tartalmazó forrásból kell meríteni,
- a kinyert adatok értelmezését alapvetően matematikai (statisztikai) módszerekkel kell kiértékelni,
- a kiértékelés eredményeit a lehető legvilágosabb módon kell elemezni, úgy hogy az rámutasson az esetleges összefüggésekre,
- végezetül rá kell mutatni a vizsgálat előnyeire és hátrányaira egyaránt.

A fenti alapelvek figyelembevételével a vizsgálat eredményes végrehajtásának érdekében olyan adatbázist kerestem, amely a lehető legtöbb olyan forrást tartalmazza, amely foglalkozott vagy foglalkozik a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseivel.

E követelménynek leginkább a „LexisNexis” elnevezésű, amerikai fejlesztésű adatbázis felelt meg, amely 1973-tól kezdődően 5 milliárd dokumentumot foglal össze a jogi, akadémiai, üzleti, kormányzati és más területeken mintegy 32.000 különböző periodika alapján.²⁶³

Az adatbázis olyan keresőmotort tartalmaz, amely kiválóan megfelelt a téma szűkítésének, így a lehető legrelevánsabb információk kinyerésére történő erőfeszítésének.

Az adatok kinyerésének módszere az alábbi módon történt:

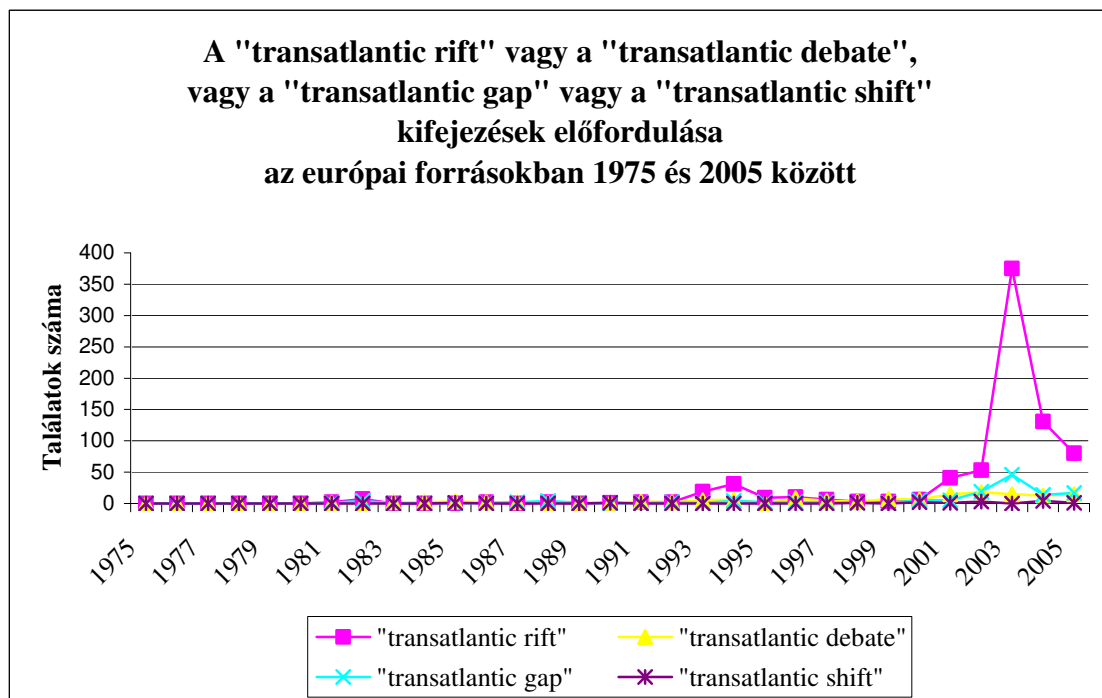
- merítési forrásként az észak-amerikai és az európai forrásokat együttesen és külön-külön is alapul vettem,

²⁶³ Forrás: <http://global.lexisnexis.com/about.aspx>, letöltve: 2006. május 20.

- azokat a dokumentumokat kerestem ki, amelyek a dokumentum teljes szövegtörzsében tartalmazták a „transatlantic debate – transzatlanti vita”, a „transatlantic rift – transzatlanti hasadás”, a „transatlantic shift – transzatlanti fordulat” és a „transatlantic gap – transzatlanti szakadék/szakadás” kifejezéseket,
- a keresés alapjául szolgáló kifejezések előfordulását évenkénti lebontásban (1975-től kezdődően) külön-külön és együttesen is vizsgáltam,
- a kapott adatokat többször is visszaellenőriztem.

4.3. Az intenzitásvizsgálat eredményei

A már korábban említett kifejezések mindegyikére rákeresve, és az európai forrásokat alapul véve az 1975-2005 közötti időszakban az alábbi grafikont kapjuk:

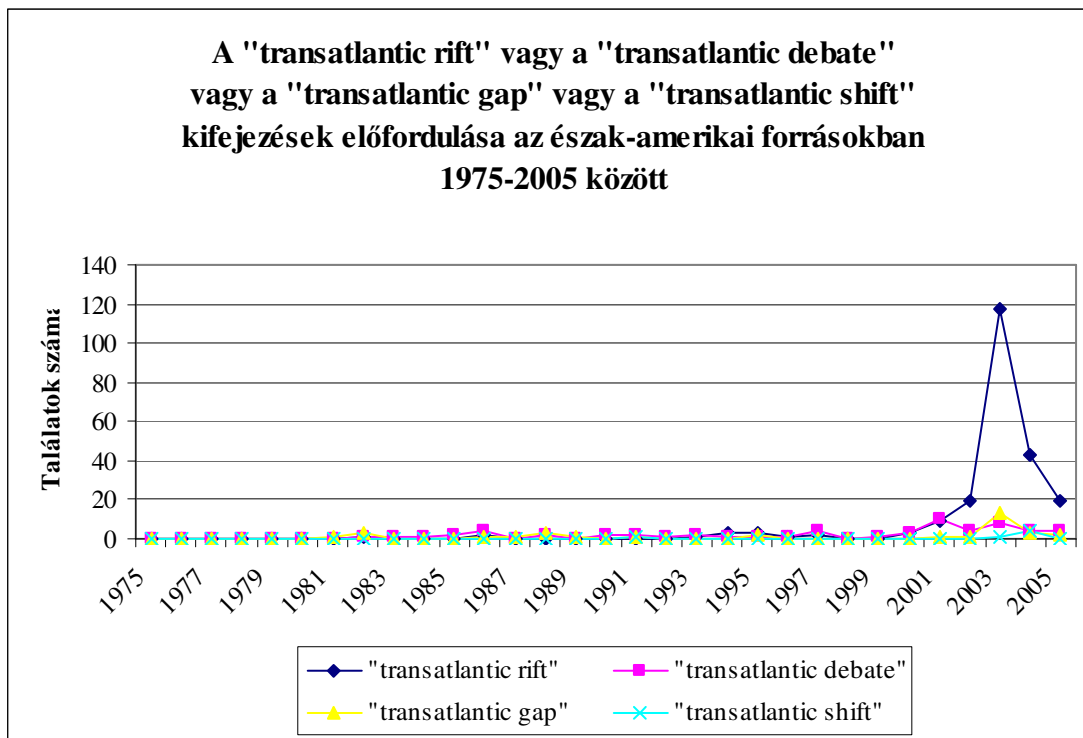

18. számú ábra

(forrás: LexisNexis adatbázis, in: <http://www.lexisnexis.com>)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

A grafikon alapján jól látszik, hogy a kifejezések használata gyakorlatilag stagnált a 90-es évek elejéig, ahol minden bizonnyal a balkáni háborúk körül kialakult nézeteltérések miatt azok száma nőtt. A következő nagy fordulóponthoz a 2001-es év jelenti, majd különösen megnövekszik a találatok száma 2003-ban, amikor a kifejezések közül a „transatlantic rift-transzatlanti hasadás” 375-ször fordult elő. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a vizsgált forrásokban erőteljesen megjelenik a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásra adott válaszok és az Irak elleni amerikai támadás eltérő megítélései, amely jelentős problémákat okoztak a transzatlanti kapcsolatokban. 2005-re azonban a vitákkal foglalkozó források száma jelentős csökkenést mutatott, azonban nem állt vissza a 2001-es évet megelőző szintre.

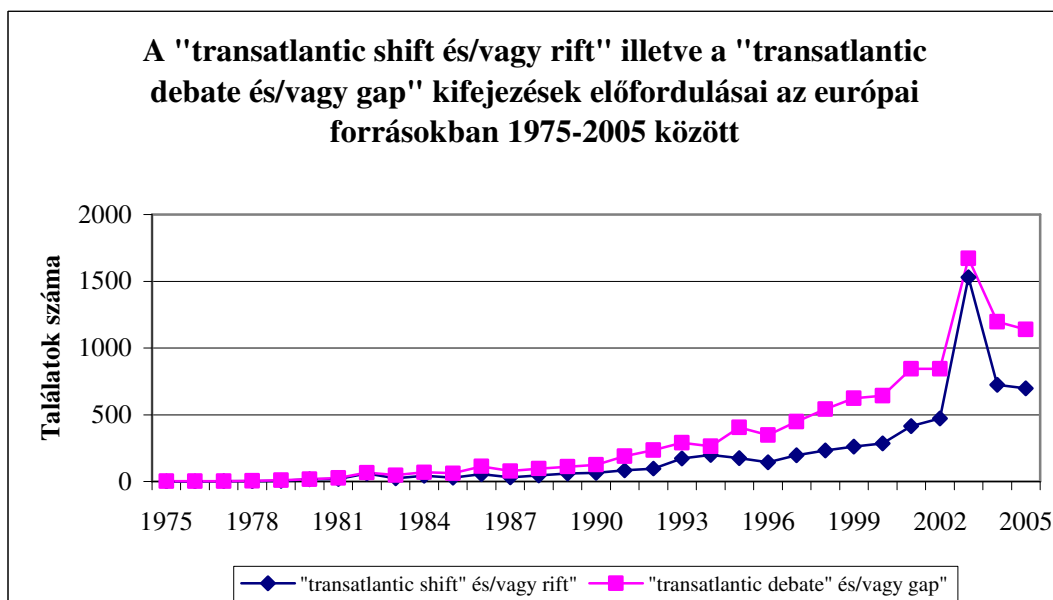
Ha az észak-amerikai forrásokban való előfordulásokat vizsgáljuk (lásd: 19. számú táblázat), akkor majdnem ugyanezt az eredményt kapjuk azzal a különbséggel, amely szerint az amerikai forrásokban jóval kevesebbszer fordulnak elő a már említett kifejezések. Ennek két-féle oka lehet: egyrészt, hogy kevesebb amerikai forrásban foglalkoztak a transzatlanti vita kérdéseivel, mint európaiban, vagy az, hogy az amerikaiakat kevésbé foglalkoztatják a nézeteltérések.

19. számú ábra

(forrás: LexisNexis adatbázis, in: <http://www.lexisnexis.com>)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

Részletesebb képet kapunk az európai forrásokban fellelhető kifejezésekről, ha a korábban már említett kifejezésekre az „és/vagy” szűkítéssel keresünk rá (lásd: 20. számú táblázat). A transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseivel foglalkozó európai források számának növekedése egyértelműen azt mutatják, hogy a 70-es évek végétől a kapcsolatokban meglévő problémák száma nőtt.

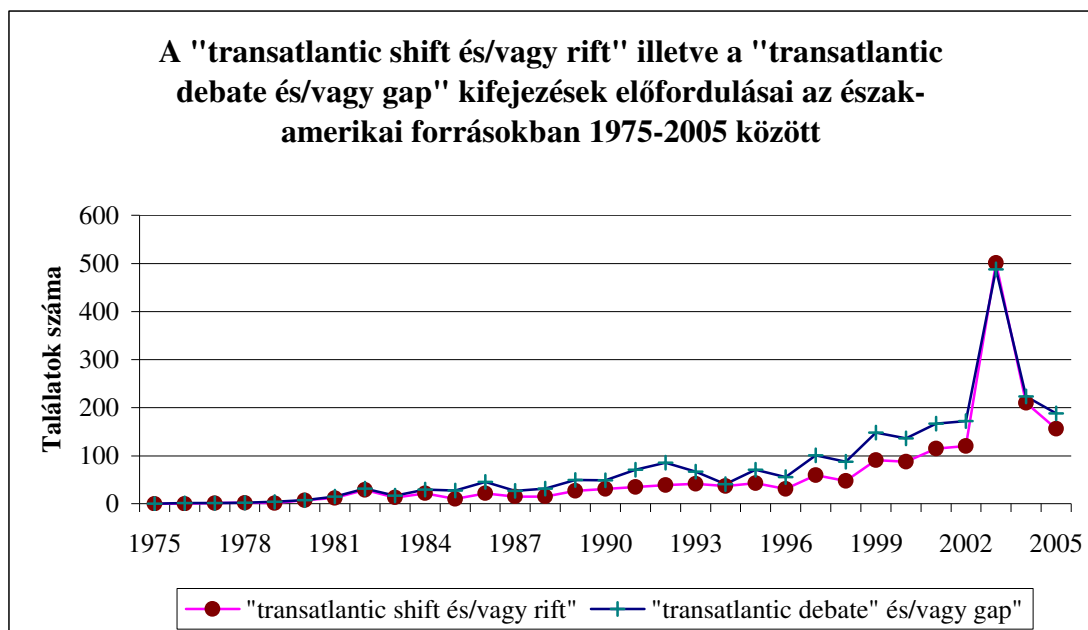

20. számú ábra

(forrás: LexisNexis adatbázis, in: <http://www.lexisnexis.com>)
(szerkesztette: Németh József Lajos)

Az amerikai forrásokban a fenti szűkítés hasonló képet mutat, mint az európaiakban, ugyanakkor a kifejezések használata közel sem olyan gyakori (lásd: 21. számú táblázat). Míg

ez a szám – csúcspontja esetén – az európai forrásokban eléri az 1600-as találatszámot, addig az amerikai forrásokban csak 500 körüli értéket mutat.

21. számú ábra

(forrás: LexisNexis adatbázis – www.lexisnexis.com)

(szerkesztette: Németh József Lajos)

Az intenzitásvizsgálat alapján megállapítható, hogy a transzatlanti vita hevesége a 70-es évek közepétől egyértelműen nő. *Annak lefolyása sajátos periodikusságot mutat: a vita intenzívebb szakaszait kevésbé intenzívek követik, majd azok ismét felerősödnek.*

Egyértelmű kapcsolat fedezhető fel az egyes történelmi események és a transzatlanti vita intenzitása között is.

Az intenzitásvizsgálat *előnyei közé sorolható az*, hogy a legmodernebb technikai eszközök felhasználásával matematikai módszerek alkalmazásával képes megmutatni bizonyos törvényszerűségeket.

Az intenzitásvizsgálat *egyik hátránya az*, hogy nem mutat rá a transzatlanti vita politikai, gazdasági, társadalmi, katonai és más területeinek megoszlására. *Másik hátrányként* az említhető, hogy technológiai okokból az elektronikus források nem jelennek meg a vizsgált időszakban egyenlő számban.

4.4. A vitás kérdéseket befolyásoló tényezők

A transzatlanti vita tanulmányozása során egyre jobban körvonalazódott, hogy lehetséges olyan befolyásoló tényezők meghatározása, amely általában a viták döntő többségében megjelennek. Ezek feltérképezése nemcsak azért hasznos, mivel segítheti az eligazodást a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseiben, hanem azért is, mert támogatást nyújthat Magyarország külpolitikai stratégiájának alakításában is.

A transzatlanti vitát befolyásoló tényezők szétválasztása csak a vizsgálat szempontjából lehetséges, ugyanis azok a valós életben nagyon szoros összefüggésben jelennek meg.

Vizsgálataim alapján, fontossági sorrendben, az alábbi lényeges meghatározó tényezőket különböztetem meg:

- *Nemzeti érdekek.* Az egyik legjelentősebb befolyásoló tényező. Ennek központi kérdése az, hogy melyik állam, mennyire tud lemondani saját nemzeti érdekeiről a transzatlanti közösség érdekében.
- *Veszélyeztettség (fenyegetettség) érzet.* Befolyásolja a nézeteltéréseket az is, hogy a résztvevők fenyegetettség érzete mennyire erős az adott kérdés kapcsán.
- *Gazdasági és katonai erő.* Ez a két eszköz egyértelműen az érdekérvényesítés eszközeként jelenik meg a vitákban.
- *A transzatlanti közösség intézményei.* Az intézmények (pl. NATO) nemcsak szerepük-nél fogva befolyásoló tényezők, hanem eltérő szervezeti érdekeik és kultúrájuk alapján is.
- *A politikai vezetők személyisége.* A viták menetére nagy befolyással bírnak az abban résztvevő államok politikai vezetői, azok személyisége.
- *A kormányzó pártok.* Az egyes országokban uralmon lévő kormányok saját meggyőződéseiknek és programjaiknak megfelelően befolyásolhatják a transzatlanti kapcsolatokat.
- *Résztvevők száma.* A vita kiterjedése térben nem állandó, ugyanis annak konkrét témáiban nem mindig ugyanazok az államok vesznek részt.
- *Lefolyás ideje.* A viták időbeliségüket tekintve lehetnek rövid-, közép- és hosszú távúak.
- *Választások időszaka.* Megfigyelhető, hogy az egyes országokban a parlamenti választások időszakában egyre többször kerülnek szóba a transzatlanti kapcsolatok. A kényes transzatlanti kérdésekben történő belpolitikai állásfoglalás esetenként nagy körültekintést igényel.
- *A vitás helyzetek feloldására való törekvés.* Az adott vitás kérdések megoldásában betöltött szerep ugyancsak fontos faktor, ugyanis nem mindegy, hogy melyik államnak milyen érdekei kötődnek az adott probléma kezeléséhez.

A fenti tényezők országonként és az adott nézeteltérés alapján más-más jelleget mutatnak, azokban számos más kevésbé jelentős objektív és szubjektív befolyásoló faktor is érvényesül.

KÖVETKEZTETÉSEK

- A transzatlanti vita törvényszerűségeinek vizsgálata elősegíti annak megértését, az abban való eligazodást horizontálisan és vertikálisan egyaránt.
- A nézeteltérések intenzitásvizsgálata olyan törvényszerűségeket mutat, amelyek rávilágítanak a történelmi események és azok hatásaira a transzatlanti kapcsolatokra.
- A transzatlanti vita intenzitása növekvő tendenciát mutat a 70-es évek közepétől napjainkig, ennek csúcspontját 2003-ban az USA Irak elleni támadásakor érte el.
- A nézeteltéréseket illetően meghatározhatóak olyan tényezők, amelyek befolyással bírnak azok alakulására.

ÖSSZEGZETT JAVASLATOK

- Javaslom a transzatlanti kapcsolatrendszerhez kapcsolódó fogalmak átfogó jelentéstani értelmezését, ha szükséges új fogalmak megalkotását.
- A transzatlanti kapcsolatok hidegháború utáni vitás kérdéseinek objektív vizsgálata csak egy bizonyos „egészséges” történelmi távolságból lehetséges, így szükségesnek látom annak elemzését a későbbiek során megismételni.
- Érdeemes lenne hazánkban is közvéleménykutatást végezni a transzatlanti kapcsolatok megítéléséről. E kezdeményezés élére állhatna a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Javaslom az intenzitásvizsgálat módszerének további pontosítását, illetve más nemzetközi folyamatok elemzésében történő felhasználását.

BEFEJEZÉS

A kutatómunka összegzése

Kutatómunkám során a célkitűzéseket a megfelelő kutatási módszerek alkalmazásával a témavezetőm irányításával teljesítettem. Az értekezésem hipotézisét a történelmi példák elemzésével, a témával foglalkozó szakemberekkel konzultálva, a rendelkezésre álló források feldolgozásával olyan módon dolgoztam ki, hogy illeszkedjen a transzatlanti kapcsolatok széleskörű megértéséhez. Külön kiemelt figyelmet a transzatlanti vita komplex biztonságfelfogásunk alapján történő részletes vizsgálatára. Az értekezésben ötvöztem a hidegháború, és az azt követő időszakból levonható tanulságokat és tapasztalatokat. Kutatásom során a transzatlanti vita gyakorlati és elméleti kérdéseit egyaránt vizsgáltam.

Elvégeztem a transzatlanti vita intenzitásvizsgálatát is, és meghatároztam azokat a legfontosabb általános befolyásoló tényezőket, amelyek hatással bírnak annak menetére.

Összegzett következtetések

A transzatlanti közösség tagjai között a II. világháború után létrejött politikai, gazdasági és védelmi megállapodás lényege az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államok támogatja az európai államokat egészen addig, amíg azok önálló erejükre támaszkodva már képesek lesznek a kommunizmus jelentette fenyegetés elleni fellépésre. Az idő múlásával azonban az eredeti megállapodásban számos változást kellett eszközölni részben a bekövetkezett világpolitikai események miatt, részben pedig annak a különböző nemzeti érdekekből fakadó eltérő értelmezése miatt. A hidegháborúban a transzatlanti kapcsolatok elsősorban a Szovjetunióval való szembenállás jegyében formálódtak, a vitás kérdések végső soron a meglévő szovjet fenyegetés elhárításának mikéntjére mutattak. Tény az is, hogy az európai országok gazdasági emelkedése idővel magával hozta egy függetlenebb biztonság- és védelempolitikai mozgástér kialakításának igényét és lehetőségét.

A hidegháború megszűntével a külső összetartó erő megszűnt, a transzatlanti kapcsolatrendszer az addig kialakult eljárásmodok alapján próbálták a felek megerősíteni. A bekövetkező biztonságpolitikai kockázatok, kihívások és fenyegetések már nem feltétlenül kaptak azonos értelmezést az európaiak és az amerikaiak részéről, így az azokra adott válaszok is jelentős eltérést mutattak. A két földrész országai közötti együttműködés nem lett rosszabb, csak átalakult: abban a korábbi motivációkat más tényezők váltották fel.

Napjainkra az eredeti transzatlanti megállapodás teljesen más értelmezést nyert, ugyanis a transzatlanti közösség tagjainak célja egy olyan biztonságos világ megteremtése, amelyben mindenki számára elérhető és gyakorolható a demokratikus értékek, és amelyben mindenki a lehető legnagyobb mértékben részesül a globalizáció nyújtotta előnyökből.

E cél megvalósítása azonban rendkívül nagy erőfeszítést és jóval nagyobb felelősségvállalást igényel Európa és az Amerikai Egyesült Államok részéről egyaránt. Az USA és Európa viszonya az elmúlt évtizedek alatt egymást kiegészítővé vált. Ahol az egyik kevésbé tud érvényesülni, ott kiegészíti a másikat, és fordítva. E viszony azonban korántsem mentes a feszültségektől, hiszen rendkívül nehézé vált a közös kapcsolódási pontok felkutatása és kölcsönös elfogadása, annak kiterjedése és komplikáltsága miatt.

A transzatlanti kapcsolatok jövőjét illetően elképzelhető, hogy az egymástól való eltávolodás iránti törekvések erősödhetnek a jövőben, ha az európaiak nem látják hosszú távon igazoltnak az amerikai törekvéseket. E folyamattal ellenkező irányba hat minden olyan esemény, amely alapjaiban fenyegeti a transzatlanti közösség érdekeit.

Tény, hogy nem lehetséges pár év alatt megoldást találni, komplex, akár több évtizedes problémákra, ugyanakkor a transzatlanti kapcsolatok vitás kérdéseinek vizsgálatából levonható legfontosabb következtetés az, hogy a transzatlanti közösség tagjai a jövőben akkor lesznek képesek a további gyümölcsöző együttműködésre, ha a közös felelősségvállalás és irányvonal megtartására törekednek, és ha a meglévő transzatlanti intézmények hatékonyságának növelésére komoly erőfeszítéseket tesznek.

Új tudományos eredmények

Az értekezésben a célkitűzések megvalósítása során elért tudományos eredmények tekintem, hogy:

1. Feltártam és elemeztem az Amerikai Egyesült Államok és a nyugat-európai szövetségeinek kapcsolataiban az érdekellentétek és a viták megnyilvánulási formáit és azok okait az Atlanti Chartától napjainkig. Bemutattam a transzatlanti együttműködés történetének kontextusában a viták folyamatosan jelenlévő és változó elemeit, különös tekintettel a hidegháború utáni európai változásokra, mindenekelőtt az európai integrációs folyamat előre haladására. A fenti elemzések alapján bizonyítottam, hogy az időnként kiéleződő viták ellenére az érdekek közössége továbbra is szilárd alapot biztosít az Egyesült Államok és európai szövetségei közötti együttműködésre.
2. A magyar szakirodalomban elsőként elvégeztem a transzatlanti vita intenzitása változásainak vizsgálatát néhány fontos nemzetközi biztonsági probléma megjelenésével összefüggésben. Az intenzitásvizsgálat eredményeinek felhasználásával bizonyítottam, hogy a biztonsági fenyegetések érzékelésében és értelmezésében meglévő különbségek jelentős mértékben járulnak hozzá a transzatlanti vita kiéleződéséhez. Bizonyítottam továbbá, hogy a transzatlanti vita intenzitása periodikusan változik. Eddigi legnagyobb intenzitását az Amerikai Egyesült Államok 2003 márciusi iraki katonai beavatkozásával érte el, azóta folyamatosan csökkenő tendenciát mutat.

Ajánlások

Az értekezés felhasználható *a hazai döntéshozó és végrehajtó szervek* tájékoztatására a transzatlanti kapcsolatok jellemzőinek megismertetésével kapcsolatban.

A Katonai Biztonsági Hivatal, a Katonai Felderítő Hivatal, a Nemzetbiztonsági Hivatal és az Információs Hivatal szakemberei számára a vitás kérdések és azok összetevőinek megismerése, azok kezelése jelenthetnek új ismereteket.

A Honvédelmi Minisztérium szakemberei a transzatlanti kapcsolatok elemzéséhez szükséges elméleti ismeretek bővítéséhez, különböző tanfolyamok (karrier, előmeneteli, stb.) szervezéséhez hasznosíthatják az anyagot.

Az értekezésemben megfogalmazottak felhasználhatóak a nemzetközi kapcsolatokkal kapcsolatos *elmélet és gyakorlat megalapozásához*, a nemzetközi szervezetek munkájában részt vevő civil és katonai szakemberek oktatásához.

Az egyetem doktorandusz hallgatóinak oktatásánál, a nemzetközi kapcsolatok és szervezetekhez kapcsolódó tantárgyak oktatásához használható az értekezés.

Az egyetem oktatóinak, doktoranduszainak oktatásában felhasználható az anyag, hiszen a legújabb biztonságpolitikai elveket, gondolkodásmódot tükrözi, továbbá különböző kutatási programok, konferenciák megszervezéséhez és végrehajtásához használható.

Az egyetem oktatói az anyagot a nemzetközi kapcsolatok jellemzésével foglalkozó gyakorlatok megtervezéséhez, és levezetéséhez használhatják sikeresen.

FELHASZNÁLT IRODALOM
HIVATKOZOTT IRODALOM
JEGYZÉKE

2005 elején életbe lép a Kiotói Egyezmény, in: <http://www.origo.hu/tudomany/fold/20041119nyakunkon.html>, letöltve: 2006. szeptember 30.

About LexisNexis, in: <http://global.lexisnexis.com/about.aspx>, letöltve: 2006. május 20.

A 'compelling case' for British equities, in: *Business week*, 1977. május 9.

A discipline for farm policies, in: *Financial Times*, 1983. január 14., p. 12.

Address before the National Committee on American Foreign Policy in New York City on April 30, 1984., in: *Department of State Bulletin*, 1984. július

Address by NATO Secretary General Manfred Woerner to the Security Issues Forum, in: *Federal News Service*, 1988. szeptember 13.

After summit cheers - real challenges lying ahead, in: *US News and World Report*, 1977. május 23.

ALMOND, Peter: France emerging as vital player in NATO power shuffle, in: *The Washington Times*, 1990. április 10. p.6.

ALMOND, Peter: Frisky new Europe spins cobwebs on creaky alliance: What's next for NATO?, in: *The Washington Times*, 1989. július 31., p.1

ANDERSON, Jim: Impacts in Europe of the invasion of Grenada, in: *United Press International*, 1983. november 06.

ARMACOST, Michael H.: NATO and the challenges ahead, in: *Department of State Bulletin*, 1984. december, p. 63.

ASMUS, Ronald és EVERTS, Philip P. és ISERNIA, Pierangelo: Power, War and Public Opinion: Thoughts on the Nature and Structure of the Trans-Atlantic Divide, *Transatlantic Trends* 2003,

<http://www.policyreview.org/feb04/asmus.html>, letöltve: 2006. július 31.

ATKINS, Ralph: Tories dump old thinking on new Europe, in: *Financial Times*, London, 1990. június 12., p. 16.

AUERBACH, Stuart: Gephardt calls for US-European trade bloc, NATO's proposed as a way to coordinate policies, promote growth, in: *The Washington Post*, 1988. október 13., p. 3.

BARTLETT, Christopher John: *A History of Postwar Britain: 1945-1974*, White Plains, New York, Longman, p. 127.

BERTRAM, Christopher: High-sounding resolutions will not stop the rot, in: *Manchester Guardian Weekly*, 1986. május 04., p.10.

Beyond the summit, in: *The Times*, London, 1987. november 11., p. 2.

BINNENDIJK, Hans: Time to patch up NATO, in: *The Times*, London, 1988. november 15., p. 9.

BLOOM, Bridget: Europe's patience wears thin, in: *Financial Times*, 1983. április 25., p. 18.

BLOOM, Bridget: US railroading NATO on high-tech weapons, in: *Financial Times*, 1983. december 2., p. 2.

BLOOM, Bridget: Europe flexes a long-neglected defensive arm; revival of the WEU, in: *Financial Times*, 1984. június 15., p. 2.

BOWIE, Robert R.: Reagan, Marshall, and Europe, in: *Christian Science Monitor*, 1982. június 01., p. 23.

Bridge between the pillars, in: *The Times*, London 1988. július 01.

Britain's defensive world role, in: *The Economist*, 1979. november 24., p. 27.

British arm sales to China: Czechoslovak view, in: *BBC Summary of World Broadcasts*, 1979. január 29.

BROWN, Derek: Stop gap; Problems facing Foreign Secretary Howe over South

Africa, in: The Guardian, London, 1986. július 01.

BRUMMER, Alex: A special relationship with special problems, in: The Guardian, London, 1985. február 22.

BRZEZINSKI, Zbigniew; KISSINGER, Henry: Europe will be not forsaken, in: The Times, London, 1988. március 25.

BUCHAN, David: A dogfight between good friends, in: Financial Times, London, 1987. november 06., p. 22.

BUCHAN, David: Delors and Bush warm towards EC-US dialogue, in: Financial Times, London, 1989. május 10., p. 2.

BUCHAN, David: Economic giant, political pygmy, in: The Financial Times, London, 1990. november 26., p.14.

BUCHAN, David: The EEC 30 years on 6; Interests distinct from those of US, in: Financial Times, London, 1987. március 25., p.6.

„Building NATO’s European pillar: prospects and problems”, konferencia, Institute for Foreign Policy Analysis, in: Federal News Service, 1988. november 28.

BURNS, Robert: Beyond the Summit: Treacherous path for NATO, in: The Associated Press

BURT, Richard R.: The Atlantic relationship, in: Department of State Bulletin, 1984. március, p. 44.

BURT, Richard: The reborn zero option, in: The New York Times, 1987. március 18., p.23.

BURT, Richard: Why America and Europe clashed, in: The New York Times, 1986. május 07., p.31.

Carter OKs new air routes to Europe, in: Facts on File World News Digest, 1977. december 31., p. 1006.

CASSIDY, John és JONES, Michael és NEIL, Andrew: Keeping the peace, in: The Sunday Times, 1990. március 11., p. 6.

Challenges of the Global Security, szerkesztette: FLANAGAN, Stephen J. és FROST, Ellen L. és KUGLER, Richard L., National Defense University Institute for National Strategic Studies, Washinton D.C., 2001, p. 5.

CHARIKOV, Igor: Lord Carrington in Washington: W-European concern about US foreign policy, in: BBC summary of world broadcasts, 1980. május 08.

CHURCHILL, Winston S. fultoni (Missouri, USA) beszéde 1945. március 05-én a Westminster College-ban, in: <http://www.hpol.org/churchill/>, letöltve: 2006. szeptember 14.

COLCHESTER, Nicholas: Europeans worry more about jobs than NATO rift, in: Financial Times, 1982. október 25., p.1.

Concorde: Coleman hears a noise annoys, in: The Economist, 1976. január 10., p. 74.

Concorde history: Timeline, <http://www.concordesst.com/history/70s.html#76>, letöltve: 2006. május 15.

Concorde: Still disorde, in: The Economist, 1975. november 29., p. 91.

Cooperation on defence, in: Financial Times, 1984. április 10., p. 18.

DAVIDSON, Ian: Civil defence and self reliance, in: Financial Times, 1982. november 29., p. 17.

DAVIDSON, Ian: Illusions of the Left, in: Financial Times, London, 1986. szeptember 15., p. 21.

DAVIDSON, Ian: Line that links NATO’s future and France’s racial problems, in: Financial Times, London, 1990. április 05., p.2.

DAVIDSON, Ian: Nato and the South Atlantic, in: Financial Times, 1982. július 27., p. 15.

DAVIDSON, Ian: Saddam sets a mine under western military alliance, in: Financial Times, 1990. szeptember 13., p.6.

DAVIDSON, Ian: The Kissinger recipe, in: Financial Times, 1984. március 05., p. 15.

- DAVIDSON, Ian: The political costs of addiction, foreign affairs: Trident, in: Financial Times, 1984. november 12., p. 16.
- DAVIDSON, Ian: The rifts begin to show, in: Financial Times, 1983. január 14., p.13.
- DAVIDSON, Ian: The West struggles to agree, in: Financial Times, 1982. június 02., p.14.
- Debate on deterrence, in: The Times, London, 1986. december 04.
- DEYOUNG, Karen: Bonn, London divided on moratorium moves; Paris quiet on Soviet stance, US response, in: The Washington Post, 1986. augusztus 20., p. 21.
- DICKSON, Tim: Pasta proves a sticky problem, in: Financial Times, 1986. augusztus 12., p. 4.
- DOBBS, Michael: A French Disneyland? Oui, avac grand plaisir; Intellectuals line up for Mickey&Co., in: The Washington Post, 1986. január 22.
- Don't lynch Concorde, try it, in: The Economist, 1977. március 12., p. 13.
- DONNE, Michael: Transatlantic air links, in: Financial Times, 1983. március 02., p. 23.
- DORNBERG, John: Bonn is hot water over export laws, in: The Toronto Star, 1989. január 18., p. 28.
- DROZDIK, William: NATO Allies' Concerns Fuel Debate on „Star Wars”; High-Tech hopes, Strategic Qualms Clash, in: The Washington Post, Washington, 1985. április 04. , p. 1.
- EAGLEBURGER, Lawrence: The challenge of the European landscape in the 1990s, in: Department of State Bulletin, Washington, 1989. október, p. 37.
- East Europe in change – What it means for west, in: US News and World Report, 1979. szeptember 03.
- Einigkeit in der Kriegs-Frage, in: <http://www.welt.de/data/2002/10/02/448339.html>, letöltve: 2006. augusztus 21.
- ELLIOTT, Harvey: US accuses Airbus selling at a loss: Aircraft pricing debate, in: The Times, London, 1987. október 06., p. 8.
- Europe agrees on US-European steel agreement, in: United Press International, 1985. augusztus 07.
- Europe and America: The Atlantic alliance needs leaders who face the facts, in: The Economist, 1980. október 11., p. 23.
- Europe's economic malaise, widening the split with the US, in: Business Week, 1981. december 07.
- FAIRHALL, David: Payload on a European whirlybird/Strategic implications of dispute over Westland helicopter manufacturer, in: The Guardian, London, 1986. január 06.
- FISHLOCK, David: Sea-dumping nuclear waste, a drop into the ocean, in: Financial Times, 1983. február 09., p.18.
- Ford's impact on Europe, in: US News and World Report, 1975. június 9., p. 15.
- Foreign Relations of the United States, US State Department, 1952-1954/V., Western European Security, p. 246., p. 511-512.
- Foreign secretary warns against anti-americanism, in: The Associated Press, 1983. február 14.
- FOUQUET, David: American defense of Europe becomes the issue for NATO on its 35th anniversary, in: Christian Science Monitor, 1984. április 04., p.1.
- FOUQUET, David: Listing alliance is taking on water, in: Christian Science Monitor, Boston, 1980. március 17., p.3.
- French president urges war on protectionism, in: The Associated Press, 1987. január 15.
- FROMM, Joseph: For western alliance, worst is over, but..., in: US News and World Report, 1983. június 06. p. 35.
- FROMM, Joseph: Where are America's allies?, in: US News & World Report, 1982. január 12.

- GAVSHON, Arthur L.: Alliance members urged to help ease US military burden, in: The Associated Press, 1979. december 11.
- GAVSHON, Arthur L.: Carter future visits, in: The Associated Press, 1977. május 4.
- GAVSHON, Arthur: Changing British defense plans threaten trans-atlantic rift, in: The Associated Press, 1981. május 21.
- Gemeinsame Erklärung von Präsident George W. Bush und Bundeskanzler Gerhard Schröder, in: <http://www.unikassel.de/fb5/frieden/themen/Aussenpolitik/bush-schroeder.html>, letöltve: 2006. augusztus 29.
- GETLER, Michael: Business woes plague Bonn's effort to improve US ties, in: The Washington Post, 1978. március 10.
- GETLER, Michael: Carter pledges U.S. support for maintaining NATO might, in: The Washington Post, 1977. május 11., p.8.
- GETLER, Michael: Much rides on outcome of Carter-Smidt encounter, in: The Washington Post, 1977. május 6.
- GEYELIN, Philip: Europe's Timetables, in: The Washington Post, 1985. január 21., p.15.
- Giscard d'Estaing pays visit, in: Facts on File World News Digest, 1976. május 29., p. 372.
- GOODHART, David: The strains on the ties that bind, in: Financial Times, London, 1989. január 30., p. 13.
- GRAHAM, Bradley: Luns Says U.S. Frays NATO Unity; Luns Blame U.S. for European Anxiety Over Missiles; Leader Also Chides Allies for Anxiety Over Missile Plan, in: The Washington Post, 1981. október 01., p.10.
- GWYN, Richard: Canada missing the boat on transformations in Europe, in: The Toronto Star, 1989. december 17., p.1.
- GWYN, Richard: Reborn Germany set to emerge, in: The Toronto Star, 1990. október 01., p.4.
- GWYN, Richard: Something big happening in Europe, in: The Toronto Star, Toronto, 1987. szeptember 13., p. 2.
- GWYN, Richard: Trade blocs are starting split the West, in: The Toronto Star, 1988. február 17., p. 25.
- GWYN, Richard: Why Europe should be target peace efforts, in: The Toronto Star, Toronto, 1986. november 19., p.23.
- Hadtudományi Lexikon, főszerkesztő: Szabó József, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, p.80.
- HARRIS, Anthony: Cautious Europe provokes bout of American angst, in: Financial Times, London, 1988. augusztus 30., p 15.
- HEISBOURG, Francois: Europe's own NATO pillar; Future of NATO, in: The Times, London, 1988. július 08. p. 7.
- HAFTENDORN, Helga: Németország csatlakozása a NATO-hoz: 50 évvel később, in: NATO Tükör, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/history.html>, letöltve: 2006. szeptember 30.
- HOAGLAND, Jim: European unease over our Africa approach, in: The Washington Post, 1977. május 31.
- HOAGLAND, Jim: Saddam's sand in the gears..., in: The Washington Post, 1990. október 25., p.23.
- HOAGLAND, Jim: The NATO crisis is Reagan's doing, in: The Washington Post, 1989. május 09., p.23.
- HOFFMANN, Stanley: The crisis in transatlantic relations, in: Shift or Rift: Assessing US-EU Relations after Iraq, szerkesztette: LINDSTROM, Gustav, European Union Institute for Security Studies, 2003, p. 14.

HORMATS, Robert D.: Economics and peace, in: The New York Times, 1984. január 31., p. 23.

HORMATS, Robert D.: Western economics and security, in: The New York Times, 1985. január 18., p. 27.

INOTAI Edit: Teherán politikája a náci fenyegetést idézi Merkelnek, in: Népszabadság Online, <http://www.nol.hu/cikk/393169/>, letöltve: 2006. március 30.

Interview with Lawrence Eagleburger, in: US News & World Report, 1984. június 11., p. 33.

ISNARD, Jacques: Industrialists torn between „Star Wars” and Eureka, in: Manchester Guardian Weekly, 1985. június 16., p. 11.

KAGAN, Robert: Of paradise and power: America and Europe in the new world order, Vintage Books, New York, 2004., p. 3., p.144.

Keep it moving; the next stage in Mr. Carter’s spurring of the NATO carthorse requires an American carrot, in: The Economist, 1978. május 13., p.23.

KISSINGER, Henry A.: Does America need a foreign policy?, New York, Simon and Shuster, 2001, p. 50-51.

KISSINGER, Henry: A plan for Europe, in: Newsweek, 1990. június 18. p. 32.

KISSINGER, Henry: A plan to reshape NATO, in: Time, 1984. március 05., p. 20.

KISSINGER, Henry: Diplomácia, Panem-Grafo, Budapest, 1998, p. 706.

KNIGHT, Robin; CHESNOFF Richard Z.; STANGLIN, Douglas: Reagan stumbles, and NATO shudders, in: US News and World Report, 1986. december 29., p. 52.

KOVÁCS, József: A Harmel-jelentés mint a stratégiai tervezés Bartlett-féle modelljének eleme, in: <http://www.zmne.hu/tanszekek/kvt/digitgy/20014/alt/kovacsj.html>, letöltve: 2006. október 30.

Kyoto Protocol: Status of ratification, in: http://unfccc.int/files/essential_background/kyoto_protocol/status_of_ratification/application/pdf/kpstats.pdf, letöltve: 2006. szeptember 30.

LANE, David: Italian engineering; rivals turn to allies, in: Financial Times, London, 1986. november 17., p.16.

LANSFORD, Tom és TASHEV, Blagovest: Old Europe, new Europe and the US: Renegotiating transatlantic security in the post 9/11 era, Ashgate Publishing, 2005, p. 21.

„Le’Europe, c’est moi.”, in: The Economist, 2003. február 20., p.12.

LELYVELD, Joseph: The moves to sanctions; both sides of debate are stirring reaction, in: The New York Times; 1986. augusztus 07., p. 9.

LENTZ, Ellen: Conference hears varied views on Europe’s role in crises, in: The New York Times, 1980. június 16., p. 14.

LEWIS, Paul: A new french factor in Europe’s equation, in: The New York Times, 1981. június 7., p. 2.

LEWIS, Paul: Split on US policy seen at EEC talks, in: The New York Times, 1982. március 30., p.7.

MARKHAM, James M.: Disquiet in the Alliance; European officials feeling US is adrift, question Reagan’s grip on foreign agenda, in: The New York Times; 1987. február 10., p.1.

McCARTNEY, Robert J.: Kohl’s pending visit to Moscow marks thaw in 5-year chill, Western Europe eager to extend economic hand to soviets, in: The Washington Post, 1988. október 23., p. 33.

Minutes of evidence, UK, Select Committee on Defence, 2003. december 03., in: <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200304/cmselect/cmdefence/57/31>., letöltve: 2006. szeptember 2.

Mr. Carter's European heart is on the right place, but..., in: The Economist, 1977. május 7.

NATO council meeting concerned about soviet military build up, in: The Xinhua General Overseas News Service, 1979. december 15.

Nuclear Franglais, in: The Times, London, 1987. december 16., p. 2.

Outrage at „Old Europe” remarks, in: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2687403.stm>, letöltve: 2006. augusztus 21.

OWEN, Geoffrey: When logic is not enough, Europe's Defense Industry, in: Financial Times, London, 1986. január 10., p.14.

OWEN, Richard: Brussels view: EEC and US take different view of Soviet intentions, in: The Times, London, 1987. július 20., p. 18.

OWEN, Richard: Brussels view: NATO searches for way through weapons maze, in: The Times, London, 1988. február 16., p. 8.

OWEN, Richard: West struggles for unity to counter Gorbachov: Brussels view, in: The Times, London, 1988. január 11., p.6.

OWEN, Richard: Wrangle for NATO on nerve gases; Debate over new binary chemical weapons, in: The Times, London, 1986. április 28.

PALMER, John: Agenda: Atlantic trade winds blowing towards war, in: The Guardian, London, 1987. január 05.

PALMER, John: Agenda: Sticky paper or policies to patch up NATO cracks? Planning and strategy in the Western military alliance, in: The Guardian, London, 1985. október 14.

Pan Am charges british airways with „capacity dumping”, in: The Associated Press, 1983, december 27.

PARISH, Peter J.: Amerivan history arrives in Europe, in: The New York Times, 1985. február 03., sec. 7, p. 1.

PICK, Hella: Cool head in the hot seat: Lord Carrington looks back on his four-year stint as NATO's Secretary General, in: The Guardian, London, 1988. február 18., p. 7.

PICK, Hella: The end of the wall: Europeans seek path out of divisive ideological camps, in: The Guardian (London), 1989. november 11., p. 12.

PLESCH, Dan: Agenda: Labour's unexpected US friends; American sympathy with opposition defence policy of reduced nuclear and conventional forces, in: The Guardian, London, 1986. november 14.

POND, Elizabeth: Great Decisions '82; Western Europe and the US: frictions among friends, in: Christian Science Monitor, Boston, 1982. február 05., p. 12.

RAUM, Tom: Bush praises NATO, but US-Germany impasse continues, in: The Associated Press, 1989. május 24.

Reagan's trade warning, in: Financial Times, London, 1986. április 02., p. 20.

RESPERGER, István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során, PhD értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2001

RICHÁRD, Balázs: Bizonyított az USA rakétavédelme, in: http://www.sg.hu/cikkek/46971/bizonyitott_az_usa_raketavedelme, letöltve: 2006. szeptember 30.

RIDDELL, Peter: US may reduce troops in Europe, in: Financial Times, London, 1989. május 27., p.1.

RIDDELL, Peter: Warm western breeze for Europe, in: Financial Times, London, 1989. december 06., p.7.

RIDING, Alan: Confrontation in the Gulf: Allies reminded of need for US shield, 1990. augusztus 12., p.14.

- RIDING, Alan: Redoing Europe: Part of the problem is too many solutions, in: The New York Times, 1990. április 15., p. 7.
- RIDING, Alan: Western Europe is edgy over the US and much else, in: The New York Times, 1990. február 25., p. 1.
- RODGER, Ian: A boom no-one expected; world aluminium industry, in: Financial Times, 1983. szeptember 14., p. 18.
- Roll up for the transatlantic trade trash, in: The Economist, 1978. január 14.
- SELVAGE, Douglas: The Warsaw Pact and Nuclear Nonproliferation 1963-1965, Washington, 2001, http://www.isn.ethz.ch/php/research/RelationsWithAllies/Wp32_Selvage.pdf, letöltve: 2006. szeptember 30.
- Shift or Rift: Assessing US-EU Relations after Iraq, szerkesztette: LINDSTROM, Gustav, European Union Institute for Security Studies, 2003, p. 7.
- SMITH, Geoffrey: Commentary, the Chernobyl nuclear disaster, in: The Times, London, 1986. május 01.
- Snow right and Europe, in: The Economist, 1982. február 27., p. 11.
- Splitting up NATO's arms trade, in: Business Week, 1978. október 23., p.22.
- SPRING, Baker: The enduring debate fettaures of the debate over missile defense, 2006. szeptember 20., <http://www.heritage.org/Research/NationalSecurity/bg1972.cfm>, letöltve: 2006. szeptember 30.
- SLOAN, Stanley R.: NATO's solution, in: Christian Science Monitor, 1984. december 03., p. 38.
- SLOAN, Stanley R. : NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The transatlantic bargain reconsidered, Rowmann&Littlefield, Lanham, 2003, p.27., p.45., p. 174.
- STEEL, David: Agenda: the best defence has to be European – Britain should ease the ties bind to America, in: The Guardian, London, 1987. május 18., p. 8.
- STELZER, Irwin: American account: Flying to the heart of the BA/BCal debate, in: The Times, London, 1987. július 26., p. 22.
- STOTHARD, Peter: US looks to coordinate Kremlin tactics with Britain, in: The Times, London, 1989. szeptember 11., p. 4.
- „Strategic disengagement: foreign policy in the post cold war era”, konferencia, CATO Institute, in: Federal News Service, 1990. január 17.
- Strategic Defense Review, 1998. július, in: http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/65F3D7AC-4340-4119-93A2-20825848E50E/0/sdr1998_complete.pdf, letöltve: 2006. augusztus 30.
- Strategic Defense Review: A New Chapter, 2002. július, in: http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/79542E9C-1104-4AFA9A4D8520F35C5C93/0/sdr_a_new_chapter_cm5566_vol1.pdf, letöltve: 2006. augusztus 30.
- STROBEL, Warren: US leading role in Europe wanes as NATO changes, in: The Washington Times, 1990. július 04., p. 10.
- SULLIVAN, Scott: Children of protest, in: Newsweek, 1983. október 24., p. 44.
- SULLIVAN, Scott: The Decline of Europe, in: Newsweek, 1984. április 09., p. 44.
- SWINTON, Donald W.: NATO members vary of meddling with their successful Alliance, The Associated Press, 1990. július 4.
- Text of President's address in West Gernay on arms and disarmament, in: The New York Times, 1982. június 10. p.16.
- The Battle for Europe, in: The Washington Post, 1979. november 14., p.5.
- „The changing context of European Security”, konferencia, Instute for Foreign

Policy Analysis, in: Federal News Service, 1988. november 28.

The Concorde: How will let it fly?, in: Business week, 1976. január 19. p. 54.

The EEC-American trade war will now take place, in: The Economist, 1976. május 08., p. 67.

The Guadeloupe Summit Meeting, in: BBC Summary of World Broadcasts, 1979. január 09.

The history of the International Energy Agency, in: http://www.iea.org/textbase/nptoc/archive/3-ieahistory_TOC.pdf, letöltve: 2006. május 30.

The Journal of Military History, http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_military_history/toc/jmh69.3.html, letöltve: 2006. szeptember 20.

The perils of no policy on international aviation, in: Business week, 1976. augusztus 16., p. 104.

THOMAS, Christopher: Washington view: Shultz hopes for INF deal with backing of West Europe, in: The Times, London, 1987. április 11., p. 12.

TOLWORTHY, Chris: Lybia and terrorism, <http://www.globalissues.org/Geopolitics/MiddleEast/TerrorInUSA/faq/Libya.asp>, letöltve: 2006. szeptember 28.

Transatlantic confusion, in: The Washington Post, 1978. április 17.

Transzatlanti akadályok, in: Világgazdaság Online, in: <http://www.vg.hu/nyomtat.php?cikk=142624>, letöltve: 2006. szeptember 26.

Two hands, one job: How far should get into NATO's work of defense?, in: The Economist, 1978. július 01., p.20.

Two views of the world, in: The Economist, 1976. július 31., p. 43.

US-NATO oppositon to SALT-2, mobilization of NATO nuclear capacity, in: BBC Summary of World Broadcasts, 1979. május 01.

US President Jimmy Carter, in: <http://www.whitehouse.gov/history/presidents/jc39.html>, letöltve: 2006. május 20.

VINOCUR, John: French-US split on recovery issue, in: The New York Times, 1983. május 11., p. 4.

WALKER, Martin: Americans fear they may be left out in the cold, in: The Guardian, London, 1990. november 17.

WALKER, Martin: The Gulf crisis: war debate opens cracks in coalition, in: The Guardian, 1990. szeptember 11., p.6.

WALLACE, William: Time for a different special relationship: US concern over Britain's attitude to Europe, in: The Times, London, 1989. szeptember 22., p. 6.

Why Braniff is late for London, in: Business Week, 1978. március 13.

WILLEY, Fay és MARTIN, Paul: Schmidt goes his own way, in: Newsweek, 1979. március 12.

Windscale: the big fight comes later, in: The Economist, 1978. március 25.

WYLES, John: EEC ministers hopeful of end to steel row, in: Financial Times, 1982. október 18.

YERKEY, Gary: Credit rates on Western goods spur another showdown in US-EC corral, in: Christian Science Monitor, 1983. április 19., p. 4.

YERKEY, Gary: Europe's global role muffled by money dispute within EC, in: Christian Science Monitor, 1984. március 28., p. 10.

YUN, Yao: US-Western-Europe rift widens, in: The Xinhua General Overseas News Service, 1982. július 25.

NEM HIVATKOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE

2001 European Symposium on Transatlantic Security Relationships: The Next Four Years,

<http://www.ndu.edu/inss/symposia/europe2001/summary.htm>, letöltve: 2005. február 20.

A biztonság megértése felé, szerkesztette: PÓTI László és TÁLAS Péter, ZMNE SVKK, Budapest, 2001

Ambivalent neighbours: The EU, NATO and the Price of membership, szerkesztette: LIEVEN, Anatol és DIMITRI, Trenin; Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 2003

Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikai dokumentumai, szerkesztette: PÓTI László, TÁLAS Péter, VINCZE Hajnalka, ZMNE SVKK, Budapest, 2003

Biztonsági és regionális tanulmányok I-II., szerkesztette: TÁLAS Péter, egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 1999

BRZEZINSKI, Zbigniew: The grand chessboard, Basic Books, New York, 1997

CAHEN, Alfred: The Western European Union and NATO, Brassey's Ltd., London, 1989

CALLEO, David P.: Beyond American Hegemony, Basic Books, New York, 1987

Change and continuity in the North Atlantic Alliance: Speeches by the Secretary General of the NATO Manfred Wörner, szerkesztette és kiadta: NATO Office of Information and Press, Brussels, 1990

Enlarging NATO: The national debates; szerkesztette: MATTOX, Gale E. és RACHWALD, Arthur R.; Lynne Rienner Publishers, London, 2001

Európai politikai rendszerek, szerkesztette: KARDOS József és Simándi Irén, Osiris Kiadó, Budapest, 2002

FISCHER Ferenc: A megosztott világ, IKVA, Budapest, 1996

FREEDMAN, Lawrence és KARSH, Efraim: The Gulf Conflict 1990-1991,

Princeton University Press, Princeton, 1994

GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

GILLINGHAM, John: European Integration 1950-2003, Cambridge University Press, Cambridge, 2003

Handbook of International Relations, szerkesztette: CARLSNAES, Walter és RISSE, Thomas és SIMMONS, Beth A., SAGE Publications, London, 2002

HANRIEDER, Wolfram F.: Germany, America, Europe: Forty years of German foreign policy, Yale University Press, New Haven and London, 1989

HASSNER, Pierre: The United States: the empire of force or the force of empire?, Chaillot Papers, ISS-EU, Paris, 2002

HENTZ, James J.: The obligation of empire, The University Press of Kentucky, Kentucky, 2004

HUNTINGTON, Samuel P.: The clash of civilizations and the remaking of world order, Simon&Schuster, New York, 1996

KALMÁR István, KRAJNC Zoltán, RUTTAI László: A ballisztikus rakéták elleni védelem, in: <http://www.zmka.hu/tanszekek/legv/docs/raketavedelem.html>, letöltve: 2005. május 15.

LINDLEY-FRENCH, Julian: Terms of engagement, Chaillot Papers, ISS-EU, Paris, 2002

MANDELBAUM, Michael: The case for Goliath, Public Affairs, New York, 2005

MATUS János: A jövő árnyéka, Pesti Csoport, Budapest, 2005

Reaching the unreachable, edited by PICKFORD, John, Intermediate Technology Publications, Leicestershire, 1997

Recognizing 50 years of relations between the United States Government and the European Union, feljegyzés az Amerikai Kongresszus Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága számára, Washington, D.C., 2004. április 28.

Responses to terrorism, edited by: TÁLAS, Péter, ZMNE SVKH, Budapest, 2002

RECORD, Jeffrey és HANKS, Robert J.: US strategy at crossroads, two views, Institute for Foreign Policy Analysis, Washington, 1982

The age of terror, edited by TALBOTT, Strobe and CHANDA, Nayan, Basic Books, New York, 2001

The Oxford Illustrated History of Modern War, edited by Charles Townshend, Oxford University Press, Oxford-New York, 1997

SCHIMMELFENIG, Frank: The EU, NATO and the integration of Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 2003

WALT, Stephen M.: Taming American Power, W.W. Norton&Company, New York, 2005

AZ ÉRTEKEZÉSBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ABM - ballisztikus fegyverek elleni rakéta (Anti Ballistic Missile)
ATA - Atlanti Szerződés Szövetsége (Atlantic Treaty Association)
AWACS - légi riasztó- és irányítórendszer (Airborne Warning and Control System)
BMD - ballisztikus rakéták elleni védelem (Ballistic Missile Defense)
BUR – teljes áttekintés (Bottom-Up Review)
CSCE - Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (Conference for Security and Cooperation in Europe)
DEW – irányított energiájú fegyverek (Directed Energy Weapons)
EDC - Európai Védelmi Közösség (European Defence Community)
EGK - Európai Gazdasági Közösség (European Economic Community)
ENSZ - Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations)
EPA - Környezetvédelmi Ügynökség (Environmental Protection Agency)
EU- Európai Unió (European Union)
EUREKA - Európai Kutatásokat Koordináló Ügynökség (European Research Coordinating Agency)
FYDP - következő évek védelmi programja (Future Years Defense Program)
GATT - általános megállapodás az általános vám- és tarifaegyezményekről (General Agreement on Tariffs and Trade)
GPALS – korlátozott csapás elleni globális védelem (Global Protection Against Limited Strikes)
HTK - ütközés a megsemmisítés érdekében (rakétavédelmi rendszer) (Hit to Kill)
IFOR - Végrehajtó Erők (Implementation Forces)
IEA - Nemzetközi Energia Ügynökség (International Energy Agency)
IEPG - Független Európai Tervező Csoport (Independent European Planning Group)
IMF – Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund)
INF - a közepes hatótávolságú rakéták megsemmisítéséről szóló szerződés (Intermediate Range Nuclear Forces)
IPCC - az ENSZ Éghajlatváltozási Kormányközi Testülete (Intergovernmental Panel on Climate Change)
MLF - Többnemzetiségű Nukleáris Erő (Multilateral Force)
NATO - Észak-atlanti Szövetség Szervezete (North Atlantic Treaty Organization)
NSZK - Német Szövetségi Köztársaság
OEEC - Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete (Organization for European Economic Cooperation)
OSCE - Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (Organization for Security and Cooperation in Europe)
RRF - Gyorsreagálású Erők (Rapid Reaction Force)
SALT - tárgyalások a stratégiai fegyverek korlátozásáról (Strategic Arms Limitation Talks)
SDI - Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (Strategic Defense Initiative)
SFOR - Stabilizáló Erők (Stabilization Forces)
UNPROFOR - Egyesült Nemzetek Védelmi Hadereje (United Nations Protection Force)
USA - Amerikai Egyesült Államok (United States of America)
WEU - Nyugat-európai Unió (Western European Union)
WTO - Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization)
ZMNE - Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

TÁBLÁZATOK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE

<i>Táblázatok</i>		
1. számú	A transzatlanti kapcsolatok francia, brit és német biztonságpolitikai megközelítései	61. o.
<i>Ábrák</i>		
1. számú	Az Atlanti-óceán	9.o.
2. számú	A különböző országok szén-dioxid kibocsátása	69. o.
3. számú	Azok aránya (%-ban), akik szerint szükséges a nemzetközi szervezetek megerősítése	71. o.
4. számú	A különböző veszélyek, kihívások és kockázatok megítélése az amerikaiak és az európaiak által 2002-ben	72. o.
5. számú	A nemzetközi befolyás kiterjesztése érdekében preferált eszközök megoszlása 2002-ben	73. o.
6. számú	A katonai erő alkalmazására való hajlandóság	73. o.
7. számú	A terrorizmus elleni küzdelem során preferált módszerek megoszlása	74. o.
8. számú	Az amerikaiak attitűdje az európai államok és az EU iránt 2002-2005 között	74. o.
9. számú	Az amerikaiak attitűdje az európai államok és az EU iránt 2002-2005 között	75. o.
10. számú	Javult, rosszabodott vagy nem változott az USA és Európa közötti viszony 2005-ben?	75. o.
11. számú	Azok aránya, akik támogatják az USA világpolitikai vezető szerepét 1997-2004 között	76. o.
12. számú	Azok aránya, akik szerint, ha az elsődleges érdekek veszélyeztetve vannak, úgy megkerülhető az ENSZ	76. o.
13. számú	Azok megoszlása, akik szerint hasonló helyzetben, mint az Irak elleni fellépés a jövőben szükséges nemzetközi egyetértés a(z)...részéről	77. o.
14. számú	Azok aránya 2005-ben, akik szerint a NATO még mindig nagyon fontos	77. o.
15. számú	A külpolitikai attitűdök tipológiája	79. o.
16. számú	Az „izolacínisták”, a „pragmatisták”, a „galambok” és a „héják” aránya a különböző országokban 2003-ban	79. o.
17. számú	Az „izolacínisták”, a „pragmatisták”, a „galambok” és a „héják” aránya a különböző kormányokban 2003-ban	80. o.
18. számú	A "transatlantic rift" vagy a "transatlantic debate", vagy a "transatlantic gap" vagy a "transatlantic shift" kifejezések előfordulása az európai forrásokban 1975 és 2005 között	83. o.
19. számú	A "transatlantic rift" vagy a "transatlantic debate", vagy a "transatlantic gap" vagy a "transatlantic shift" kifejezések előfordulása az észak-amerikai forrásokban 1975 és 2005 között	84. o.

20. számú	A "transatlantic shift és/vagy rift" illetve a "transatlantic debate és/vagy gap" kifejezések előfordulásai az európai forrásokban 1975-2005 között	84. o.
21. számú	A "transatlantic shift és/vagy rift" illetve a "transatlantic debate és/vagy gap" kifejezések előfordulásai az észak-amerikai forrásokban 1975-2005 között	85. o.

A PÁLYÁZÓ PUBLIKÁCIÓS MUNKÁINAK JEGYZÉKE

Magyar nyelvű:
NÉMETH József: A rakétavédelem mint a transzatlanti vita egyik központi kérdése, in: Kard és toll, 2004/2, p. 65-71., ISSN 1587-558X
NÉMETH József: A repülésbiztonság mint stratégiai kérdés, „Gazdaságosság, hatékonyság és a biztonság a repülésben” tudományos konferencia, ZMNE Szolnok, 2004. április 23., konferencia CD
NÉMETH József: Az USA Nemzeti Gárdájának kialakulása és fejlődése a történelmi események tükrében, in: www.biztonsagpolitika.hu, megjelenés ideje: 2004. január 15.
NÉMETH József: Az USA Nemzeti Gárdája és az amerikai Alkotmány, in: www.biztonsagpolitika.hu, megjelenés ideje: 2004. június 01.
NÉMETH József: A jövő fegyveres konfliktusainak jellemzői, a szárazföldi haderő részvétele a konfliktusok kezelésében különös tekintettel a válságreagáló műveletek biztonságpolitikai jellemzőire, in: www.biztonsagpolitika.hu, megjelenés ideje: 2005. március 01.
NÉMETH József: A transzatlanti vita néhány központi kérdése, „Tavaszi Szél” tudományos konferencia, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 2005. május 5-8., konferencia kiadvány, ISBN 963-218-368-1
NÉMETH József: Egy vizsgálat anatómiája - 2001. szeptember 11., in: Hadtudomány, 2006/3, p.103-111., ISSN 1215-4121
NÉMETH József: Vitás kérdések a transzatlanti kapcsolatokban 1975-1982 között (közzétételre elfogadva), in: Kard és toll
NÉMETH József: Franciaország, Nagy-Britannia és Németország hidegháború utáni biztonságpolitikája a transzatlanti kapcsolatok tükrében (közzétételre elfogadva), in: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények
Angol nyelvű
NÉMETH, József and VASA, László: Issues in Japanese agricultural policy, „Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA)” konferencia, Debrecen, 2003, 106-107.p., Congress CD ISBN 963 472 721 2
NÉMETH, József: A new security problem: the asymmetrical warfare, „Current issues of international politics through the eyes of young Europeans”, International Conference, University of Economics of Prague, Czech Republic, 2004, Congress CD, ISBN 80-245-0823-0
NÉMETH, József and VASA, László and ZBIDA, Zbida: Possible competitiveness for the transition economies - The importance of FDI (megjelenés alatt), „Problems and success factors in business: Perspectives from emerging markets and transition economies II.”, International Conference, International Atatürk Alatau University, Bishkek, Kyrgyzstan, 21 September 2006

HIBAJEGYZÉK ÉS HELYREIGAZÍTÁS

Németh József Lajos „A transzatlanti kapcsolatok néhány vitás kérdése” című PhD értekezésben a 65. oldal 3., 4., 5., a 66. oldal tetején található felsorolásban, illetve 67. oldal 3. bekezdésben foglaltakat pontatlanul, az értekezés végén található „nem hivatkozott irodalom” jegyzékében tüntette fel (a 99. oldalon). A fent említett szövegrészek idézetnek minősülnek, azok forrása: „KALMÁR István, KRAJNC Zoltán, RUTTAI László: A ballisztikus rakéták elleni védelem, in: <http://www.zmka.hu/tanszekek/legv/docs/raketavedelem.html>, letöltve: 2005. május 15.”.

Az értekezés szerzője egyúttal sajnálkozását fejezi ki az említett szövegrészek szerzői felé a figyelmetlenségből fakadó pontatlanság miatt.